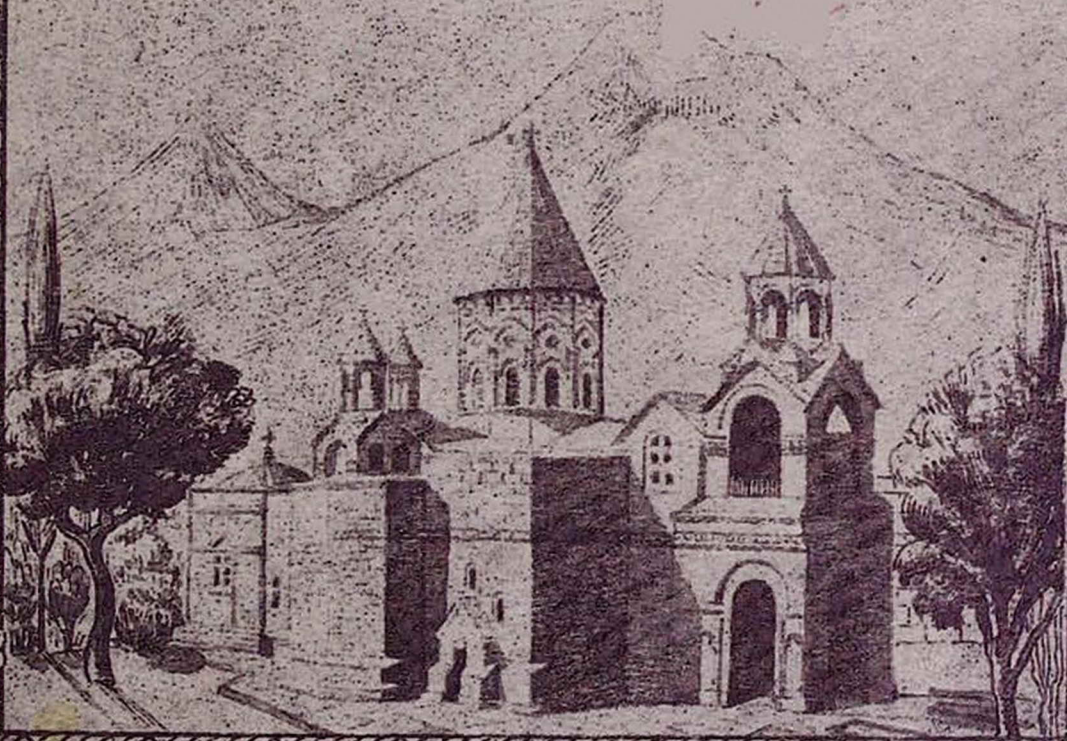

LEZARD

ՈՅՂԴ

Գ.ՏԱՐԻ

Ապրիլ - Մայիս

ԶԱՐԻԱԾԻՆ

ՊԱՀՏՕՆԱԿԱՆ ԱՄՍԱԳԻՐ
ՀԱՅՐԱՊԵՏԱԿԱՆ ԱԲՈՌՈՅ
Ա.Է.ԶԱՐԻԱԾԻՆԻ

1946

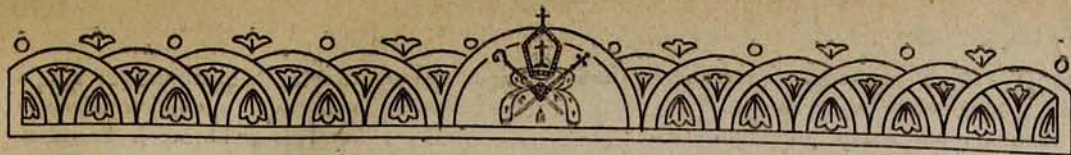
ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

	Էջ
1. Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս Գևորգ Զ-ի անդրանիկ կոնդակը .	3
2. Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս Գևորգ Զ-ի անդրանիկ աշխարհա- բար կոնդակը	6
3. Հանուն հայ մշակույթի զարգացման	11
4. Կիլիկիո Կաթողիկոս Գարեգին Ա հայ ժողովրդի և հայ մշակույ- թի մասին	15
5. ՄԱՅՐ ԱԹՈՌ	17
6. Հ. ՔՅՈՒԲՏՅԱՆ.— Գողցուած ձեռագիրներ	19
7. Նացիները Արտաշես Արեղյանի աջակցութեամբ ինչպես կողոպ- տեցին Նուպարյան մատենադարանը	24
8. Պրոֆ. Ա. ԱՅՐԱՀԱՄՅԱՆ.— Հայ կուլտուրայի գանձարանը .	25
9. Մ. ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ.— Հնագույն կուլտուրայի օջախը	33
10. ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆԻ ԱՅՅԵԼՈՒՆԵՐԻ ՄԱՏՅԱՆԻՅ	35
11. ԿՈՄԻՏԱՍ ՎԱՐԴԱՊԵՏ	42
12. Ե. ՇԱՀԱԶԻԶ.— Գամառ-Քաթիպայի անտիպ նամակներից .	50
13. ՅՏԱՐՆԵՐԸ ՀԱՅԵՐԻ ԵՎ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՄԱՍԻՆ	54
14. ՍՈՎԵՏԱԿԱՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ	61
15. ԳԱՂՈՒԹԱՀԱՅ ԿՅԱՆՔ	73

ՀՐԱՄԱՆԱԻ

Տ. Տ. Գ Է Ո Ր Գ Ա Յ Զ

ՎԵՀԱՓԱՌԻ ԵՒ ՍՐԲԱԶՆԱԳՈՅՆ
ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ ԱՄՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԳԷՈՐԳ Զ-Ի ԱՆԴՐԱՆԻԿ ԿՈՆԴԱԿԸ

ԳԵՈՐԳ ԾԱՌԱՅ ՅԵՍՈՒՍԻ ՔՐԻՍՏՈՍԻ ՈՂՈՐ ՄՈՒԹԵԱՄԲՆ ԱՍՏՈՒԾՈՅ ԵՒ ԿԱՄՈՔ ԱԶ-
ԳԻՆ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԱՊԵՏ ԵՒ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ ԾԱՅՐԱԳՈՅՆ ՊԱՏՐԻԱՐԿ
ՀԱՄԱԶԳԱԿԱՆ ՆԱԽԱՄԵԾԱՐ ԱԹՈՌՈՅ ԱՅՐԱՐԱՏՆԱՆ ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ ՄԱՅՐ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ
ՍՐՐՈՅ ԷԶՄԻԱՇՆԻ

Շնորհազարդ Կաթողիկոսի Տաճն Կի-
լիկիոյ Տ. Գաբգեհի՝ Սբբազան եղբօր Մե-
րում հարազատի, Ամենապատիւ Պատրիար-
փն Երուսաղէմի՝ Տ. Կիրղի Արքեպիսկո-
պոսի և Տեղապահի Պատրիարքութեան Կ.
Պոլսոյ՝ Տ. Գլխաւոր Արքեպիսկոպոսի, Գե-
րապատիւ Առաջնորդայ, Արքեպիսկոպոսաց,
Եպիսկոպոսաց, Վարդապետաց, Քահանա-
ից, Սարկաւազաց և ամենայն պաշ-
տօնէից եկեղեցւոյ և հաւատացեալ համայն
ժողովրդեան Մերում՝ հարազատից Մայր
Արքոռոյ Ս. Էջմիածնի ՈՂՋՈՅՆ ՀԱՅՐԱԿԱՆ
ԵՒ ՕՐՀՆՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅՐԱՊԵՏԱԿԱՆ:

Այսու ԱՆԴՐԱՆԻԿ ԿՈՆԴԱԿԱՒ ՄԵՐՈՎ
յայտ առնեմք ամենայն ժողովրդեան Հա-
յաստանեայցս եկեղեցւոյ ի հորհրդային
Հայաստանի և ի հորհրդային Միութեան,
որպէս և հաւատացելոց, որ սփռեալք են ի
Պարսկաստան, ի Հնդկիս, յԻրաք, ի Սիրիա
և Լիբանան, ի Պաղեստին և յԵգիպտոս, ի
Յունաստան, ի Բուլղարիա և ի Ռումանիա, ի
Ֆրանսիա, ի Միացեալ Նահանգս և ի Կա-
նադա, ի Հարաւային Ամերիկա, յԱրգենտին
և ի Բրազիլիա և յայլ տեղիս, եթէ ի 22-ն
յունիսի՝ ընդ Նախագահութեամբ Շնորհա-
զարդ Կաթողիկոսին Տաճն Կիլիկիոյ՝ ԿԱՏԱ-
ՐԵՑԱՒ ԸՆՏՐՈՒԹԻՒՆ ՄԵՐ յԱՐՈՒ Ս. Լուսա-
ւորչի՝ ՄԻԱՔԱՆ ՀԱՒԱՆՈՒԹԵԱՄԲ համօրէն
111 պատգամաւորաց, որ ժողովեալք էին
ի Ս. Էջմիածին, ի մերմէ աշխարհէս և յայ-
լոց Պետութեանց յընտրութիւն նորոյ Կա-
թողիկոսի: Իսկ յետ երկուց աւուրց՝ ի 24-ն
նոյն ամսոյ ընկալաք զօծումն Հայրապե-
տական ի ձեռն Կաթողիկոսին Կիլիկիոյ և
հնգից եպիսկոպոսաց ըստ ծիսի և աւան-
դութեան Հայաստանեայց եկեղեցւոյ:

Չայս եկեղեցական-Ազգային ժողով հա-
մարիմք արտաւոյ իմն կարգի ի պատմու-

րեան մերում, զի զայս առաջինն յընտրու-
րիւն և յօծումն Կաթողիկոսի Ամենայն Հա-
յոց եկեալ էին Շնորհազարդ Կաթողիկոսն
Տաճն Կիլիկիոյ հանդերձ եկեղեցական և
աշխարհիկ պատգամաւորօք իւրով, որպէս
և Ամենապատիւ Պատրիարքն Հայոց Երու-
սաղէմի և Տեղապահն Պատրիարքութեան
Հայոց Կ. Պոլսոյ, որով առաւել ևս հաստա-
տեցաւ միասնականութիւն եկեղեցւոյն Հա-
յոց:

Արտաւոյ կարգի են ապաքէն և ներկա-
յութիւն Նախագահին հորհրդոյ համայն
Դաւանութեանց հորհրդային Միութեան, որ
յատկապէս եկեալ էր ի Մոսկվա մայրաքա-
ղաքէ, սոյնպէս և ներկայութիւն Նախագա-
հին հորհրդոյ Հայաստանեայց եկեղեցւոյ:
Ընդ որ գոհանամք յոյժ և պատիւ մեծ հա-
մարիմք Հայրապետական Արքոռոյն Հայոց:

Ի ժողովի աստ բճնեցան բազումք խըն-
դիրք, որք հային ի վերակազմութիւն Մեծի
Տաճն, ըստ տնտեսականին և ըստ վարչա-
կանին. հաստատեցաւ և նոր ՍԱՀՄԱՆԱ-
ԴՐՈՒԹԻՒՆ ի տեղի Պոլսոյն հայի ըստ
նորոյ պատմական աւանդութեանց եկեղեց-
ւոյ մերոյ և ըստ արդի հանգամանաց:
Զպատեցէն արձանագրութեանց ժողովոյ և
զՍահմանադրութեան ունիմք առաքել առ
ամենայն Առաջնորդս և առ եկեղեցական
Վարչութիւնս Հայաստանեայց եկեղեցւոյ՝
ի գիտութիւն և յառժամանակեայ կիրառու-
րիւն:

Քանզի ի փոխադրութենէ Ս. Արքոռոյն ի
Սսոյ յԷջմիածին անցեալ էին աւելի քան
գոթոթ ամ, ուստի ժողովն բարւօք համարե-
ցաւ զայս մեծ և պատմական իրողութիւն
յաւերժացուցանել յորելիմական հանդիսի.
զայսմանէ տալով գիտել հաւատացելոց

մերոց՝ ունիմք արձակել գառանձինն Կոնդակ և հրահանգս այս օրոշման:

Յերկրորդում նստի ընթերցաւ Մեք զՏեղեկագիր ընդարձակ յաղագս նիւթական և բարոյական հանգամանաց Մ. Արոտոյս տալով գտեղեկութիւնս վասն նորոգ կարգադրութեանց Խորհրդային Կեդրոնական Կառավարութեան ընդ ստորագրութեամբ բարեացակամ Նախագահի Ի. Վ. ՍՏԱՆԻՆ՝ համաձայն գրաւոր խնայրանաց Մերոց, դնին ընդ տեսչութեամբ Արոտոյս բոլոր շինութիւնք, որ ի մէջ պարսպաց և արտաքին նոցին. այն իսկ են շինութիւնն նոր վեհարանի, ձեմարանի, Տպարանի և Միաբանութեան և այլք: Ընկալեալ է Մեր իրաւունս բանալոյ տպարան՝ առ ի հրատարակել զպաշտօնական ամսաթերթն «ԷՋՄԻԱՄԻՆ», զոր և տեսանէի իսկ, և զայլ եկեղեցական մատենա պաշտաման Հայաստանեայցս եկեղեցւոյ. բանալ ձեմարանն հոգեւոր՝ առ ի պատրաստել պաշտօնեայս եկեղեցւոյ: Արդէն իսկ ունիմք փանի մի վարդապետս ի նախկին սանուց ճեմարանի և Ներսիսեան դպրանոցի, յորոց զովանս ձեռնադրեցաւ յեպիսկոպոսութիւն վասն առաջնորդութեան բեմորէից Խ. Հայաստանի:

Յայտնեմք զուրախութիւն Մեր և զգոհութիւն հոգեւոր եղծօր Մերում Տ. Գարեգին՝ Շնորհազարդ Կաթողիկոսի Տանն Կիլիկիոյ, որ ընդ եկեղեցական և աշխարհական պատգամաւորօք իւրով նպաստաւոր եղև յոյժ միասնականութեան ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑԱՅ ԵԿԵՂԵՑՐԱՅ և բարձր տրամադրութեան ժողովականաց, և առհասարակ յաջող վերջաւորութեան ժողովոյս ըստ ամենայն մասանց: Զնոյն հայտնեմք և Ամենապատիւ Պատրիարքին Նուսադէմի՝ Տ. Կիրոյի և Տեղապահին Պատրիարքութեան Կ. Պոլսոյ՝ Տ. Խորգայ Արքեպիսկոպոսի Արարանեան:

Օրհնելով զհամայն ժողովուրդ Մեր, գամենայն Եպիսկոպոսունս, զփանայս և զպաշտօնեայս եկեղեցւոյ, պատուէր Հայրապետական տամք և յորդոր հայրական, զօրացուցանել զեղբայրական սէր առ միմեանս, առ եկեղեցին և առ Մայր Աթոռ Նորա, առ պատմական Հայրենիս և Խորհրդային Կառավարութիւնն նորա, զի սէր է աղբիւր ամենայն նիւթական, բարոյական և մտաւոր յառաջադիմութեանց և բարգաւաճմանց: Միեւեբ գմայրենի լեզուն մեր, զգրականութիւն և զպատմութիւնն նախնեաց, որ շողկալաք են միութեան և լուրսեան ազգիս. մանաւանդ ցրունալ հօտին Մերոյ ի Սփիւռս: Յատուկ պատուէր տամք վերջ-

նոցս, զօրացուցանել և կարգաւորել զդպրոցս, տալով զհայացի դաստիարակութիւն մանկաւայն, զարթուցանելով ի նոսա սէր առ մայրենի եկեղեցին. որով կարեմք պահել զամբողջութիւն և զմիասնութիւն Ազգիս: Մի խզեսցին մտաւոր և հոգեւոր շողկալաք առ պատմական Հայրենիս, որ ծաղկեալ ծաղկի յամենայն մարզս ըստ ամենայն մասանց ընդ հովանեալ Խ. Իշխանութեան:

Օրհնեմք զազգայինն մեր Մամուլ և յորդորեմք հայրաբար գուն գործել զարթուցանել զգիտակցութիւն և զսէր յայս միտս եղբայրական յարաբերութեան և կենաց:

Պատուէր տամք հաւ պանդխտեալ հայոց, որ ի Սփիւռս՝ յինել հաւատարիմ Պետութեանց յորոց գտեալ է նոցա ասպնջականութիւն եղբայրական:

Աստուծօր յիշել կամիմք և զպառակտեալ վիճակ եկեղեցւոյս մերոյ ի Միացեալ Նահանգս, որ ցաւ է Մեզ և համայն ողջամիտ հայոց: Պատուէր տամք, որոց անկ է, ԼՈՒՄՆԵՆԻ, զամենայն ԱՆԶԱՏ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹԻՒՆՍ, որք չեն հաստատեալ ՀԱՅՐԱՊԵՏԱԿԱՆ Իշխանութեամբ. պարտ է նոցա ըստ հոգեւորին և ըստ վարչականին ենթակայ լինել Առաջնորդին՝ Տեառն Տիրան նորապսակ Եպիսկոպոսին. իսկ փանայից՝ խոստանալ հնազանդութիւն կատարեալ, որպէս վիճակաւոր Առաջնորդին իւրեանց, վերահաստատելով զմիութիւն պառակտեալ հօտին:

Զկարգաւորութիւնն գործոյս յանձնեմք ի կատար ածել Տ. Տիրան Եպիսկոպոսի՝ հոգեւոր գաւալի Մերում, ըստ մտաց Կոնդակիս:

Յուշ առնեմք ժողովուրդականաց Մերոց, թէ որպիսի շարեաց աղբերք են ալղալիս երկպառակութիւնք ընդ յարկաւ եկեղեցւոյ. յորոց պարտ է զգուշանալ առ ի շինութիւն և ի պահպանութիւն Մայր եկեղեցւոյ:

Բայց ունիմք յայտնել և զուրախութիւն մեծ, եթէ յաղթական վախճան ահաւոր համաշխարհային պատերազմիս ըստ առաւելալ չափու և կարողութեան մասնակից եղև և ազգ մեր համայն՝ առաքելով զորդիս իւր ընդդէմ նախայարձակ բշտամոյն: Բազում հայազգի զօրավարք և զունդք կազմեալք ի հայոց, որպէս և առանձինն զինուորականք ի զանազան մասունս զօրաց, ժառանգեցին զանուն փայտեան և զհերոսութեան, բարձրացուցանելով զանուն Ազգիս ի հերոսական Կարմիր Բանակին և ի համայն Խ. Միութեան: Իսկ մնացեալ փաղափաքի Խ. Հայաստանի բերին զջան և զաշ-

խատան օգնական լինելով յաղրութեանն հիւրական և բարոյական օժանդակութեամբ:

Յանելումբ աստանօր, քէ առ այս գործ նուիրական ի պաշտպանութիւն Հայրենեաց ոչ միայն ֆաղաֆացիք և Միութեան ցուցին զբոլորանուէր սէր և զհամակրութիւն, այլ և հատուածք և զաղութ յարտասանմանեան Պետութիւնս՝ ըստ յորդորանաց Մերոց՝ ցուցին զնոյն սէր և զհամակրութիւն, առաջելով դրամական նուէրս ի կազմութիւն Տանկաց Սասունցի Դարբի և այլ օժանդակութիւնս կարմիր Բանակին:

Յայտնելով զգոհունակութիւն Մեր զայս գործոյ հայրենասիրութեան՝ ցանկամբ և հաւատամբ, զի և յայսմհետէ զնոյն փոյր և եռանդն ցուցցեն ի շինարարութեան մերոց Հայրենեաց բանիւ և գործով:

Պատգամաւորք եկեալք ի հեռաւոր վայրաց՝ տեսին աշօք իւրեանց զսփանչելի բարգաւաճումն նորաբողոք Հանրապետութեանս Հայաստանի, տեսին զհիւրական շինարարութիւն մայրաքաղաքին. զընդարձակ ծառազարդ պողոտայս և զհարտարապետական գեղեցիկ և հոյակապ շինութիւնս վասն պետական հաստատութեանց և բնակութեանց ֆաղաֆացեաց, տեսին զքէատրոնն փառաւոր, զՏունն հորհրդի. զհամալսարանական քաղամասն, զբազմատեսակ հիւանդանոցս, զկարգաւորեալ և զնոյն Թանգա-

րանս՝ պատմական, զեղարուեստական, զՀանրային գրադարան, զմին ի մեծագունից ի և. Իշխանութեան, զՋեռագրատունն կարգաւորեալ և նոյն, զպարծանս Ազգին, զՀիմնարկութիւն գիտութեանց և արուեստից, զԱկադեմիայն գիտութեանց, զբազմակից Համալսարանն, զԿոմիտէն պահպանութեան հնութեանց. զԵրաժշտանոցն և զպարոց նկաշութեան և այլն. զբարգաւաճումն երկրագործութեան և այգեգործութեան, զգործարանական և արդիւնաբերական հաստատութեանց. տեսին զնորահաստատ ծաղկեալ գաղութաւանս Նոր-Արարկիրի, Մալաթիայի, Նուբարաշէնի և այլն. զայս ամենայն պարտական և մի հովանաւորութեան և. ՄիոնիթեԱն, յանդամոց որոյ մին է և և. ՀԱՅԱՍՏԱՆ:

Մաղքեմբ զի առաւել զօրացի հորհրդային Իշխանութիւնն ոչ միայն յօգուտ ազգաց Միութեան. այլ և վասն խաղաղութեան, ազատութեան և բարօրութեան հանուր մարդկութեան:

Ի վերջ բանիս վերստին Երեւելով զհամայն ժողովուրդն Հայոց աղօթս մատուցանեմք առ Բարձրեալն վասն խաղաղութեան ամենայն աշխարհի և հաստատութեան սրբոյ եկեղեցւոյ, զի ի խաղաղութեան ծնանի բարօրութիւն ազգաց, ի խաղաղութեան զօրանան կրօն և եկեղեցի:

ՇՆՈՐՀՔ ՏԵԱՌՆ ՄԵՐՈՅ ՅԻՍՈՒՍԻ ՔՐԻՍՏՈՍԻ ԵՂԻՅԻ ԸՆԴ ՁԵԶ ԵՎ ԸՆԴ ԱՄԵՆՆՍԵԱՆ. ԱՄԻՆ:

ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

ԳԵ. . . 28

Դրեցաւ անդրանիկ Կոնդակս օրհնութեան
ի 1-ն Ապրիլի 1946 ամի Փրկչական և
ըստ Տոմարիս ՌՅՂԵ
Ի Ս. ԷԶՄԻԱՄԻՆ

ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԳԵՎՈՐԳ Զ-Ի ԱՆԴՐԱՆԻԿ ԱՇԽԱՐՀԱԲԱՐ ԿՈՆԴԱԿԸ

ԳԵՎՈՐԳ ԾԱՌԱՅ ՅԻՍՈՒՍԻ ՔՐԻՍՏՈՍԻ ՈՂՈՐՄՈՒԹԵԱՄԲՆ ԱՍՏՈՒԾՈՅ ԵՒ ԿԱՄՕՔ ԱԶ-ԳԻՆ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԱՊԵՏ ԵՒ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ ԾԱՅՐԱԳՈՅՆ ՊԱՏՐԻԱՐԺ ՀԱՄԱԶԳԻՆԱՆ ՆԱԽԱՄԵԾԱՐ ԱԹՈՌՈՅ ԱՅՐԱՐԱՏԵԱՆ ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ ՄԱՅՐ ԵԿԵՂԵՑՈՅ ՄՐՐՈՅ ԷԶՄԻԱՍՆԻ

համայն հոգևոր դատուն և ամենայն ժողովրդյան նուիրե ողջուն հայրական և Օրհնութիւն Հայրապետական:

Մեր այս անդրանիկ Օրհնութեան Կոնդակով հայտնում ենք խորհրդային Հայաստանի և խորհրդային Միության, ինչպես և Սփյուռքի համայն Հայ ժողովրդին՝ թէ 1945 թվի հունիսի 22-ին, Ս. Էջմիածնի Լուսավորչահիմն Մայր տաճարում, Տաճն Կիլիկիո Շնորհազարդ Տ. Գարեգին Ա. կաթողիկոսի նախագահությամբ գումարված Ազգային-Եկեղեցական ժողովը ընՏՐԵՑ ՄԵԶ Ս. Լուսավորչի Հայրապետական Աթոռի ԳԱՀԱԿԱՆ ժողովին ներկա եղող 111 պատգամավորների ՄԻԱԶԱՅՆ հավանությամբ: Նույն ամսի 24-ին ընդունեցին Հայրապետական Օծումն՝ Հայաստանյայց Եկեղեցվո ծեսի և ավանդության համաձայն. հինգ եպիսկոպոսների և հանդիսադիր Տաճն Կիլիկիո Շնորհազարդ Տ. Գարեգին կաթողիկոսի ձեռնով:

Հայ եկեղեցու հնավաճ սովորության և կանոնների թելադրությամբ, նախան Օծումն, ծունդ յրի իջման սեղանի առաջ և ուխտեցի ցմահ ՀԱՎԱՏԱՐԻՄ ՄՆԱԼ ՀԱՅ ԵԿԵՂԵՑՈՒՆ, անխախտ պահպանել նորա կանոնները, դավանաճէն ու ավանդությունները և անձեռնիրությանը ծառայել ՀԱՅ ժողովրդին և ՀԱՅՐԵՆԻՔԻՄ:

Ամենայն Հայոց Հայրապետի կոչումն, Ազգային-Եկեղեցական ժողովի կատարյալ վստահությունը և հավատացյալ հոտիս ոսկեվառ ակնկալությունները խորապես հուզում են սիրտս և նշում հոգիս՝ զգացնելով ինձ պարտականությանն ու պատասխանատվությանն ծանրությունը:

Սաբաւո եմ զգում հիշելով ծանր պարտականությունները և բազմապիսի հոգսե-

րը. որ Ամենայն Հայոց Հայրապետի ուսերին է բարձած, և խորհում եմ՝ պիտի կարողանամ արդյոք, ծերությանս հասկում, խղճի մտոք կատարել պարտս. պիտի հաջողվի՞ արդյոք ինձ՝ ներհապես ու արտա-նապես հիմնովին ՎԵՐԱՆՈՐՈԳԵԼ հայ հնադարյան բանգարժեք կոթողը՝ Ս. Էջմիածնի ՄԱՅՐ ՏԱՀԱՐԸ:

Պիտի կարողանամ արդյոք նորաբայ հոգևոր հեմարանը իր բարձրության հասցրեն՝ մատակարարելով Հայ եկեղեցուն արժանավոր հովիվներ:

Պիտի կարողանամ արդյոք, որպես անկ է կազմակերպել խորհրդային Հայաստանի, խորհրդային Միության և մանավաճ Սփյուռքի Հայոց Թեմերը. որ հայ ժողովուրդը հոգեպես մխիթարված լինի, տնտեսական ծանր պայմանների դիմանա և օտար աշխարհներում, կուլտուրապես բարձր ժողովուրդների մեջ ապրելով՝ չլուծվի և չա-նէլանա:

Պիտի կարողանամ արդյոք եկեղեցական միասնականության հետ զորացնել ու պահպանել նաև համազգային միությունը, որոնք զորեղ գրավականներ են մեր ազգի համերաշխ ապրելուն, զորանալուն և զարգանալուն:

Պիտի տեսնեմ արդյոք օտարության մեջ ցամ ու ցրվ ընկած Հայությունը համախմբված իր հայրենի երկրում՝ խորհրդային Հայաստանի իշխանության ներքո, որ աշխարհադ զոցեմ, հոգուս ու մարմնիս հանգիստ տամ և հայ ժողովրդի ողորմիսը լսեմ:

Այս խոհերի մեջ՝ հիշում եմ Գեթսեմանի պարտեզում, ներին հոգեկան մախառմների և ծանր ապրումների ենթակա, աղորող Փրկչի խոսքերը՝ «Հոգիս հոժար է, բայց մարմինս տկար», սակայն Նա Աստուծո օգ-

նուրբան ապավինած, նորա հոգով կազդուրված, հաղթահարում է իր մարմնի բույությունը և սիրով տանում իր խաչը: Այդ աչքի հոգին է հավատո հոգին, դեպի ազգն ու եկեղեցին տածած սիրո հոգին և կոչման ու պարտիս գիտակցության հոգին, որ պիտի կազդուրե նաև իմ բույլ ումեքս, գորացնե ինձ ու պարզերես անե Տիրոջ, Եկեղեցու և Հայրենիքի հանդեպ:

Իր մարմնի բույության հաղթանակող Փրկիչն է, որ այժմ կանգնած է աշխա առաջ և հոգու մեջ նկարված և ձայնում է— Փրկչի լուծը փաղը է և նորա բեռը բերե: Նա է— որ բեյադրում է ապավինել Տիեզերքի Արարչի օգնության, որ տնօրինում է մարդկանց բախտը, որ աշակցում է բարու և ճշմարտի հաղթանակին: Նա է, որ բեյադրում է նաև ապավինել հայ միասնական եկեղեցուն և ժողովրդին, հուսալ նորա խանդավառ ոգևորության և համերաշխ գործունեության, վստահել նորա ոգևորիչ խոսքերին և խոստումներին, որոնց կամով ստանձնել էմ այս պատասխանատու պաշտոնը: Եվ վերջապես հուսադրում է ինձ այն գիտակցությունը՝ բնական չեմ, այլ ունիմ յծակից վստահելի Արողակիցներ և վստահելի աշակիցներ՝ ի դեմս Սրբազան Առաջնորդների և բարեշնորհ Քահանայության, որոնք կոչված են նույն գաղափարին ծառայելու և նույն պատասխանատվության ենթակա և կատարյալ վստահություն են ներշնչում իրենց համերաշխ գործունեությանը, որ հավատ և հույս է տալիս Մեզ՝ Մեր ապագա խոշոր ձեռնարկների հաջողությունը:

Եղբայրական սիրո ողջույնս Քեզ՝ Տանն Կիրիկիո կաթողիկոսիդ, Տիեզերանդ ողջույնս միաբանական Ուխտիդ և Հայրապետական Օրհնությունս սիրեցյալ հոտիդ: Հոգիս հրեմում է տեսնելով Հայ եկեղեցական Արողների համերաշխ դիմել և սիրո շաղկապը Մայր Աթոռի հետ, որ Մեր օրով անշուշտ առավել ևս պիտի զորանա, որով ազգի կողմից ուսերիս բարձած փաղը, բայց ծանր լուծը պիտի բերեանա և դյուրանա կոչմանս հետ կապված պարտիս կատարումը:

Ցավ է ինձ, որ Տանն Կիրիկիո կաթողիկոսական Աթոռը զրկված է իր պատմական տեղերից, որ այնքան հարուստ է հայ ժողովրդի կուլտուրական և պատմական հուշարձաններով, որոնց հետ անհակոթելիորեն կապված է Կիրիկիո հայ ժողովուրդը: Սակայն մխիթարական է, որ այդ տարագիր և աստանդական Աթոռը այսօր դառնում է

կայուն և հաստատուն: Առավել ևս ուրախ եմ, որ այդ Աթոռը բազմել է Մեր հոգեկից հարազատ Եղբայր՝ Տանն Կիրիկիո Շնորհազարդ Գարեգին Ա կաթողիկոսը, Մեզ հետ միասին սնված ու դաստիարակված Ս. Էջմիածնի հոգևոր նեմարանում: Երանկանիշատակ Ժևորգ Դ-ի և Հայոց Հայրիկի ազգասիրական, հայրենասիրական և կրոնասիրական զգացումներով ներշնչված, նույն գաղափարն է ֆեմայը հեզու արտահայտությունները տեսած ու վայելած, Մեզ հետ անշուշտ պիտի պայքարե եկեղեցական և ազգային միասնականության և համերաշխ գործունեության գաղափարները կյանքի մեջ իրացնելու և նույն իրավական բնույթ տալու համար, որոնց սկիզբը զրկեցավ Ազգային-Եկեղեցական ժողովում:

Հոգով ուրախ են նաև, որ Սյուրիո գաղափարական արշունհամ ու տանջված հայ ժողովրդի բեկորները հուսադրելը, մխիթարելը, դաստիարակելն ու նույն հոգեպես զորացնելը Քեզ է վիճակված: Մարդում եմ Տիրոջ, որ արևշատություն պարզե Քեզ և մարմնով ու հոգով զորացնե, որ իբրև երկրորդ Մովսես, Սյուրիո հայ ժողովուրդը Ավետյաց երկիր առաջնորդես, որպեսզի իբրև ազգ ամբողջանան, հոգևոր, ազգային և պետական կեդրոն ստեղծենք ի մխիթարություն համայն Ազգի և Հոգևոր դասի:

Տիեզերանդ ողջույնս նաև Ձեզ՝ Ամենապատիվ Ս. Կյուրեղ Պատրիարք Հայոց Երուսաղեմի և Հայրական Օրհնությունս միաբանական Ուխտիդ: Ս. Երուսաղեմի Պատրիարհական Աթոռը իր սրբազան վայրերով, ուր ծնվել է աշխարհի Փրկիչը, որ եղել է նորա մկրտության սրբազան ավազանը, ուր հնչել է Փրկչի ավետարանը, ուր լսվել է նորա կենդանի ու կենարար փառքը՝ Հայ Ազգի պարծանքն է, Հայ եկեղեցու և նորա հոտի Սրբություն Սրբոց: Դեպի այդ նվիրական վայրերը դարձած է նաև համայն Բիստոնյա աշխարհի աչքը:

Հայ եկեղեցու և Բիստոնյա աշխարհի այդ նվիրական Սրբությունների պահպանության ու պայծառության համար է, որ Դուք՝ Ս. Հակոբյանց միաբանական Ուխտիդ հետ՝ օր ու գիշեր տնեում եք: Աստվածային խնամքն ու հովանին եմ հայցում Ձեր և Ուխտիդ վերա, որպեսզի սրբությանը զորանա, Բիստոնական ջերմեռանդությամբ անիք և կենդանի օրհնակ հանդիսանաք բոլոր աչքելու ուխտավորներին, որպեսզի նոքա պատկառաբեմով նիշեն Ս. Տեղերն ու Միաբանությունը և Բիստոնական հավատով զորացած ու վերածնված դառնան ի-

րենց վայրերը: Մաղրում ևմ Բարձրյալին.
որ Ս. Հակոբյանց վանքն իր ժառանգավո-
րաց դպրոցով Բրիտանական կրօնի Բարձ-
րագույն սերմնարան և լուսատու ջան հան-
դիսանա Հայ ժողովրդի համար և սերտ կապ
պահպանե Ս. Էջմիածնի և Մայր Հայրենի-
քի հետ, ինչպես ցարդ:

Տիրավանդ ողջույնս նաև Ձեզ՝ Ամենա-
պատիվ Ս. Գևորգ Արքեպիսկոպոս, Տեղապան
Կ. Պոլսի Պատրիարքական Աթոռի, Հոգևոր
Դասիդ և Եկեղեցական վարչությանդ և Հայ-
րապետական Օրհնությունս հոտիդ: Ցավ է
Մեզ Եկեղեցուդ փառավոր անցյալի և հո-
տիդ բարգավաճ ու բարեկեցիկ վիճակի փո-
խարեն՝ տեսնել այսօր փոքրացած հոտդ
հոգեպես և նյութապես անմխիթար վիճակի
մեջ: Առավել ևս ցավ է, որ փոքրաթիվ հո-
տիդ մեջ գոյություն ունին իրերամերժ
տրամալորություններ, որի հետևանքով պա-
ռակտված է Մեր սիրելի հոտը: Սիրո. ներո-
ղամտության և համբերատարության ոգին
է Ձեր բոնեյիվ ուղին հանդես ժողովրդյան.
Իսկ հոտիդ՝ Մեր Հայրական հորդորն է՝ դե-
կավարմել ոսկեգիր Եղիշի կյանքի իմաս-
տության բովից առած խոսքերով՝ «Ձուգու-
րիւն է մայր բարեաց. անգուգուրիւն ծնող-
շարեաց»: Որպես Ամենայն Հայոց Հայրա-
պետության ներկայացուցիչ՝ Ձեզ վերա
ծանրանում է պարտականություն Հայ եկե-
ղեցու կանոններն ու կարգերը անխաբար
պահպանել և ի պահանջել հարկին՝ խոհե-
մությամբ, իմաստությամբ, բայց և հետե-
վելով մեր սուրբ հայրերին՝ Բրիտանական
արիությանը ընթանալ:

Մաղրում եմ նաև Ամենակարողին պարգևել
Ձեզ հոգի իմաստության և խոհեմության,
հոգի հանճարու և արիության, որ անդառա-
պարտ մնա՛վ Աստուծո, Ձեր խղի և Ազգի
ու Եկեղեցվո առաջ:

Ողջունում եմ նաև Ձեզ՝ Հայ Եկեղեցու
սրբազան Առաջնորդներիդ, որ գլուխ եմ
Եկեղեցու և տեսուչ ժողովրդյան և Տիրա-
վանդ պատվերի համաձայն՝ պարտավոր
եմ «նախ առնել և ապա ուսուցանել», ար-
դարության և նշմարտության ուղիով ըն-
թանալ, օրինակ հանդիսանալով վիճակե-
րիդ սրբազնագործ պաշտոնեության և բա-
րեպաշտ ժողովրդյան:

Արքուն հսկողություն ունեցե՛ք Եկեղեցի-
ների վերա, որ Աստուծո տունը վայելուչ և
բարեկարգ վիճակի մեջ լինի և այնտեղ հրե-
շեցրե՛մ հավատացյալների ականջին՝ Փրկչի
կենսատու և կենարար խոսքը ի մխիթա-
րություն և ի դաստիարակություն: Սփյուռ-
քի սրբազան առաջնորդներ, Բաղրաբարո

և հեզամամուր՝ բնավորությամբ և կիրք վա-
րեցողությամբ կապեցե՛ք Մեր տարագիր
ժողովրդի սիրտը Ձեզ հետ. սիրով վառեցե՛ք
ու շաղկապեցե՛ք Ս. Էջմիածնի և մեր Հայրե-
նիքի՝ Խորհրդային Հայաստանի հայրենի
հուշարձաններին հետ ի մխիթարություն և
ի շինություն նոցա: Հորդորեցե՛ք Ձեր հոտը
կուսակցական պայքարներից հեռու կենալ.
սույնպես նաև քչնամական Ելույրներից
ու արաբներից՝ մեր Մայր Հայրենիքի՝ Խ.
Հայաստանի և նորա հարազատ ու հավա-
տարիմ կառավարության հանդեպ: Այլ որ
կարևորագույնն է՝ ըստ Ավետարանի՝ անձ-
նագիր հովիվ եղե՛մ Ձեր հոտի, որ
Ձեր ձայնին լսեն և Ձեզ հետևեն, որպեսզի
հափշտակիչ զալլերն անկարող լինեն փախ-
ցնել նոցա Ձեր փարախից:

Ողջույնս նաև Ձեզ՝ Հայ ժողովրդի ներկա-
յացուցիչներիդ՝ Թեմական Պատգամավո-
րական ժողովի և Թեմական Խորհրդի ան-
դամներիդ և այլ ազգային-Եկեղեցական
վարչություններիդ, Դու՛ք կոչված եմ ազգա-
յին-Եկեղեցական գործերը ղեկավարե-
լու, հետամուտ լինելու, որ հայ մար-
դը՝ Հայրենիքի ապագա Բաղրաբարո և
հայ կիներ՝ հայ մատաղ սերնդի անմի-
ջական դաստիարակչը գիտենան և սի-
րեն իրենց մայրենի լեզուն, հայրենի
պատմությունն ու գրականությունը. նա-
նաչեն իրենց փառապանծ նախնիներին,
տեսնեն նոցա հերոսական և անձնվեր պայ-
քար ազգային անկախության, ազգի գո-
յության համար և հանուն Բրիտանական
վե՛հ գաղափարների: Սույնպես նաև նոցա
կուլտուրական և կրթական նվաճումները
գիտության և մանավանդ գեղարվեստի աս-
պարեզներում, որպեսզի օտար Երկնքի
տակ, գորևդ կուլտուրայի աղղեցության եհ-
րակա՝ պահպանեն իրենց ազգային ինքնա-
գիտակցությունը և անձույլ մնան:

Հայրական ողջույնս և Հայրապետական
օրհնությունս նաև Ձեզ՝ Քահանայք, Աս-
տուծո տաճարի պաշտոնյայք, Դու՛ք եմ Տի-
րոջ հոտի անմիջական հովիվը. Ձե՛զ եմ դի-
մում Եկեղեցական սրբազան Խորհուրդների
և ձեսերի կատարման համար. Ձե՛զ եմ հա-
վատում իրենց սրտի գաղտնիները. Ձեր
առաջ եմ բաց անում իրենց բարոյական և
նյութական կարիքները. Դու՛ք եմ, որ ա-
նարգել Ելումուտմ ունե՛մ Ձեր ձխերի տնե-
րը: Ուստի հորդորում եմ Ձեզ՝ սիրով և
անքերի կատարել Ձեր պարտականություն-
ները, որ սահմանել են Եկեղեցու Ս. Հայ-
րերը. առանց ծուլության կատարեցե՛ք ա-
վուրական ժամապաշտությունը, հրապարա-

կային ֆարգուրյամբ կենդանի պահեցե՛հ հոտիդ հավատը և սուրմադրեցե՛հ բարեպաշտական և աստուածահաճո գործերի:

Հիսուսավանդ ողջույնս և Հայրապետական օրհնությունս նաև Ձեզ՝ Ազգային Բարեբաներիդ և բարեգործական ու աստուածահաճո հաստատությանց Ղեկավարներիդ: Հիշեցե՛հ և փառ տվե՛հ աշխարհի բարիքների առատածե՛ն Պարգևատվին և Ձեր դրամբ, որ Աստուծո աշակցությամբ և Ձեր Բրտնաջան աշխատանքի շնորհիվ ե՛հ վատակել, գործ դրե՛հ ո՛չ միայն անհատական վայելի՛, այլ առավելապես ազգի պատվի և փառքի բարձրացման և նորա մշակույթի զարգացման, ինչպես նաև նորա տնտեսական կյանքի բարելավման համար:

Ազգի մեծությունը նորա ստեղծագործող ոգու և այդ ոգու ստեղծած արգասիքների արժանավորության մեջ է կայանում: Հայ ազգը անցյալում ստեղծագործել է և յուր ստեղծագործության հուշարձանները կազմում են այսօր հայության փառքն ու պատիվը և նորա բարոյական արժեքն օտար կուլտուրական ազգերի առաջ: Նույնը պահանջվում է նաև ներկայից, որի ստեղծագործողը հայ հանճարը պիտի լինի, իսկ գործի մարմնացնողը՝ հայ մեկենսար:

Բարեգործությունը մարդկային կյանքում մեծ դեր է խաղացել, մանավանդ փոքր ազգերի և հատկապես մեր կյանքում, որ աշխարհի ամեն կողմը ցափ ու ցրիվ ընկած հայության բեկորներ ունին՝ նյութական և հոգևոր բազմատեսակ կարիքների ենթակա և աջակցության կարոտ: Ազգային մեծ բարեբաններ, Ձեր կատարելի՛ գիտակցական և նպատակահարմար բարեգործությունը ոչ միայն պիտի նպաստե՛, Հայ ժողովրդի տրեմեսական կարիքները հոգալով՝ ազգային փառքի ու պատվի բարձրացման ուղին հարթելու, աստուածահաճո և կրոնական ասպարեզի բարեգործությամբ՝ ազգապահպանման և ազգային միության գործն ապահովելու, այլև Ձեր նոր ձեռնարկները անհուն մխիթարության աղբյուր պիտի հանդիսանան նաև Ձեզ համար, կանգնելով երկրի վերա անջնջելի հուշարձաններ՝ Ձեր համարյուն եղբայրների սիրտը շահող և երկնում՝ Տիրոջ գուրբ շարժող:

Մեր գաղութահայությունը, որ պատասխանում է ներգաղթի՝ դեպի օրեցօր վերելի նամրով ընթացող Հայրենիք՝ Խ. Հայաստանը, մեծ աջակցության է կարոտում և անհրաժեշտ կարիքի առաջ է կանգնած. վերակենդանացող հնադարյան պատմական հաստատությունը՝ Հայ ժողովրդի Սրբու-

յուն Սրբոց՝ Ս. Էջմիածինը Ելուրական հիմնական բազայի: Է կարոտում, որ իր այսօրվա և ասլագայի կուլտուրական հաստատությունները՝ Հեմարանը, Տպարանը, Մատենադարանը, Թանգարանը և այլն պահանջել ու զարգացնել կարենա, որոնք եղել են և են Ազգի ապահով գոյության հիմքերը և նորա փառքն ու պատիվը:

Հայրական ողջույնս և Հայրապետական օրհնությունս Ձեզ՝ Մամուլի ներկայացուցիչներիդ, հայ ժողովրդի հրապարակային դաստիարակներիդ: Ձեր պարտքն է միշտ վառ պահել հայ ժողովրդի հոգու մեջ այն գաղափարները, որոնք հիմքն են կազմում ազգային ինքնագիտակցության և զարգացման. ըստ այսմ՝ ֆարգել հայ եկեղեցու միասնականության, ազգային միության, հայրենասիրության, համերաշխ գործունեության գաղափարները, որոնք՝ հայ լեզվի և նորա անցյալ պատմության հետ միալ միջոցներ են հայ ժողովրդի անձույլ մնալուն: Պարտականություն ունիք նաև մեր ներկա Հայրենիքի՝ Խ. Հայաստանի գիտության, գեղարվեստի, գրականության և տեխնիկայի վերելքը պատկերելու, որի կենդանի և ակաճատես վկաները հանդիսացան Ազգային-եկեղեցական ժողովի պատգամավորները: Սույնպես նաև այսօրվա այնտեղ ապրող հայ ժողովրդի հերոսական ոգին նշելու և ֆաջալերելու, որ այնֆան փայլուն արահայտվեցավ Հայրենահական մեծ պատերազմում և որի շնորհիվ հայ ժողովրդի անցյալ փառքի շինության վերա նոր աղյուս դրվեցավ: Փառք և պատիվ ապրող հերոսներին և աստուածային օրհնություն պատվով զոհվածներին, որոնք մարմնով մեռած, բայց հոգով կենդանի են, որոնց հերոսության հիշատակը հավիտյան կմնա մեր սրտերում:

Հայրական ողջույնս նաև Ձեզ՝ հայ Տիկիներ և Օրիորդներ. կյանքի ղեկավար միտքը չէ միայն, այլ սիրտը, և առավել ևս սիրտը: Բազմաթիվ դարեր սահել անցել են, մարդու միտքը զարգացել է և մարդու ստեղծագործող մտքի և աշխատունակ ձեռքի շնորհիվ արտաքին աշխարհը կատարելագործվել է, որի հետևանքով բազմատեսակ նյութական բարիքներ են ստեղծվել, բայց մարդն ինքը ապերազանիկ է մնացել: Ինչո՞ւ, որովհետև Փրկչի ոգին, սիրո և մարդասիրության ոգին չի իշխում մարդկանց սրտում:

Հայ Տիկիներ և Օրիորդներ, Դուք, որ աստուածային գերագույն շնորհին ե՛հ արժանացել և սիրո ու մարդասիրության ֆաղ-

ցըր ու Բնօրէն զգացմունքներով օժտվել. հանդես եկեմ Զեր հոգու այդ քանգարժեմ գանձով. որպէսզի մտնով հարուստ մարդը դառնա նաև սրտով հարուստ և մարդկային կյանքը իրապէս երջանիկ դառնա:

Բոլոր դասակարգերից հետո Քեզ եմ դառնում, իմ սիրելի Հայ ժողովուրդ, Հայրական ողջույնս և Հայրապետական օրհնությունս շնորհելով Քեզ: Անցան պատմական տառապալից օրերդ, գալիս են ուրախության և մխիթարության օրեր: Մի՛ք մխիթարական չէ, որ դարերի հույսերդ այսօր իրականացած են տեսնում, ունիս սեփական ՀԱՅՐԵՆԻՔ և հարազատ ազգային ՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ: Մի՛ք մխիթարական չէ, որ դարերի ընթացում մշտապես ավերվող շին փառանքների և հարուստ գյուղերի փոխարեն և անընդհատ բշտամուց սրախողխող եղող եղբայրների փոխարեն ավերակներից ու մոխրից հարություն առնող շեն փառանքներ ու գյուղեր են տեսնում, օրեցօր կուլտուրապէս հառաջադիմող և ազգաբնակչությամբ անող և կուլտուրապէս հավասար մակարդակի վերա կանգնած Ռուս մեծ ազգի փառանքների և գյուղերի: Մի՛ք մխիթարական չէ, որ օրեցօր հայրենի երկրիցդ վերանում է տգիտությունը և անկուլտուրականությունը. անէաւում է հետամնացությունը և նորա փոխարեն քաղաքում է գիտությունն ու գեղարվեստը իր բոլոր նյութերով: Մի՛ք մխիթարական չէ, որ այսօր ունինք անուանի գիտնականներ՝ անդամներ և. Միտքայն գիտության նեմարանի, որոնց անունները Ռուս մեծ գիտնականների անունների հավասար ծանոթ են եվրոպական գիտական աշխարհին. կամ առաջնակարգ գեղարվեստագետներ, հավասար Ռուս գեղարվեստագետներին:

Մի՛ք մխիթարական չէ. երբ տեսնում են ազգիդ վարած հերոսական պայքարը՝ Միտքեանական ժողովուրդների շարքում՝

ընդհանուր և իր սեփական Հայրենիքի ազատության համար և բռնության ու ստրկացման դեմ, որ աշխարհի հիացմունքն է բերում: Մի՛ք մխիթարական չէ լսել մեր ֆաշ գավակների ամեն օր հերոսացող նորանոր անունները, որոնք հարստացնում են և վսեմացնում մեր ազգի հնադարյան հերոսական պատմությունը և բարձր պահում Հայ ժողովրդի պատիվը: Մի՛ք մխիթարական չէ տեսնել, որ Ռուս ժողովրդի նման մի հերոս ժողովուրդ և և. ՄԻՈՒԹՅԱՆ նման մի հզոր և արդարադատ ՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ անձնվիրաբար կանգնած է ԲՈՊԱՄԱԿԱՆ ԱՐԳԱՐ ԴԱՏԱՐ ՊԱՇՏՊԱՆՆԵՐՆԵՐ:

Այո, մխիթարական է. և Մենք՝ քե՛ր՝ որպէս Պետ Հայ Եկեղեցու և քե՛ր՝ որպէս և. Հանրապետությունների Միտքայն սոսկ փառաքանի, խորապէս մխիթարված ենք և վստահորեն հայտարարում ենք քե՛ր՝ մխիթարված է նաև քե՛ր՝ Մայր երկրի և քե՛ր՝ Սփյուռքի Հայությունը:

Մաղթենք ՓՐԿԱԶԻՆ, որ իր բազմաշարք վկայի՝ Ս. Գրիգոր Լուսավորչի հրաշակերտած Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածինը՝ Հայ մարտիրոս ժողովրդի Մրբություն Մրբոցը, անսասան պահե: Ինչպէս նաև Տանն Կիլիկիո Ս. Երուսաղեմի և Կ. Պոլսի Աթոռները, իբրև հալատո հաստատության կորողներ. որպէս հոգևոր դաստիարակության կեդրոններ և իբրև ազգապահպանման սյուներ:

Աղոթենք Տիրոջը, որ այցելու և հովանավոր լինի իր փոքրիկ, բայց հավատարիմ հոտին, հայ ժողովրդին՝ և նորա ազգային գիտակցությամբ նոր զարթած հոգուն կենսունակություն և ստեղծագործող գործություն պարգև:

Աղոթենք ԲԱՐՁՐՅԱԼԻՆ, որ իր ամենագործը հովանի պահե մեր նորածին ՀԱՅՐԵՆԻՔԻ վերա և նորա կյանքը հարատև անե:

Շնորհ և խաղաղություն եղիցի՝ ընդ ձեզ և ընդ ամենեսյան. ամեն:

ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

ԳԵ. . . 2

Սույն օրհնության անդրանիկ Կոնդակը
գրվեցավ ապրիլի 1-ին, 1946 թ.
Հայկական տոմարով ՌՅՂԵ.
Ս. ԷԶՄԻԱՄԻՆ.

ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅ ՄՇԱԿՈՒՅԹԻ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ

անր, մղձավանջային օրեր ստեղծվեցին առաջին համաշխարհային պատերազմի օրերին հայ ժողովրդի համար: Ոչ միայն Թյուրքահայաստանն ամայացավ, այլ և Ռուսահայաստանը ենթարկվեց Թյուրք վանդալների ասպատակության, որոնք ավերի ու ոչնչացման մատնեցին բազմաթիվ շեն գյուղեր ու քաղաքներ:

Հայ դարավոր ժողովրդի արյունով ներկվեցին հայրենի լեռներն ու հովիտները, գետերն ու լճերը: Միջագետքի անապատները ծածկվեցին նրա տարագրված զավակների ոսկրներով: Մի ամբողջ ժողովուրդ ենթարկվեց սիստեմատիկորեն կազմակերպված տարագրման, ջարդի ու ֆիզիկական ոչնչացման: Թյուրքերն ամենավարագ մեթոդներով ձեռնամուխ եղան հայ ժողովրդի գլխովին բնաջնջմանը:

Ոչնչացվում էր հայ ժողովուրդը ոչ միայն ֆիզիկական, այլ ոչնչացվում էին նաև նրա դարերի բովից անցած բարձրագույն մշակույթի մնացորդները և հայկական ինքնատիպ ճարտարապետության հուշակալ կորոզները: Ողջ Հայաստանը հրդեհով էր բռնված. հրկիզվում, հողին էին հավասարեցվում բարգավաճ գյուղերն ու քաղաքները, վանքերն ու մենաստանները, նյութական կուլտուրայի հուշարձանները: Հայկական բարձրավանդակի երկնակամարը ծածկրվել էր ծխի ու մրի թանձր, կապարե ամպերով: Միջերկրականից մինչ Սև ծովի ափերը, Բոսֆորից մինչև Իրանի սարահարթը ընկած տարածության վրա հրի ու սրի էր մատնվում մի անգն, բազմադարյան կուլտուրայի տեր, քրտնաջան, աշխատասեր ու տաղանդավոր ժողովուրդ, որը քաղաքակիրթ աշխարհին տվել էր ականավոր ներկայացուցիչներ, իր լուսման մտքերը համամարդկային կուլտուրայի գանձարանը և արևմտյան առաջավոր քաղաքակրթության ջահը միշտ վառ ու բարձր պահած իր ձեռքում՝ անհողդողդ առաջ ընթացել ասիական խավարում:

Թյուրքերը նպատակ էին դրել հայերին ֆիզիկական ոչնչացնելու հետ միասին ոչնչացնել նաև նրա կուլտուրական արժեքները:

Սակայն թե մեկը և թե մյուսը նրանց լրիվ չհաջողվեց:

Բազմաթիվ արհավիրքների բովից է անցել հայ ժողովուրդը. բազմաթիվ աշխարհակալ ցեղեր եկել ու տիրել են Հայաստանին ու այսօր իսպառ անհետացել պատմության հորիզոնից, սակայն հայ ժողովուրդը, շնայած թվով նվազել է, բայց միշտ փոթորիկների ու փորձությունների դիմագրավելով, լեռնալանջի հաստաբուն, շանթահար եղած, կաղնի ծառի նման նոր ոստեր է արձակել, փյունիկի նման մոխիրների տակից հառել, և այդ շնորհիվ իր բարձր ու վսեմ կուլտուրայի ինչպես Կիլիկիայի կաթողիկոս Գարեգին Ա է ասում, «Ամեն ժողովուրդ մեծ է ոչ երկրի տարածությամբ, զորհերի քովով, բնակչությամբ, այլ հոգեկան, ստեղծագործ կյանքի բովանդակ ծավալով: Մենք փոքր ժողովուրդ ենք, բայց մեծ ենք մեր հոգիով, մեր ստեղծագործությամբ, մեր անցյալով»: Եվ իրոք հայ ժողովրդին միշտ էլ հատուկ է եղել ստեղծագործ ոգին:

Հայ ժողովրդի այդ մեծ աղետի օրերին անգամ նրա լավագույն զավակները, գիտության իսկական ջահակիրները վար չդրին գիտության դրոշմ իրենց ձեռքից ու առանց հուսալքման և վարանման, մի նոր ապագայի ակնկալությամբ, ձեռնամուխ եղան հայ հնադարյան կուլտուրայի մնացորդների փրկման գործին: Նրանք հավաքում էին ոչնչացումից զերծ մնացած ձեռագրերը, նյութական կուլտուրայի նմուշները ու տեղափոխում երկրի խորքերը, շահագրում, լուսանկարում էին դեռևս անվրնաս մնացած հնադարյան հուշարձանների մնացորդները: Մեծ էր նաև այն գաղթականների թիվը, որոնք փախուստի օրերին արհամարելով քաղցը՝ սննդի պաշարի փոխարեն իրենց ծանրաբեռնում էին նախնիքներից ժառանգություն մնացած ու խնամքով

պահված ձեռագրերով. այսպիսով տարագիր, գաղթական հայ ժողովուրդը իր ամենազինդակ օրերին իսկ ազգային բարձր ինքնագիտակցություն ու ինքնագոհողություն ցուցաբերելով կարողացել է փրկել կորստից հայ մշակույթի հետ առնչություն ունեցող բազմաթիվ թանկարժեք գանձեր, որոնք այսօր մեծ արժեք են ներկայացնում մեր անցյալի մատենագրության, գրականության, պատմության և ընդհանրապես կուլտուրայի ուսումնասիրության ու արժեքավորման տեսակետից: Դրանց մի մասը փոխված է բոլոր հայկական գաղութներում, իսկ մեծ մասը գտնվում է Սովետական Հայաստանում:

Իսկ ի՞նչ էր ներկայացնում ներկայիս Սովետական Հայաստանն իրենից նախախորհրդային այդ օրերին. նա գտնվում էր թրքական հրատեղիների փողերի սպառնալիքի տակ ու իրենից ներկայացնում էր մի կատարյալ գաղթաշխարհ ու որբաշխարհ: Նրա բոլոր ճանապարհները բռնված էին գաղթականների քարավաններով, գաղթականներ, որոնք սովաճար, անօթեան, լկերված ու ահաբեկ, մահվան սարսափը դալուկ դեմքերին թափառում էին գլուխ դնելու տեղ որոնելով: Լեռնալանջերը, ձորերը, կիրճերը, քաղաքների ու գյուղերի փողոցները, միջքաղաքային ու գյուղամիջյան ճանապարհները ծածկված էին նրանց դիերով. հայ ժողովրդի համար օրհասական վիճակ էր ստեղծվել:

Եվ ահա այդ ծանր փորձության, արհավրալից օրերին նրան փրկության ձեռք մեկնեց միայն ռուս մեծահոգի ժողովուրդը: Ստեղծվեց Սովետական Հայաստանը: Ջրացավ թրքական սպառնալիքը. սովետական կարգերը նրան խաղաղություն ու ապահովություն բերին. հայ ժողովրդի համար ըսկըսվեց շինարար ու ստեղծագործ աշխատանքի շրջանը: Ինչպես խոլ փոթորկից հետո իր շունչը պահած բնությունը մի արտասովոր զարթոնք է ապրում, այդպես էլ հայ ժողովուրդը մեծ արհավիրքներից հետո մի առանձին թափով լծվեց երկրի վերաշինման գործին: Ջրացան գաղթականների քարավանները, մարդիկ տեղավորվեցին ու շինարար աշխատանքի անցան: Գաղթաշխարհ ու որբաշխարհ Հայաստանը կարճ ժամանակամիջոցում կերպարանափոխվեց. նախկին հետամնաց ցարական այս գաղութը դարձավ տնտեսապես ու կուլտուրապես զարգացած երկիր: Մեքենայացման շնորհիվ աճեց նրա գյուղատնտեսությունը. հիմք դրվեց արդյունաբերության, կառուցվեցին բազմաթիվ գործարաններ, ավերված գյու-

ղերի ու քաղաքների ծխի ամպերի փոխարեն հարյուրավոր գործարանների երկնահույ ծխնեղջյուրները: Գեպի երկինք ձգվեցին ծխի սյուները, հայկական լեռնաշխարհի ինքնատիպ պեյզաժին նոր երանգավորում ու նոր վեհություն հաղորդելով:

Տնտեսական բարեկեցիկ կյանքը նախադրյալներ ստեղծեց գիտության, արվեստի աննախընթաց զարգացման համար: Ներկայիս Հայաստանի գյուղերն ու քաղաքները ծածկված են տարրական, միջնակարգ ու բարձրագույն դպրոցների ցանցով. երկրի ազգաբնակչության համարյա մեկ երրորդը կազմում են սովորողները: Խնայեմ ոսկեղառ է սկսվել հայ ժողովրդի մշակույթի ծաղկման ու զարգացման համար. փթթում են գիտության ու արվեստի բոլոր ճյուղերը. ազգային մշակույթի զարգացման համար ստեղծվել են բոլոր հնարավորությունները. Հայաստանը վերածվել է բովանդակ գիտական օջախի, որի շուրջն են համախմբվել հայ մտքի կարկառուն ներկայացուցիչներն ու երիտասարդ կադրերը. սովետական կարգերում նոր գիտական կադրեր են աճել. նախկին որբերից բազմաթիվ տաղանդավոր մարդիկ են դուրս եկել:

Հայկական համալսարանը, որ օրերս բուլոնից իր գոյության փառապանծ 25-ամյակը, հանդիսացել է հին կադրերի համախմբման ու նորերի կոփման իսկական դարբնոց. նրա ծոցից ելել են համաշխարհային հռչակ վայելող գիտնականներ: Գոյություն ունեցող մյուս տասնյակ բարձրագույն դպրոցները պատրաստել են բազմաթիվ կադրեր, որոնք ապահովել են մեր տնտեսության, գիտության ու արվեստի առաջընթացը: Մի շարք հայ արվեստագետների անունները հայտնի են ամբողջ աշխարհին:

Եվ եթե անցյալում օտարները հայերի մասին գաղափար էին կազմում միայն հայ մաճառականների հետ շփում ունենալու շրնորհիմ, ապա այսօր նրանք հայերին ճանաչում են. նրա բազմադարյան կուլտուրան և արժեքների, նրա գիտության ու արվեստի ականավոր ներկայացուցիչների, նրա մարտական ոգու և տաղանդավոր զորավորների շնորհիվ:

Գիտությունների Հայկական Ակադեմիան իր տասնյակ գիտա-հետազոտական ինստիտուտներով իր շուրջն է համախմբել հայ ականավոր գիտնականներին, որոնցից շատերի անունները հայտնի են նաև Սովետական Միության սահմաններից դուրս:

Ստեղծվել են բազմաթիվ գրադարաններ ու թանգարաններ, որոնցից մի քանիսը

հանդիսանում են Միության մեջ ամենախոշորագույններից: Հիմնվել է աշխարհի ամենախոշոր թանգարաններից մեկը և իր տեսակի մեջ եզակի քանդաճան-մատեհադարանը իր տասնյակ հազար ձեռագրերով, որոնք վերաբերում են ոչ միայն Հայաստանին, այլև Միջին ու Մերձավոր Արևելքի երկրներին: Մատենադարանի շուրջը համախմբված երիտասարդ կադրերը հին սերնդի լավագույն ներկայացուցիչների հետ ձեռք ձեռքի տված խոշոր գիտա-հետազոտական աշխատանք են ծավալել: Բազմաթիվ ձեռագրեր ուսումնասիրվել ու հրատարակվել են. շատերը գտնվում են ուսումնասիրման կամ հրատարակման պրոցեսում: Եթե նախախորհրդային ժամանակաշրջանում այդ ձեռագրերից ուշադրության են արժանացել գլխավորապես նրանք, որոնք կապված են եղել հայ մատենագրության, դրականության ու պատմության հետ, ապա ներկայումս դրանց զուգընթաց ուսումնասիրվում են նաև այն ձեռագրերը, որոնք կապված են արվեստի ու բնական գիտությունների հետ: Մի շարք ուսումնասիրություններից պարզվել է, որ քաղաքակիրթ քննության կողմից որդեգրված շատ աշխարհայացքներ խորթ չեն եղել մեր նախնիներին ու եվրոպացիներից առաջ մշակվել են նրանց կողմից:

Անխոնջ կերպով ուսումնասիրվում են նաև հին ճարտարապետական կոթողները:

Հայ գիտնականներն ու արվեստագետները աշխատում են ոչ միայն հայ մշակույթը բարձրացնել մինչև այժմ շտեմնված բարձրության, այլև գիտականորեն ուսումնասիրում, յուրացնում ու վեր են հանում անցյալի հայ կոլտուրայի արժեքները:

Հայ մշակույթի անցյալի ժառանգության նկատմամբ գոյություն ունի մինչև արդ չունկա՞նված հոգատարություն: Խնամքով պահպանվում են բոլոր հուշարձանները, իսկ որտեղ անհրաժեշտ է վերանորոգման են ենթարկվում հուշարձանների վնասված մասերը: Սիրով հավաքվում ու գուրգուրանվում պահվում են ընդհանրապես հայ մշակույթի հետ առնչություն ունեցող բոլոր արժեքները:

Ինչպես հայտնի է, հայ պետականության կորստից հետո հայ մշակույթի կենտրոնները երկրից դուրս փոխադրվեցին, որովհետև տիրող պետությունները քաղաքական նրկատառումներով արգելք էին հանդիսանում կոլտուրական օջախների ստեղծմանը բուն երկրում: Մայրենի հողից կտրված այդ կենտրոնները զարգացման ու իրենց գործունեությանը լայն թափ հաղորդելու հնա-

րավորություններից զուրկ էին:

Այլ է պատկերն այժմ. հայ պետականության գոյությունը հնարավորություն է ստեղծվել մայր հայրենիքում ունենալու հայ մշակույթի կենտրոններ. անհատների և զանազան կազմակերպությունների ձեռքից այդ դործը կենտրոնացել է պետության ձեռքում, որը բոլոր միջոցները տրամադրում է հայ մշակույթի ծաղկման ու զարգացման համար:

Հայկական կոլտուրայի նախկին կենտրոններ են հանդիսացել բազմաթիվ օտար երկրյա մայրաքաղաքներն ու քաղաքները. այդ պատճառով էլ այդ վայրերում գրտնրվում են հայ մշակույթի հետ կապված շատ արժեքներ. տարագրությունից հետո այս ու այն հայկական գաղութներն են տեղափոխվել բազմաթիվ նոր արժեքներ, որոնց նկատմամբ հոգատար խնամքը մեծ մասամբ բացակայում է: Դրանք մեծ մասամբ ոչնչանում կամ շարաշահության առարկա են դառնում: Մեր շատ գաղութների եկեղեցիների խորաններում ու մասնավոր աճանց տներում հայ մշակույթի համար արժեքավոր ձեռագրերը երախա են խոնավությունից, ցեցից ոչնչանալու կամ հեղափոխության ձեռքն անցնելու վտանգին: Անպատասխանատու, անգիտակից անձինք իրենց ձեռքի տակ գտնված այդ անգնահատելի մեծարժեք գանձերի նկատմամբ անհոգի վերաբերմունք են ցույց տալիս, էլ չենք խոսում այն մասին, որ դրանք չեն ուսումնասիրվում, չեն օգտագործվում ու լայն հասարակության սեփականություն դարձվում: Չէ՞ որ այդ ձեռագրերից շատերը կարող են նոր լույս սփռել հայ անցյալի պատմության ցարդ մութ մնացած էջերի վրա:

Տպագրելով Հ. Քյուրտյանի հոդվածը ձեռագրերի գողացման ու վաճառահանման մասին, գտնում ենք, որ անհանդուրժելի է ներկա պահում հայ ազգի անվիճելի սեփականությունը կազմող մշակույթային այդ գանձերի նկատմամբ ունեցած վերաբերմունքը: Թվելով մի շարք ձեռագրերի կորուստը ու շուկա հանվելը, Քյուրտյանը չէր կարող, իհարկե, իմանալ այն բոլորը, ինչ որ կատարվել ու կատարվում է: Իհրան պարզ է, որ կորստից փրկված հայ մշակույթի գանձերը ենթակա են կրկնակի կորստի: Մի՞թե կարելի է հանդուրժել, երբ հայ մշակույթի գանձերը Թավրիզից կամ Երուսաղեմից ընկնում են հեղափոխության ձեռք և վաճառքի հանվում Մերձավոր Արևելքի ու Ամերիկայի շուկաներում, կամ

ընկնում օտար քանգարանները: Իդուր է կարծիքն այն մասին, որ ձեռագրերի նըկատմամբ կատարված շարաշահության մերկացումը կարող է վնասել այս կամ այն անձնավորության հեղինակությանը. երբ խնդիրը վերաբերում է ազգային սեփականության պահպանմանը՝ լռելը և անձնավորությունների միջև խտրություն դնելը հանցանք է:

Միաժամանակ համամիտ չենք Քյուրտյանի հետ մի շարք խնդիրներում: Քյուրտյանին հետաքրքրում է միայն ձեռագրերի քննարկներում մեջ արձանագրելու, ժամանակը անգամ մը անոնց գոյություն ունենալը այդ ցուցակներով վերստուգելու, դանոնք խոնավ տեղ չդնելու, ցեցե, մզկութի փրկելու, փոշիները սրբելու խնդիրը. բայց այդքանը մեզ չի բավարարում. դրանք հրություններ չեն, որ խնամքով ապակիների տակ դրվեն ու ցուցադրվեն. նրանք պետք է ուսումնասիրվեն ու հրապարակվեն: Սխալ է Քյուրտյանի կարծիքը, որ «շումի» պատասխանում ուժեր բոլոր ատոնցման օգտվելու», այդպիսի ուժեր կան Սովետական Հայաստանում, որոնք ի վիճակի են այդ ժառանգությունը օգտագործելու և գիտականորեն ուսումնասիրելու:

Հայ ժողովուրդը շատ կուլտուրական արժեքներ է կորցրել և հանցագործություն կլինի թույլ տալ, որպեսզի փշանան, վաճառքի հանվեն կամ կողոպուտի ենթարկվեն այդ արժեքները, ինչպես որ տեղի է ունեցել նաև Փարիզի Նուպարյան մատենադարանի հետ: Ֆաշիստական Գերմանիան, որը պատասխանատու է առաջին համաշխարհային պատերազմի ժամանակ հայկական սպանդի ստեղծման համար, այս պատերազմին էլ չհրաժարվեց իր արյունոտ թաթը դնելու հայ մշակույթի մնացորդների վրա՝ հայ ֆաշիստների աշակցությամբ կողոպտելով Նուպարյան մատենադարանը:

Արդ, այսպիսի պարագաներում, երբ բուն երկրում ստեղծվել է հայ մշակույթի օջախ, բույսատրեխ՝ է արդյոք, որպեսզի հայ ազգի սեփականությունը կազմող անցյալի այդ ժառանգությունը շարաշահությանը առարկա դառնալով օտարների ձեռքից ընկնի, մասնապես վաճառքի հանվի աշխարհի շուկաներում կամ ցեցից, խոնավությունից, անհոգի վերաբերմունքից ոչնչանա, փոշիների տակ րաղված և գիտությանը անհայտ մնա:

Այժմ, երբ սկսվել է զանգվածային ներ-

գաղթը, և գաղութական ժողովուրդը փոխադրվում է մայր Հայրենիք, ապա, բնական է, որ նրա կուլտուրայի այդ գանձերը չպետք է մնան մայր Հայրենիքից դուրս. օսմանակն է մտածել նաև նրանց մայր Հայրենիք տեղափոխելու մասին. ժամանակն է, որպեսզի հայ մշակույթի այդ գանձերը, որոնք փոխված են աշխարհով մեկ, հավաքվեն ու կենտրոնացվեն Սովետական Հայաստանում, որտեղ դրանք կգտնվեն ապահով ձեռքերում, զերծ կլինեն փաշտամից ու կոռստից, կուսումնասիրվեն ու կապակվեն պատշաճ կերպով:

Շատ անելիքներ ունեն այդ ուղղությամբ մեր թեմական առաջնորդները, թեմական խորհուրդները, ազգային բոլոր մարմինները, մամուլը. նրանք պետք է աշխատեն հայ մշակույթի հետ առնչություն ունեցող բոլոր արժեքները հսկողության տակ առնել, հավաքել ու կենտրոնացնել մայր Հայրենիքում, այսպիսով, փրկելով նրանց կորստից: Իսկ այս կամ այն գաղութում որոշ բաներ պահելու անհրաժեշտության դեպքում, պետք է աշխատել, որ դրանք պահվեն խնամքով, ուսումնասիրվեն ու հրապարակվեն, որպեսզի դառնան ոչ թե այս կամ այն վանքի, եկեղեցու սեփականություն, այլ բովանդակ հայ ազգի սեփականություն:

Մեր վանքերը, եկեղեցիները, մենաստանները իր ժամանակին հանդիսացել են հայ ժողովրդի թե՛ դպրոցները և թե՛ մշակույթի խոշորագույն կենտրոնները. մեր վանքերում են ստեղծվել մեր անցյալի կուլտուրայի բազմաթիվ հույակապ գործերը. բայց դրանք այս կամ այն վանքում ոչ թե ցուցադրման առարկա են հանդիսացել, այլ ուսուցման, ուսումնասիրման, ներկայումս, երբ վանքերը դադարել են հայ մշակույթի կենտրոններ լինելուց, և նրանց փոխարեն հայ ժողովրդի համար ստեղծվել են բոլորովին նոր տիպի կենտրոններ, անմտություն կլինեք դրանց վանքերի նկուղներում, եկեղեցիների խորաններում փոշու տակ թաղված վիճակում պահելը: Հայ եկեղեցին երբեք չի հակադրվել հայ ժողովրդին, նա իր ժողովրդից անբաժան է եղել ու իր գանձերը անհրաժեշտության դեպքում սպաս է դրել ի բարօրություն նրա:

Այսօր էլ անհրաժեշտ է, որպեսզի հայ եկեղեցին իր ձեռքի տակ ունեցած այդ գանձերը դնի հայ անվանի գիտնականների տրամադրության տակ:

ԿԻՆԿԻՈ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԳԱՐԵԳԻՆ Ա ՀԱՅ ԺՈՂՈՎՐԴԻ ԵՎ ՀԱՅ

ՄԵԱԿՈՒՅԹԻ ՄԱՍԻՆ

եր ժողովուրդը դարերի ընթացքում հանդիպել է շատ հրի և ջրի՝ Վշտերի և տառապանքների բովից է անցել և նա այսօր հասել է մի հանգրվան, որ իր թանկագին հայրենիքի մի մասի տերն է, որ պատմական իր հայրենիքի մեջ նա ապրել կարող է խաղաղությամբ, ապրել կարող է ստեղծագործելով, ապրել կարող է ապագայի մեծ հույսերով:

Մեր հայ ժողովուրդը մի գեղեցիկ խոսք ունի — պատկերալից և իմաստալից մի խոսք. «Տունը հիմամբ է տուն, ծառը արմատով է ծառ»: Մեր հայ ժողովրդի տան հիմքը, մեր ժողովրդի կենդանի ծառի արմատը, մեր մայր Հայրենիքն է:

Մեզ համար թանկ է մեր հայրենի երկիրը՝ ավանդությունների հետ կապված: Մեր սրտերն ու հոգին բարձրացնում է նա ղեպի վսեմը, ինչպես մեր հայրենի երկրի կենտրոնում բարձրացած Արարատը:

Մեր բանաստեղծը չի թափառում Հռենոսի կամ Գանգեսի ափերին, նա անցնում է մեր Մայր Արաքսի ափերով: Այս բանը ցույց է տալիս, թե ժողովրդի կյանքը, նրա ստեղծագործությունը խոր արմատներ ունի հայրենի երկրի մեջ բազմադարյան: Ինչ ծայր աստիճան ուրախացնում է, որ Մայր Հայրենիքում ստեղծվել է մի վիճակ, որ մեր տաղանդը, մեր ազգային հանճարը կարող է ստեղծագործել մեր երկրի մեջ, կապվելով զաղութների ողջ հայության հետ:

Նա քաղաքագետ չէ: Բայց հոգևորական և հոգեկան կյանքով ապրող մարդ է:

Ամեն ժողովուրդ մեծ է ոչ երկրի տարածությամբ, զորքերի թվով, բնակչությունով, այլ հոգեկան, ստեղծագործ կյանքի բովանդակ ծավալով: Մենք փոքր ժողովուրդ ենք, բայց մեծ ենք մեր հոգիով, մեր ստեղծագործությունով, մեր անցյալով:

Մեր ժողովուրդը թվով փոքր է, բայց մեծ

է իր հոգիով: Ավստրիացի մի ճարտարապետ մեր ճարտարապետությունը, հայ արվեստը դնում է հունական, հռոմեական, գոթական արվեստների կողքին:

Բրյուսովը, որ սրանից քսան տարի առաջ մեռավ, ուսումնասիրել է հայկական բանաստեղծությունը սկզբից մինչև մեր օրերը և հայ բանաստեղծության տալիս է կարևորագույն տեղ, մեծ տեղ Եվրոպայի ու Ասիայի բանաստեղծությունների շարքում:

Մեծ Ռուսաստանը հարյուրավոր միլիոն ժողովուրդ ունի և հայ ժողովուրդը Սովետ Միության մեջ երկու միլիոն է: Բայց մեր փոքրիկ ածուն (եթև ասենք Խորենացու լեզվով) ինչպիսի դեր է կատարում Սովետ Միության շինարարության, մեծության, գինվորական հաղթանակների մեջ: Լուսլա գյուղից ելած Միկոյանը ի՞նչ կարևոր դեր է կատարում:

Այս փոքրիկ ժողովուրդը, որ համարվում էր խեղճ, տեսանք թե ինչպես Բաղրամյանի նման հերոս տվավ:

Ազգային-Եկեղեցական ժողովի պատգամավորները հրենո աչքերով տեսան, թե ինչպես անցյալում թշվառ, աղքատ-նիհարած ժողովուրդը գլուխը բարձրացրած՝ ապրում է ու ստեղծագործում:

Ամերիկան մեծ աշխարհ է, բայց 120--130 հազար հայության միջից Սարգսյանը և իր նմանները մեծ հռչակ են հանել: Փուշման մեծ նկարիչը մեծ հարգանքով է հիշվում: Գյուրջյան արձանագործը, որի անունը վերջերս չի լսվում, համաշխարհային լուսավորության կենտրոն Փարիզում համարվում էր առաջավոր և մեծ արվեստագետ:

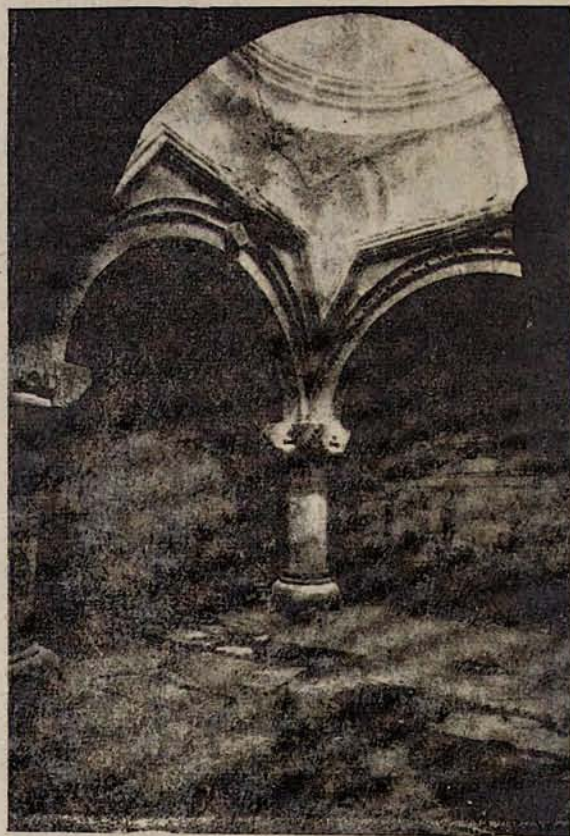
Չհուսահատենք, որ փոքր ենք: Փոքր ենք անհասկացողների համար: Գիտակցությամբ ապրող հայր, ստեղծագործ հայր, անցյալի վշտերի ու տառապանքների ծանոթ հայր ապրում է իր հայրենավանդ տան մեջ, այն տան, ուր աշխատել ու ստեղծագործել

են մեր նախնիքները: Կրնանք մենք էլ նրանց արժանավոր հաջորդները լինել:

Արմատով է ծառը կենդանի. տունը հիմամբ է տուն: Հիմա մեր հիմը հաստատուն է: Աստուծով ունինք Սովետական Հայաստանը: Պետք է մեր սրտի, մեր էության բոլոր սիրով սիրենք այդ փոքրիկ Հայաստանը:

Մեր հորդորն է լինել քաջ, հոգով, ձրգտումներով, իդեալներով, ու գաղափարներով և աչքը ուղղած մեր Հայրենիքին:

Դուք գիտեք, որ արևածաղիկը իր երեսը միշտ դարձնում է դեպի արևը. մենք էլ մեր աչքերը ուղղել ենք դեպի մեր կենդանության արևը, որ մեր Հայաստանն է թանկագին:

Գեղարդի վանքի վիմափոր տաճարներից մեկը (ԺԳ դար)

ՀԱՅՈՑ ԵԿԵՂԵՑԻ

Մ Ա Յ Ր Ա Թ Ո Ռ

Ս. Բ. ապրիլի 20-ին, Զատիկական տոնի առթիվ, Ս. Էջմիածնի Մայր Տաճարում, հատապետության խումբ, բազմության ներկայությամբ, հանդիսավոր պատարագ մատուցվեց: Պատարագին էր Գեր. Տ. Ռուբեն եպիսկոպոսը, որը ավուր պատշաճի քարոզ կարդաց:

Պատարագին ներկա էր Վեհափառ Հայրապետը:

Զատիկական տոնի առթիվ Վեհափառ Հայրապետը բազմաթիվ շնորհավորական հեռագրեր է ստացել Տանն Կիլիկիո Վեհափառ Կաթողիկոսից, Նրուսաղեմի և Կ. Պոլսի պատրիարքներից, ՍՍՌ Միության տարտապահմանի թեմերի առաջնորդներից, Բարեգործական ընկերություններից և այլ անձներից:

Զատիկական տոնի առթիվ Վեհափառ Հայրապետի կողմից շնորհավորական հեռագրեր են հղվել Համայն Ռուսիո պատրիարք Ալեքսիին և Վրաց կաթողիկոս Կալիստրատին, որոնցից նույնպես ստացվել են Վեհափառ Հայրապետի անունով փոխադարձ շնորհավորական հեռագրեր:

Աղեքսանդրիայի (Եգիպտոս) Հայոց եկեղեցու հովիվ Տ. Մեսրոպ քահանա Քեօշկերյանին Վեհափառ Հայրապետը պարգևատրել է ծաղկյա փիլոնով և լանջախաչով:

միաժամանակ ավագության կողմից շնորհելով նրան:

Աղեքսանդրիայի (Եգիպտոս) Հայոց եկեղեցու հովիվ Տ. Հայկազուն քահանա Ոսկերչյանը Վեհափառ Հայրապետի կողմից պարգևատրվել է ծաղկյա փիլոնով և լանջախաչով:

Ապրիլի 10-ին Մայր Աթոռ ժամանեց Իրանա-Հնդկաստանի թեմի առաջնորդ Գեր. Տ. Վահան եպիսկոպոս Կոստանյանը, որը Վեհափառ Հայրապետին զեկուցեց իր թեմի գործերի դրության մասին:

Մայիսի 15-ին Գեր. Տ. Վահան եպիսկոպոս Կոստանյանը մեկնեց իր թեմը:

Ապրիլի 28-ին Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի պատվիրակությունը, բաղկացած Ա. Առաքելյանից և Ն. Մանուկյանից, մեկնեց Բեյրութ, բարերար Մ. Մարրիայի կողմից Մայր Աթոռին նվիրված տպարանի փոխադրության գործը կարգավորելու համար:

Մայիսի 1-ին Եզնիկ վարդապետ Ազնավուրյանը Ս. Գեղարդի վանքի վանահայր նշանակվելով մեկնեց իր պաշտոնատեղին: Ս. Գեղարդում ներկայումս վերանորոգվում են վանքի սենյակները: Ս. Գեղարդի վանքում հիմք է դրվելու մեղվաբուծական տընտեսություն:

ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԳԵՎՈՐԳ Զ-Ի ԶՐՈՒՅՑԸ ՏԱՍՍԻ ԹՂԹԱԿՑԻ ՇԵՏ

Մայիսի 17-ին ՏԱՍՍ-ի թղթակիցը Էջմիածնում այցելեց Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս Գեվորգ Զ-ին:

Թղթակցի հետ ունեցած դրույցում Վեհափառ Հայրապետը հայտնեց.

«Հայաստանի կառավարությունը, ժողովուրդը և Հայ եկեղեցու կենտրոն Էջմիածինը ներկայումս պատրաստվում են դիմավորելու Հայրենիք՝ Սովետական Հայաստան դարձող հայերին:

«Հայ Եկեղեցին, իր պատմության ողջ ընթացքում հավատարիմ մնալով հնավանդ տրադիցիաներին, պայքարել է հայ ժողովրդի ինքնուրույնության, հայ պետականության պահպանման ու զորացման և հայ ժողովրդի հատվածների համախմբման համար»:

«Հայրենական պատերազմի տարիներին Հայ Եկեղեցին ֆաշիզմի ջախջախմանը նըպաստելու համար կազմակերպել է միջոցների հանգանակություն հօգուտ Կարմիր Բանակի օգնության ֆոնդի»:

«Ներկայումս ընդառաջելով արտասահմանյան հայերի Մայր-Հայրենիք վերադառնալու ցանկությունը, Հայ Եկեղեցին իր առաջնահերթ պարտականությունն է համարում ամեն կերպ օժանդակել ներգաղթի գործի կազմակերպմանը: Մենք հրահանգել ենք արտասահմանի բոլոր թեմական առաջնորդներին ամեն տեսակի աջակցություն ցույց տալ հայկական գաղութներում կազմակերպվող ներգաղթի կոմիտեներին: Մենք հավատացած ենք, որ թեմական առաջնորդները և թեմական խորհուրդները պատվով կկատարեն այդ հանձնարարությունը: Մեր պիսալոր նպատակն է միջոցների հանգանակությունը նյութապես օժանդակել հայրենիք դարձող կարիքավոր հայերին. դրանով Մենք կատարած կլինենք մեր սուրբ պարտականությունը ժողովրդի հանդեպ և օգնած Սովետական Հայաստանի կառավարությանը, որն ընդունելով ու տեղավորելով հարյուր հազարավոր հայերի, կատարում է մեծ ու աստվածահաճո գործ: Մենք մեր կողմից անում ենք ամեն հնարավորը, որպեսզի սփյուռքով մեկ ցրված հայ ժողովուրդը վերադառնա իր հայրենիքը և լուսաշող Սովետական Հայաստանում սկսի կերտել իր պայծառ ու երջանիկ ապագան»:

«Արտասահմանյան հայերը ձգտում են Սովետական Հայաստան վերադառնալ ոչ միայն նրա համար, որ իրենց Հայրենիքն է հանդիսանում, այլ և նրա համար, որ այստեղ կան վաղվա օրվա նկատմամբ վստահ, խաղաղ, երջանիկ ու ապահով կյանք ստեղծելու բոլոր հնարավորությունները»:

«Բազմաթիվ երկրներում՝ Ամերիկայում, Ֆրանսիայում, Ռումինիայում, Բուլղարիայում, Իտալիայում, Սիրիայում, Լիբանանում, Եգիպտոսում, Պաղեստինում, Թուրքիայում և այլուր ցրված հայություն կա: Բայց հայրենական պատերազմը ցույց տվեց, որ որտեղ էլ ժամանակավորապես ապաստան դառն լինեն հայերը, այնուամենայնիվ լինելու են բոլորն էլ ապրում են մի միասնական զգացումով՝ Սովետական Հայաստանի ներկատմամբ խորը հրախտադիտական զգացումով: Նրանց բոլորի իղձն է՝ տեսնել Սովետական Հայաստանին միացված Թուրքիայի կողմից բռնազրաված հայկական նահանգները»:

«Ամենայն Հայոց կաթողիկոսը չէր կարող անտեսել ու չպաշտպանել արտասահմանյան հայերի արդարացի ու տեղին պահանջները: Դեռ պատերազմի ընթացքում մեծ պետությունների կողմից մի շարք դեկլարացիաներ արվեցին բոլոր անարդարացի հարցերի նկատմամբ վերջնական ու արդարացի վճիռ կայացվելու մասին: Հայկական նահանգների բռնազրավումը և այդ նահանգներում հայ ազգաբնակչության ոչնչացումը Թուրքիայի կողմից, ավելի քան անարդարացի է: Որպեսզի ընդ միշտ և վերջնականապես արմատախիլ արվի այդ անարդարությունը, պետք է հայկական նահանգները միացվեն Սովետական Հայաստանին»:

«Մենք, որպես Հայ Եկեղեցու Պետ՝ միշտ էլ պաշտպանելով մեր ժողովրդի արդարացի պահանջները, դեռ 1945 թվի նոյեմբերի 27-ին դիմեցինք Երեք Մեծ Պետությունների ղեկավարներին, խնդրելով՝ Սովետական Հայաստանին միացնել Թուրքիայի կողմից զավթված հայկական հողերը»:

«Հայ Եկեղեցին հավատացած է, որ, Աստուծո օգնությամբ և Միավորված Ազգերի Անվտանգության Խորհրդի արդարացի որոշումով, անցյալում բազմաշարաշար հայ ժողովրդի իղձը՝ տեսնել Սովետական Հայաստանին միացված նրանից բռնի կերպով անջատված պատմական հայկական հողերը, կիրականանա»:

ԳՈՂՑՈՒԱԾ ՁԵՌԱԳԻՐՆԵՐ

որսնն զիրազեկ աղբյուրն մը քաղուած տեղեկութիւններն»-ու շարքին կկարդամ նաև Քինչ որ ամենն անդարմանելին է, սակայն, կոռւսված թանկարժեք ձեռագիրներն ու գրքերն են, որոնք վաճառքի հանված են... Եգիպտոսի և Ամերիկայի մեջ: Կիլիկիո կաթողիկոս Գարեգին Հովսեփյանի և բանասեր Հ. Քյուրտյանի համաձայն, Հյուս. Ամերիկայի մեջ տեսնված են Ղալաթիո մատենադարանին պատկանող ամենաթանկագին հատորներ: («Հայրենիք» օրաթիւ, դեկտ. 28 1945 թ.):

Քանի որ այս մասին ամենն առաջ «Պայքար»-ի հյուրընկալ էջերուն մեջ հարեանցի գրեցի, այժմ հարմար կդատեմ ավելի ծանրանալու:

Հետաքրքրական է, որ «Պայքար»-ի մեջ երկու մասն բաղկացալ այդ գրութիւնս արձագանք գտեր է շատ կողմեր: Փարիզին նամակով մը կշեռավեր «մեջտեղ» հանելու և Պոլսո գոյութիւնն նման հայ ձեռագրաց դեմ կատարված ուրիշ ոճիրներ ալ մերկացնելու անհրաժեշտութիւնը:

Սակայն խնդիրն ունի իր բարդ կողմերը: Նախ որքան որ մեր հաստատութիւնները դիտեմ, իզուր պիտի ըլլան անպաշտոն և առօրյա հանգամանքով այս հետապնդումներն ու մերկացումները:

Վերոհիշյալ աղբյուրն կտեղեկանանք, թե «Արսլանյան Արք. (Պոլսո Պատրիարքական տեղակալը) դեպի էջմիածին իր վերջին ուղևորութիւն, հոգեւոյս Նարոյանի վերաբերած է բոլոր այս մուկ գործերը»:

Էջմիածինն ունէ ձայն չեկալ տասնյակ հազար տղարներ արժող այս ձեռագրաց գողցվելուն և վաճառվելուն մասին*): Ատիկա կակնկալուեր գտնե, քանի որ Գարեգին Սրբազան Հովսեփյան, Կիլիկիո Տան նորըն-

տիր կաթողիկոսը, որ էջմիածնա ընտրութիւնն առթիւ հոն կգտնվեր, լալ ծանոթ էր այդ ձեռագրաց նախապես Ղալաթիո մատենադարանիս պատկանելուն և ազգային սեփականութիւն ըլլալուն: Մինչ ինքը անակնկալորեն անոնց կհանդիպեր Հյուս. Ամերիկայի մեջ օտար հաստատութիւնաց մոտ և հայ հնավաճառներ ծախուած կամ դեռ անոնց սեփականութիւն:

Պոլսո ազգային մատենադարանն գողցված ձեռագիրներուն առաջինը այդ մատենադարանի նախկին թիվ 68 ավետարանն է, Կիլիկիա գրված 1253-ին: Գարեգին Սրբազան Հովսեփյան կվկայե, որ ինք Ղալաթիո մատենադարանը տեսած է այդ ձեռագիրը վերջին անգամ 1914-ին: Երկրորդ ձեռագիր մը, 1200-ին Ավագ վանք Վարդան գրիչն (Երզնկա) գրված, նույնպէս կպատկաներ Ղալաթիո ազգային մատենադարանին, նույնպէս Սրբազանն հոն տեսնուած 1914-ին:

Այդ ձեռագիրները 1929-ին ես տեսա Աղեքսանդրիո (Եգիպտոս) մեջ, Պոլսն հոն եկած հույն հնավաճառի մը մոտ, որ գլխավորաբար հախճապակիի (Կուտիմայի և այլ) առևտուր կընէր: Գինը, որ ինձմե ուզեց այդ ձեռագիրներուն արժեքին համար, բարձր չէր, սակայն այն ատեն իմ գրպանիս համար պատկանելի գումար մըն էր, որով բնական է չկրցա գնել:

Այդ ձեռագիրները հետո անցեր են Նյու-Յորք հնավաճառ Հ. Գևորգյանի ձեռքը և առաջարկուեր են Ուաշինկթոնի Ֆրիւր Արդ Կալըրիին: Հոս է որ Գարեգին Սրբազան Հովսեփյան Հյուս. Ամերիկայի իր առաջնորդական օրերուն վերստին անոնց հանդիպեր է: Ֆրիւր Կալըրին ապա չէ գնել այդ ձեռագիրները և ատենք դարձալ եղել են սեփականութիւն Գևորգյանի ի Նյու-Յորք:

Արդ որոշ է, որ այս երկու ձեռագիրները անհետացեր են Ղալաթիո մատենադարանն 1914—1929-ի միջև ատեն մը: 1914-ին Գարեգին Սրբազանը Ղալաթիո Ազգ. մատենադարանին մեջ է տեսեր: 1929 ես ա-

*) Ձեռագրերի գողացման և վաճառման մասին էջմիածինը մինչև այժմ ոչ ոքից, ոչ գրավոր և ոչ էլ բանավոր, տեղեկութիւններ չի ստացել: Մանք. ԽԱՐԵԱՆ:

տոնք կտեսնենի Աղեքսանդրի մեջ հույն հնավաճառի մը մոտ:

Ո՛վ, ի՞նչպես և ե՞րբ ատոնք գողցեր է բուն մատենադարանին, ինծի կմնա անծանոթ: Արսլանյան Սրբազան «Նարոյանի վերագրած է» ատոնց կորուստը, հավանաբար ըսել ուզելով, որ անոր «ժամանակ» գողցուած ըլլալու են:

Ասիկա եթե ճիշտ է, դուրին ամբաստանութիւն մըն է մինչև ապացուցներ մեջտեղ հանուիլը: Իսկ եթե ճիշտ չէ, այն ատեն շատ ալպանելի բան մըն է:

Ամեն պարագայի տակ Արսլանյան արքեպիսկոպոս 1944-ին մեռած Նարոյան Սրբրազանի պատրիարքական իշխանութիւնը իբր տեղապահ ձեռք առնելէն վերջ, պետք էր զննել, թե ի՞նչ ազգային հարստութիւն իրեն խնամքին կհանձնվեր: Կերևա թե ինք անտարբեր գտնված է, քանի որ գրեթե տարի ու կես վերջ դեռ այդ գողցուած ձեռագիրներուն մասին ոչինչ կհրապարակեր: Միայն «Պայքար»-ի մէջ իմ հրատարակութենէն վերջն էր, որ եղած աղմուկին վրա, ատոնց գողցուած, ըլլալուն հանցանքն ու պատասխանատվութիւնը իր նախորդին վրա կբաժնար:

Հոս լավ կըլլա անդրադառնալ պատահարի մը, որուն մասին ժամանակին ալ գրած և ահագին աղմուկի պատճառ եղած էմ, առանց ունէ շոշափելի արդյունք մը ձեռք բերելու:

1937-ին Երուաղեմ Շուեռացի հնավաճառն մը կզննի խիստ մեծարժեք և հայ դավանական տեսակետով եզակի ու ամենակարևոր Կիլիկյան ԺԳ դարու ձեռագիր մը: Սակայն նկատի առնելով ձեռագրին ինչ ինչ հանգամանքները կասկած ունեցա, թե մի գուցե վանքն գողցուած ըլլա: Զեռագիրը 1931-ին ալ ինծի ցույց տրված էր Երուաղեմ հայ հնավաճառն մը, որ 1937-ին մեռած էր արդեն: Այն ատեն ալ՝ կասկածիս պատճառով՝ չզննցի հատորը: Սակայն երբ տեսա, որ 1937-են դեռ այդ հատորը հրապարակին վրա է, որով գողցուած ըլլալու վախս մասամբ փարատեցավ, զննցի ձեռագիրը: Կատարելապէս ապահով ըլլալու համար սակայն ձեռագիրը վանք տարի և երջանկահիշատակ և սիրելի բարեկամներուն՝ Մեսրոպ Սրբազան Նշանյանի և Մկրտիչ Սրբազան Աղավնունիի ցույց տվի: Երկուքն ալ զմայլեցան ձեռագրին պարունակութեան, սակայն ապահովուցուցին զիս, որ վանքն չէր ձեռագիրը: Ծույց տվի նաև սիրելի բարեկամիս, այժմու պատրիարք Կյուրեղ Սրբազանին:

Բանի մը օր վերջ Կյուրեղ Սրբազանը հայտնեց, որ Թորգոմ Սրբազանը զիս տեսնել կուզէ: Ես շատ զբաղված ըլլալու և Թորգոմ Սրբազանը անձամբ ճանչցած ըլլալու իրեն չէի այցելած: Թորգոմ Սրբազանը խնդրել էր այդ նշանավոր ձեռագիրս ալ հետս տանիմ, որ ինքն ալ տեսնէ: Տարի և Սրբազանը ինքն ալ զմայլեցավ: Ինքն ալ բնավ չկասկածեցավ, որ վանքինն էր: Ինքն ալ խնդրեց, որ վանքին նվիրեմ: Պատասխանեցի, որ անկարելի է: Խոսակցութեան ատեն ուզեցինք գիտնալ թե վանքն ալ կամ այլու օրինակ մը կար այդ եզակի և ցարդ անյոյալ մնացած գրութենէն: Զարդ հանել՝ անի մատենագրութեան գիմեցինք և գտանք, որ Սաղեմի վանքին մեջ այդ նութին մեկ օրինակ կհիշվի:

Յուցակներու դիմվեցավ և հետո մատենագրարանին ու անկարելի եղավ գտնել Սաղեմի վանքին օրինակը: Սրբազանը առանց ունէ պատճառի պնդեց, որ ատիկա ըլլալու է «կորսված» օրինակը: Ես ալ իմ կարգիս պնդեցի, որ երբ վերջնականապես ապացուցվի, որ վանքինն է, ձեռագիրը այն ատեն վանքին կվերագրանք, սակայն ոչ ատկե առաջ: Եվ ձեռագիրն ալ հետս մեկնեցա պանդոկ:

Ուշ գիշեր երկու վարդապետներ պանդոկ եկան: Ահագին աշխատութեամբ, որ միայն վանքին ձեռագրաց ցուցակագրութեան անկատար, անգործնական լլալը ցույց կուտա, կհաջողին վերջապես Խապայան կաթողիկոսի ցուցակին մեջ գտնել նկարագրութիւնը այս ձեռագրին: Յուցակը բերած էին իրենց հետ: Եվ արդարեւ իմ գնածս վանքին գողցված ձեռագիրն էր: Հաջորդաւորաբար նույն վարդապետներուն հետ ըստ մեր ժամագրութեան բարեկամի մը վաճառատան մեջ ձեռագիրը հանձնեցի և ինկաւագիրս ստացա: Նույն ատեն հայտնելով, որ եթե Թորգոմ պատրիարքը մինչև վեց ամիս հրապարակավ, կամ գոնէ ինծի անձնապես, չբացատրե վանքն այս ձեռագրին հեռացվելուն մանրամասնութիւնները, ես ստիպված պիտի ըլլայի հրապարակել: Ամիսներ անցան և ոչ մեկ ձայն: Ուստի ես հրապարակեցի: Արդյունքը նախատիքներու տարափ մը եղավ «Իրազեկ» ստորագրութեամբ, կամավորապէս խեղաթուրվալ մանրամասնութիւններով: Կարծես թե ես չըլլայի կամավորապէս ձեռագիրը վանք տանողը, և անոր սեփականութիւնը ըլլալուն համոզվելէս վերջ վանքին վերագրանողը: Բնավ խոսք չկար թե ի՞նչպէս ձեռագիրը վաճեմ մեկեմ է, ի՞նչպէս միաբանութեան ֆթին տակ 1931-են մինչև 1937 Երուաղեմ-

մի հեռավանդանոցում մոտ ծախու մեացի-
լ:

Սակայն ինչ որ ալ ավելի անհաշտելի էր, սա էր, որ իբր թե Թորգոմ Սրբազանին պատասխանատվությունը կվերանար, քանի որ գոյությունը կատարված էր ոչ թե իր պատրիարքության օրով, այլ հրջանկահիշատակ Դուրյան Սրբազանի օրով: Ծիշտ, ինչպես որ Արալանյան Սրբազան Ղալաթիո Ազգ. Մատենադարանի ձեռագիրներու գույ-ցրվիլը կընձե նարոյան Սրբազանին վրա, անոր ժամանակ կատարված ըլլալով:

Ասոնք ապարդշուն արդարացումներ են: Ինծի հրեքե գոհացում չտրվեցաւ, թե ինչպես տարիներ կանցին և ձեռագրատան պարունակությունը գոնե տարին անգամ մը մայր ցուցակի վրա չի ստուգվիլ, գիտնալու համար թե ձեռագիրը հոն է դեռ, թե «կորսված»:

Ալ ավելի աշխատելի է սա պարագան, որ պատրիարքներ կմեռնին և անոնց հաջորդները իրենց ինկած իշխանության կարևորագույն մասը՝ հայ ձեռագիրները և եկեղեցական դանազան անոթներ ու հնություններ չեն ստուգվիլ, թե գոյություն ունին, որ գոյութուն ունեցած ըլլան ցուցակներու վրա:

Թորգոմ Սրբազանի և Արալանյան Սրբազանի հանցանքը իրենց նախորդներուն հանցանքին նվազ չէ:

Անիկա շատ պախարակելի, աշխատելի վիճակ մըն է, որ այլևս պետք է վերջ գտնա և իրարու հաջորդող իշխանություններ պետք է որ իրենց ստացած իշխանության ազգապատկան գանձերն ու հարստությունները պարտ ու պատշաճ համարատվութեամբ ստուգեն և անկե վերջ միայն ըստանան:

Իմ դիտողությանցս հենակետն ալ այդ էր, և միայն մեղավոր մարդիկ ատոր դեմ կրնային արտահայտվիլ, ինչպես որ եղավ Սաղեմի տխուր խնդրին առթիւ: Միայն «Իրազեկ» կեղծանունին տակ ապաստանած մարդիկ կրնային խեղաթուրանքով, ցեխարձակմամբ հանրության ուշադրությունը հեռացնել իմ խնդրած «բարենորոգություններն»: Տարիներ վերջ միայն հավաստվեցավ, որ Սաղեմի վանքին ձեռագրաց իմ ուզած համարատվությունը կատարված է և ունի ուրիշ ձեռագրի պակաս չէ նկատված: Չեմ գիտեր անկե վերջ ալ շարունակված է, գոնե տարին անգամ մը կատարվելիք այդ գնահատելի ստուգումը:

Ձեռագրաց գոյություն, որ դարձյալ հազարավոր տուարներ արժողութեամբ ազգապատկան ձեռագրաց շուրջ կդառնա, ուրիշ պատմություն մը:

Մեծ աղետն վերջ հրապարակավ ըսվեցավ և գրվեցավ, որ Սեբաստիո Ս. Նշանի վանքին, ինչպես նաև Սեբաստիո շրջանին ձեռագիրները կարելի եղած է ստուգվելով Պոլիս ստացվիլ և անկե նրուաղեմի մատենադարանը տարվիլ:

Սեբաստիո ձեռագրաց ցուցակը կազմված է Թորգոմ Սրբազանի Մեծ աղետն առաջ, և հետո մաս առ մաս հրատարակված «Հանդէս Ամսօրեայ»-ի թիվերուն մէջ:

Ուրեմն հոն գտնված ձեռագիրներուն մասին գրեթե լիակատար տեղեկություն ունեինք: Ասկե զատ Գարեգին Սրբազանն ալ տեսած է զանոնք Ս. Նշանի վանքը 1914-ին:

Արդ այդ ձեռագրաց ազգային հավաքածոյին ամենակարևոր քանի մը ձեռագիրներուն մասին տեղեկություններ ունիմ:

Սեբաստիո այդ գրադարանին ամենաթանկագին ավետարան մը գրված Կիլիկիա 1262-ին և մանրանկարյալ Թորոս Ռոսլինե, տարիներ առաջ Փարիզի մէջ կգնե Տիգրան Բելեկյան ծանոթ հայ հնավաճառը: Հետո ձեռագիրը կվաճառե Պալտիմորի (Հյուս. Ամերիկա) Ուալթերը Արդ Կալըրիի, ուր և կգտնվի այժմ իբր այդ հավաքման թիվ 539:

Դարձյալ երկու երկաթագիր, մագաղաթյա ընտիր ավետարաններ, մին ԺԲ դարին, գործ մեր գեղեցկագույն գրիչներին Կողմա գրչին, որոնք կգտնվեն դարձյալ Սեբաստիո Ս. Նշանի հավաքածոյին մէջ, նրուաղեմ՝ այժմ մեռած՝ հայ հնավաճառն մը ինծի ծախուեցան: Սեբաստիո ցուցակեն գիտնալով որ անոնք Սաղեմի վանքին չէին գուցուած, առանց այլ և այլի գնեցի, և այժմ հավաքմանս մաս կկազմեն:

Ուրիշ մեծարժեք ձեռագիր մը Սեբաստացի Բարաղամ գրչին Միքայել որդիին գրված և 1914-ին Ենիսանի եկեղեցին գտնւիլով, ուր տեսած էր այդ ավետարանը Գարեգին Սրբազան, այժմ կգտնվի Ուաշինկգրնի Ֆրերըր Արդ Կալըրիի:

Արդ ինչպես կըլլա, ուր այս ընտիր ձեռագիրները այնքան խնամքով կգատվին Սեբաստիո ձեռագրաց հավաքման մէջն, և հոս ու հոն հրապարակ կհանվին: Չէ՞ որ Սեբաստիո ձեռագիրները եղածին պես սնտուկներով Սեբաստիային Պոլիս և անկե ալ նրուաղեմ փոխադրված են: Ո՛ւր և

ե՛րբ այդ ձեռագիրները դատված են իրենց մայր հավաքածոյին և վաճառված: Ո՛վ է, որ կրցած է ատիկա ընել: Անտարակույս ձեռագիրները ճանշող մըն է, որ ըրած է: Ասոնք հարցումներ են, որոնց կարելի չէ պատասխան գտնել գոնե առ այժմ:

Վերջին պատմություն մըն ալ ձեռագրաց գողություն անհատնում և վրդովիչ շարքեն:

2. Աճառչան 905—6-ին Թավրիզի Ս. Աստուածածին եկեղեցվո մեջ կհանդիպի արծաթակազմ, ընտիր և լավ վիճակի մեջ ավետարանի մը, որ նկարագրած է իր Թավրիզի ձեռագրաց ցուցակին մեջ: Այս մեծարժեք ավետարանը գրված է 1311-ին և մանրանկարված վարպետ հայ մանրանկարիչի մը, Թորոս Սարկավազի:

1924-ին Ֆրետերիք Մաքլեր ի Փարիզ կը հրատարակեր Տոբոման տԱրդ Արմենիեն, ուր կենդակացներ վեց բոլորէջյան ընտիր մանրանկարներ: Ասոնցմէ չորս հատը նըշանակված էին իբր Խոզենպերկի հավաքածոյին: Այս չորս մանրանկարները (երկու թերթ) այժմ կգտնվին Նյու-Յորք պ. Հարություն Հազարյան բարեկամիս գեղարվեստական հավաքածոյին մեջ: Երկու մանրանկար ալ Մաքլերի հրատարակության մեջ նշանակված են «Նախկին Խաչիկ Սվաճյան հավաքածոյին», որոնց այժմ ուր ըլլալուն մասին տեղեկություն չունիմ:

1943-ին Նյու-Յորք պարսկաստանցի հրեա վաճառականն մը ինծի ցույց տրվեցան Մարկոսի և Ղուկասի բոլորէջյան մանրանկարները, որոնցմէ միայն Ղուկասը գնեցի իր հիշատակարանին համար: Հետո նույն հրեային գնեցի ԺԲ դարյան խիստ կարևոր թղթյա ավետարան մը հունական մանրանկարներով և հիշատակարաններով, մեծահամբավ Կոզմա գրչին գրյալ: Ասիկա որքան որ գիտեմ հնագույն թղթյա հայերեն ավետարանն է մեր մոտ: (Թղթյա ձեռագիրներ, ոչ ավետարան, Ժ դարեն կան էջ միածին նախկին հավաքման մեջ): Այս ավետարանին մեջ էր նաև ուրիշ ձեռագրեր մը փրցված էջ մը, սկիզբն Մարկոսի ավետարանին գունագեղ խորանով և սկզբնատառերով: Ասոնքն վերջ Ռապիեդ Կարբեդ մեծահարուստ ամերիկացիին հավաքածոյին մեջ հանդիպեցա Մաթեոսի մանրանկարին: Բոլոր այս մանրանկարները և Մարկոսի սկիզբը հանված էին 2. Աճառչանի նկարագրած և 1906-ին Թավրիզի Ս. Աստուածածին եկեղեցիին մեջ գտնվող արծաթակազմ, լավ վիճակի մեջ եղող ընտիր և մեծարժեք

ավետարանն, գրված և մանրանկարված 1311-ին:

Կարբեզի հավաքման Մաթեոսի, և իմ հավաքման Ղուկասի մանրանկարներուն և անոնց ձեռագրիչ մասին նկարագրող ուսումնասիրություն մը հրատարակեցի անգլերեն Բրինսդընի համալսարանի Գրոնիքը եռամսյային հունիսի 1943. թվին մեջ:

Արդ ի՞նչպես կըլլա, որ Թավրիզի Ս. Աստուածածին պատկանող ձեռագիր մը, որ կերևա իր արծաթ կազմով մասնավոր հարգանք պիտի վայելեր, 1906—1924-ի միջև ատեն մը եկեղեցիին կողոցվի, կտոր-կտոր կըլլա և էջ-էջ Փարիզն միջև Ամերիկա կծախվի: Բուն ձեռագիրը իր ամբողջությամբ, նաև արծաթե կազմը, որ կարևոր կազմ մըն էր, այժմ բոլորովին աներևոյթ կմնա:

Այսպես, զոյաբոյն ունեցող եկեղեցի մը օր ցերեկով կողոցվի կարևոր և մեծագին ձեռագիր մը և ատոր համար ոչ մեկ խոսք կըլլա:

Իրապես սահմեկեցուցիչ վիճակ մը:

Քանի մը սենթի համար իրարմե հաշիվ կպահանջենք, նույնիսկ իրարու գուլիս պայթեցնելու կելլենք: Ազգային իշխանություններ, հաստատություններ երկար բարակ հաշիվ կուտան նույնիսկ ծախսված նամակադրոշմներու համար. սակայն ազգային իշխանություններ, թաղականություններ, հոգաբարձություններ, պատրիարքներ կուգան ու կերթան, առանց եկեղեցական իրերու, հնությանց, ձեռագրաց և այլնի մասին հարեանցի ակնարկ մը նետելու, ուր մնաց ստուգելու: Նվ սակայն այդ մոռացված, «անգիտաց անպետ» իրերը ավելի արժեքավոր են, և ավելի կարևոր, որքան այն շատ մը դրամական գումարները, որոնց համար դրամ, ժամանակ և կարողություն կսպառեն հանրության ցույց տալու համար, որ ասոնք անխաբիա կկիրարկվին:

Մեծ Աղետին ասեն, երբ Ֆիլիպ էի, ահագին աշխատությամբ մոռցված ծակերու մեջ կամ անպետ դեզերու տակն նետված ձեռագիրներ գտա. մաքրեցի խնամքով և այժմ՝ որքան որ գիտեմ՝ խնամով կպահպանունք Ֆիլիպին եկեղեցին կամ առաջնորդարանը: Իրավ է, մեծարժեք բաներ չէին անոնք, սակայն դադուրին լավագույն հարստություններն էին:

Այսպես ամեն կողմ ես կրնամ ցույց տալ հայ ձեռագիրներ փչացման, անապահովության, ենթակա, այս ու այն տարակուսելի պատճառներով ծակերու, ծերպերու, խոռոչներու մեջ թխմված, զուրկ կանոնա-

վոր և դիտական խնամքի, ենթակա ցեցի, խոնավության և նամանավաճի գողության կամ այլ տեսակ փչացումի: Մինչ նույնիսկ տարրական պարբերական ստուգություն մը, համարատվություն մը չի կատարվիր անոնց համար: Անոնց ցուցակները չհրատարակված կմնան: Իզուր չէ որ մեր նախնիք «գիրք փակյալ կուռք են» վճռած են:

Թող քինախնդրություն, թող նախաձեռնող ինչ որ կուզվի վերագրվի ինձի, սակայն ի սեր Աստուծո, քանի բոլորովին ուշ չէ, ստուգումի ենթարկենք մեր մշակութային ժառանգությունը, խնամք տանինք անոնց, փրկենք զանոնք կորուստի: Շատ բան չմնաց այն ահարկու հարվածեն վերջ, որ այնքան խնամքով մեզի տվին թուրքերը. չի նիզակեցինք անոնց և անոնց բոլորովին գլուխ չի հանած գործը մենք մեր անտարբերությամբ մեղսակցյալ կատարյալ շրջանք:

Իրավ է շունինք պատրաստված ուժեր բուր ատոնցմե. օգտվելու, սակայն պատրաստության պետք չկա այդ ձեռագրերը և այլ իրերը ըմբռնելի, գոնե ձեռքի ցուցակներու մեջ արձանագրելու, ժամանակը անդամ մը անոնց գոյություն ունենալը այդ ցուցակներով վերստուգելու, զանոնք խոնավ տեղ չդնելու, ցեցի, մպլոտելն փրկելու, փոշիները սրբելու, նկարազարդ թերթերու մեջ բարակ և կակուղ պաշտպանիչ թուղթեր դնելու և այլն:

Եթի ոչ ամեն տեղ, գոնե եթե տեղ մը կատարվի այս խնդրանքներս, անտարակույս թե «Պայքար», որ հյուրընկալն է այս ռոշերուն, և թե ես մեր վարձքն ստացած կըլլանք:

(«Պայքար» հունվար 15 և 16 1946 թ. Բոստոն)

Հոռոմոսի վանքի (Ղոշավաճ) մեծ
ժամատան ներքին տեսքը (ԺԳ դար)

ՆԱՅԻՆԵՐԸ ԱՐՏԱՇԵՍ ԱՐԵՂՅԱՆԻ ԱՀԱԿՑՈՒԹՅԱՄԲ ԻՆՉՊԵՍ ԿՈՂՈՂՏԵՑԻՆ ՆՈՒՊԱՐՅԱՆ ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆԸ

Երմանացի զինվորներ 1941-ի հունվարին մեկ քանի անգամ Բարեգործականի գրասենյակը կռուցան՝ Մատենադարանի մասին տեղեկություն առնելու: Գերմանացիք արդեն գրաված էին Բարիզի Ռուսական, Լեհական և Հրեական մատենադարանները:

Նուպարյան Մատենադարանին պաշտոնյաները նույնատեսակ բախտ մը գուշակելով՝ կսկսեին մաս մաս փախցնել արժեքավոր հատորներ:

Փետրվարի երկրորդ շաբաթուն, առտու մը, մինչ Մատենադարանի վերակացու Պ. Ա. Անտոնյան տակավին անկողինն էր, դուռը բանալ տալով ներս կմտնեն չորս գերմանացիներ, մեկ զինվորական և կրսեն թե Պելլինեն հասած հրամանի մը համաձայն՝ Մատենադարանին բոլոր գրքերը հոն պիտի փոխադրվին անմիջապես: Միևնույն պահուն՝ երեսուների չափ Ֆրանսացի բեռնակիրներ կսկսին սնտուկներու մեջ լցնել Մատենադարանին գիրքերը: Նույն գործողությունը կշարունակվի երկու օր ևս: Կլեցվին 168 սնտուկներ, որոնցմե 48 հատը միայն կրնան գամվիլ այդ օրը: Մնացածները բաց կմնան մեկ քանի օր Պելլինեն փախի կառախումբի մը սպասելով: Մինչև այն ատեն՝ Բարեգործականի կողմն զիմումներ կրկան ազդեցիկ անձերու միջոցով: Վերին հրամանը կբարեփոխվի: Պելլինեն հատկապես մեկը կորկվի՝ ընտրություն կատարելու, փոխանակ գիրքերը ամբողջապես հոն փոխադրելու: Այդ անձն էր պրոֆեսոր Արտաշես Արեղյան, որ մեկ քանի տառի առաջ Բարիզ գտնվելով՝ ուսումնասիրական աշխատանք կկատարեր Մատենադարանին մեջ:

Պ. Արեղյան նհասնի մարտ ամսվա կիսուն և Բարիզ կմնա երեք շաբաթի չափ, հետը առնելով 18 սնտուկ գիրք փոխանակ 168-ի:

Պ. Արեղյան՝ Մատենադարանի պաշտոնյաներուն խոստացած էր թե պիտի շառնե Հայագիտական գործերն տարբեր գիրքեր և ալ տեսակ գիրքեր, որ վենետիկ ու վիեննա տպված էին: Պ. Արեղյան չի հարգեր իր խոստումները և կընտրե գիրքեր ալ, որ բանասիրական կամ հայագիտական նյութի չեն վերաբերի: Կյրավն թերթերու և պարբերականներու հավաքածուներ, մինչև անգամ Մխիթարյան վանքերու հրատարակություններ: Ան տարած է նաև բոլոր գերմաներեն գիրքերը և Խորհրդային Հայաստանի բոլոր գործերը:

Գիրքերու ընտրության միջոցին վեճեր կծագին Պ. Արեղյանի և Մատենադարանի վերակացուին միջև, երբեմն փոթորկալից և «հայհոյական» բառերով: Գերմանացի պետը՝ Տերենկեր կմիջամտե երկու անգամ. հետը բերելով գեաթափոյի պաշտոնյա մը: Այդ ընդամուխյան շնորհիվ կփրկվին մեկ քանի արժեքավոր հավաքածուներ:

Տարված 18 սնտուկները՝ կպարունակեն 1.343 հատոր գրքեր, 950-են ավելի հայերեն, մնացյալը եվրոպական լեզուներով: Նաև 500-ի չափ կաղմված կամ անկաղմ պարբերականներ և 33 հայերեն հին ձեռագիրներ: Ատոնք, բոլորը միասին, ներկա վաճառմամբ հաշվելով կարժեն հոկեր 440.000 Ֆրանք, եթե կարելի ըլլար զանոնք ձեռք բերել: Կհավատովի թե անոնց մեկ մասը հաղվագլուտ են, կամ քացարձակապես «անգտանելի»: Տրված տեղեկության նախով այս կորուստը շատ ավելի մեծ պիտի ըլլար, եթե գերման պաշտոնյաներու շնորհավորելի անհոգության հետևանքով Մատենադարանին վերակացուն և օգնականները չի հաջողին սնտուկներեն հանել և փախցնել ալ և ալ թանկագին հրատարակություններ:

«Պայմար»

(«Լեաքեր» հունվար 17 1946 թ. Նյու-Յորկ)

ՀԱՅ ԿՈՒԼՏՈՒՐԱՅԻ ԳԱՆՁԱՐԱՆԸ

ՍՍԻ Մատենադարանը շատ հին պատմություն ունի: Նրա սկիզբները, կարելի է ասել, սկիզբ են առնում V դարից: Վահան Մամիկոնյանին ուղարկած իր նամակում Ղազար Փարպեցին գանգատվում է, որ էջմիածնի միաբանությունը խլել է իր ունեցվածքը, որի հետ նաև հունարենն ձեռագրերը: «...և զիս հանին մերկ և թշնամանօր յամենայն արարելոց իմոց, զոր ի մանկութենէ արարեալ էի: Զի անգամ և զհոռոմ գրեանդ ոչ ետուն զկնի իմ»^{*}):

Անկասկած, էջմիածնում գրատուն է եղել և այդ վերջրված ձեռագրերը դրվել են միաբանության մատենադարանում:

Ուշ միջնադարում էջմիածնի մատենադարանը հարստացել է դանադան ձեռագրական ժողովածուներով: Այդ ժողովածուներից առանձնապես կարևոր են Հաղպատի, Սահահնի և Սաղմոսավանքի ժողովածուները (XII—XIII դար), որոնց մի մասը հասել է մեզ: Ուշ շրջանում միացվում է նաև Հոհանավանքի ձեռագրերի ժողովածուն (XVII դար): Վերջինս դպրատան հետ միասին Հոհանավանքից տեղափոխվում է Փլիպոս կաթողիկոսի պատվերով^{**}). «Եվ զդպրատունն, որ ի Յոհաննավանք հաստատեցին, սա (Փլիպոս կաթողիկոսը (1633—1654 թ. թ.)) ևս կարի հաստատեաց... և յետ ամաց ինչ փոխեաց ի Յոհաննավանքի և երբ ի սուրբ էջմիածին...»:

Մինչև Սիմեոն Երևանցի կաթողիկոսը (1763—1780 թ. թ.) մատենադարանը, ըստ տեղեկությունների, ավելի շուտ նման է ե-

ղել պահեստի, քան իրապես մատենադարանի: Սիմեոն կաթողիկոսը առաջինն էր, որ մատենադարանը դրեց իր կողման բարձրության վրա: Այդ առանձնապես վերաբերում է արխիվային բաժնին, որի սկիզբը, կարելի է ասել, դրել է Սիմեոն Երևանցին: Ի միջի այլոց, այդ ժամանակվանից է, որ էջմիածնի գրատան ձեռագրերը կորստից ազատելու համար, սկսում են կնքվել: Մեր Մատենադարանում այժմ բավական թվով ձեռագրեր կան XVIII դարի էջմիածնի գրատան կնիքներով:

Ջեմա Մորերի 1810—16 թ. թ. ուղեգրություններից երևում է, որ նրա էջմիածին այցելած ժամանակ Մատենադարանը տեղավորված է եղել մի մոլթ սենյակում, ձեռագրերը ծածկված են եղել փոշով և ցուցակ չեն ունեցել: Իր ուղեգրությունների մեջ Ջեմա Մորերը նկարագրելով Մատենադարանի անմխիթար վիճակը, ցինիկորեն նկատում է, որ լավ կլիներ այդ ձեռագրերն օգտագործվելիս բաղնիքների ջուրը տաքացնելու համար, քան պահվելիս այդ վիճակում^{***}):

Մատենադարանում զգալի բարեփոխություն է կատարվում Արևելյան Հայաստանը Ռուսաստանին կցվելուց հետո: 1828 թվին Ներսես Աշտարակեցու հրամանով Ղրիմից էջմիածին է տեղափոխվում Մանվել վարդապետ Գյումուշխանեցին, որին հանձնարարվում է երկու այլ վարդապետների հետ միասին կարգի բերել Մատենադարանը^{****}):

Մեզ հասած տեղեկություններից երևում է, որ էջմիածնի Մատենադարանի ձեռագրերի ժողովածուն XIX դարի առաջին քառորդում շատ փոքր է եղել—ընդամենը 307 ձեռագիր, որոնց մասին կցկտուր տեղեկու-

^{*}) Ղազար Փարպեցի, Թուղթ առ Վահան Մամիկոնեան, Տփլիս 1904 թ., էջ 196:

^{**}) Առաքել Դարիժեցի, Պատմութիւն, Վաղ-պատ 1896 թ., էջ 325:

^{***}) Ուղեգրություններ, III հատոր:

^{****}) Ա. Երեցյան, Ամեն. Հայոց Կաթ., մասն Բ, էջ 124:

թյուն պահվել է Շոպենի աշխատության մեջ*):

1837 թվին Հովհ. վարդապետ Շահխաթունյանը Սինոդի հրամանով կազմում է ձեռագրերի առաջին ցուցակը, որը հրատարակում է ակադեմիկոս Բրոսեն ուսերեն և ֆրանսերեն լեզուներով 1840 թվին: Այդ ցուցակը պարունակում է 484 ձեռագիր**):

Էջմիածնի Մատենադարանն այդ ժամանակ ևս սակայն շարունակում է նմանվել պահեստի: Թաղիադյանը, որը 1847 թվին այցելել էր էջմիածին, հետևյալն է գրում. «Գրապետ է, որ ունի զբանալի գրատան աթոռոյն, ուր յամին մի անգամ հազիւ մը-

1850 թվին էջմիածնի Մատենադարանը դեռ այնքան անմխիթար միճակում էր գրտնրվում, որ Ալեքսանդր Բ կայսրը (դեռ թագաժառանգ) էջմիածին այցելելով դիտողություն է անում ձեռագրերն անխնամ պահելու առթիվ և հանձնարարում է կազմել նրանց ցուցակը:

1860 թվին Դանիել վարդապետ Շահխաթարյանը կազմում է ձեռագրերի ցուցակը, որը և հրատարակվում է Հ. Կարինյանի կողմից 1863 թվին***): Ձեռագրերի այդ ցուցակն ընդգրկում է 2340 ձեռագիր: Հետագայում ձեռագրերի ժողովածուն հարյուր տանում է նոր ձեռագրերով, նվիրված մի

Սաճահեի վանքը

Մեր ձեռագրերի ժողովման կենտրոններից մեկը

տանէր, և այն՝ մանաւանդ վասն ցուցանելու զայն հրեւիի անցաւորաց»***):

1857 թվին Հաքատհուզենը երբ էջմիածին այցելելով ցանկանում է տեսնել Մատենադարանը, նրան այդ չի հաջողվում, որովհետև Մատենադարանի բանալին կորսրված է լինում և փնտրում ու չեն գտնում, որ բաց անեն:

*) И Шопен. Исторический памятник состояния арм. области в эпоху ее присоединения к Российской империи, СПб 1852, стр. 915.

**) Каталог книгм Эчмиадзинской библиотеки сост. М. Броссе, СПб 1840.

***) Ճանապարհորդութիւն Մեսրոպայ Թաղիադեանց, Կալկութա, 1847 թ., էջ 110:

րանի բարեգործ անձանց կողմից (Ք. Պատկանյանի, Ա. Հովհաննիսյանի և այլոց ժողովածուները): Ի դեպ այդ ուղղությամբ մեծ աշխատանք է կատարում Կ. Նզյանը:

1915 թվին, առաջին համաշխարհային պատերազմի ժանր օրերին, էջմիածնի Մատենադարանի ձեռագրերը Սինոդի հատուկ կարգադրությամբ տեղափոխվում են Մոսկվա՝ վտանգից ազատելու համար. հետագայում ձեռագրերը Մոսկվայից ետ են բերվում սովետական իշխանության կողմից:

****) Մայր ցուցակ ձեռագիր մատենից զրադարանի սրբոյ Աթոռոյ էջմիածնի, 1863 թ., Թիֆլիզ:

1917 թվին, Տաճկահայաստանի ողբերգության ծանր շրջանում, կոտորածից ազատված գաղթականների և առանձին էթնոպոլիտիկական միջոցով Տաճկահայաստանից բերվում և էջմիածին են հանձնվում 1526 ձուլագրեր, որոնք միացվում են Մատենադարանի ժողովածուին:

Մատենադարանի վիճակը արմատականապես փոխվում և իսկապես գիտական գրադարանի է վերածվում սովետական իշխանության օրոք: 1920 թվի դեկտ. 17-ի դեկրետով նա պետականացվում է, իսկ 1921 թվի փետր. 6-ի դեկրետով Մատենադարանի բազայի վրա հիմնվում է կուլտուր-

տոթյամբ զբաղվող մասնագետների աշխատանքը հեշտացնելու համար և դ) ուսումնասիրել հայկական ձեռագրերը ու նրանց պարունակած կարևոր բովանդակությունները գիտության սեփականություն դարձնել:

Անհրաժեշտ է նշել, որ ձեռագրերի ժողովածուի հարստացումը սովետական շրջանում կատարվել է մի քանի ճանապարհով. ա) նախ՝ բերվել ու միացվել են առանձին փոքրիկ ձեռագրական ժողովածուները (նախկին կաղարյան ճեմարանի ժողովածուն Մոսկվայից, Ներսիսյան դպրոցի ժո-

Հաղպատի վանքը

Մեր ձեռագրերի ժողովման կենտրոններից մեկը

պատմական ինստիտուտ:

Այդ օրվանից ՀՍՍՌ Մատենադարանի ղեկավարությունը՝ աշխատանքի գլուխ անցնելով, իր ուշադրությունը կենտրոնացնում է չորս գլխավոր հիմնական խնդիրների վրա. — ա) հարստացնել Մատենադարանի ձեռագրերի ժողովածուն, բ) ապահովել ձեռագրերի պահպանումը՝ դնելով այն գիտական հողի վրա, գ) կազմել ձեռագրերի և վավերագրերի համար հեղինակային, թեմատիկ և այլ բիրլիդգրաֆիաներ՝ հայագի-

ղովածուն Թիֆլիսից, Սևանի, Տաթևի և այլ վանքերի ժողովածուները). բ) պետությունը Մատենադարանին ամեն տարի որոշ գումար է տրամադրում, որով հնարավոր է լինում գնել մասնավոր մարդկանց վաճառած ձեռագրերը և դ) նվերների ճանապարհով:

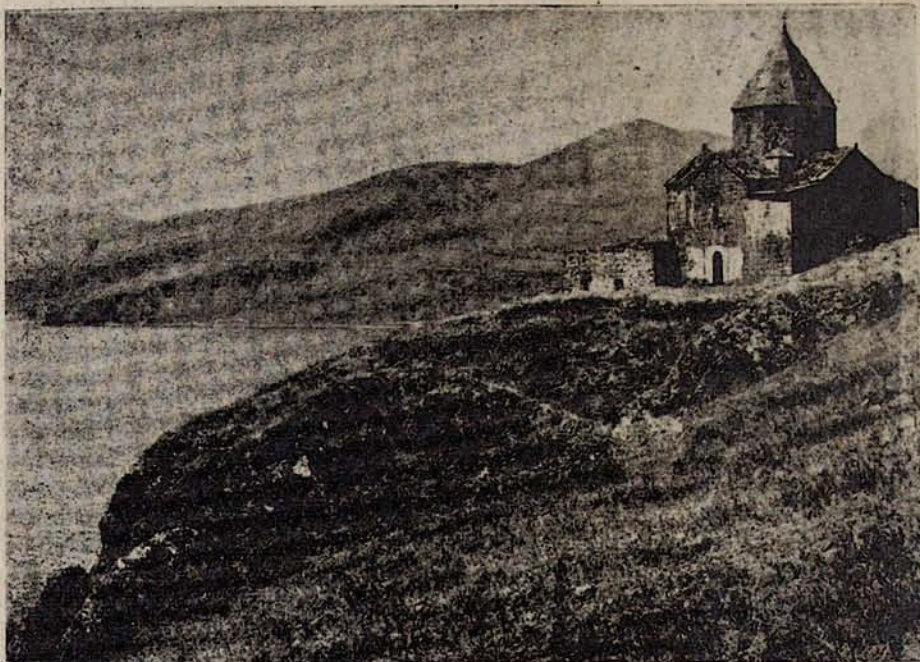
ՀՍՍՌ Մատենադարանն իր ծաղկման շրջանն է թևակոխել 1938 թվից սկսած: Նրա նկատմամբ հատուկ հոգատարություն է ցուցաբերվում Սովետական Հայաստանի

կառավարության կողմից, որի հետևանքով Մատենադարանը վերածվել է հայագիտական աշխատանքների ուսումնասիրության կարևորագույն օջախի:

ՀՍՍՌ Մատենադարանի ձեռագրերի ժողովածուն իր պարունակած ձեռագրերի հրանությամբ և բովանդակությամբ աշխարհի ամենախոշոր ձեռագրատներից մեկն է: Նա պարունակում է ավելի քան 10.000 հայերեն ձեռագիր, չհաշված պատահականները և արաբական, վրացական, եթովպական, ասորական և այլ լեզուներով գրված ձեռա-

բեր դիտությունների վերաբերող նյութեր: Կարելի է ասել, չկա գիտության մի բնագավառ, որն իր պատմության համար չկարողանա հարուստ նյութեր գտնել ՀՍՍՌ Մատենադարանի ձեռագրերում: Նախասովետական հայագետների շրջանում իշխող կարծիքն այն էր, որ հայ մատենագրությունը հարուստ է միայն կրոնական և պատմական բովանդակություն ունեցող նյութերով, մասամբ՝ տաղերով: ՀՍՍՌ Մատենադարանի նյութերի հիման վրա, տարբեր մասնագիտությունների գծով տարվող ուսումնասիրություններն այժմ համոզեցուցիչ ձևով ցույց են տալիս, որ հայ մատենա-

Սևանի վանքը

Մեր ձեռագրերի ժողովման կենտրոններից մեկը

գրերը և պատահականները: ՀՍՍՌ Մատենադարանից հետո, հայկական ձեռագրերի ժողովածուներից իրենց խոշորությամբ աչքի են ընկնում Վենետիկի Մխիթարյանների ձեռագրերի ժողովածուն, Երուսաղեմի հայոց պատրիարքարանի Մատենադարանը, Վիեննայի, Նոր Զուղայի, Փարիզի ազգային գրադարանի և այլ գրադարանների ձեռագրերի ժողովածուները:

ՀՍՍՌ Մատենադարանի ձեռագրերի ժողովածուն պարունակում է բազմազան նյութեր: Նրանց մի մասը կրոնական-կանոնական տեքստեր են, իսկ մյուս մասը՝ տար-

բրությունը հարուստ նյութեր է պարունակում նաև մաթեմատիկայի, տոմարի, ալքիմիայի, աշխարհագրության, փիլիսոփայության, բժշկության և բազմաթիվ այլ գիտությունների պատմության համար: Պարզվում է, որ հայ ստեղծագործ միտքը քիչ աշխատանք չի կատարել հարստացնելու համաշխարհային գիտությունն իր բազմազան ճյուղերի մեջ: Ռուս աչքի ընկնող գիտական Վ. Բրյուսովը ծանոթանալով հայ մատենագրության հետ, այդ առթիվ հետևյալն է գրում. «Հայոց պատմությունը ուշագրության արժանի է այնքան, որքան

ամենանշանավոր ժողովուրդների պատմությունը, որոնք իրենց ինքնուրույն ներդրումն են կատարել մարդկության կուլտուրայի մեջ, առանց բացառելու եգիպտացիներին, հելլեններին, հռոմայեցիներին և ժամանակակից Եվրոպայի ժողովուրդներին*):

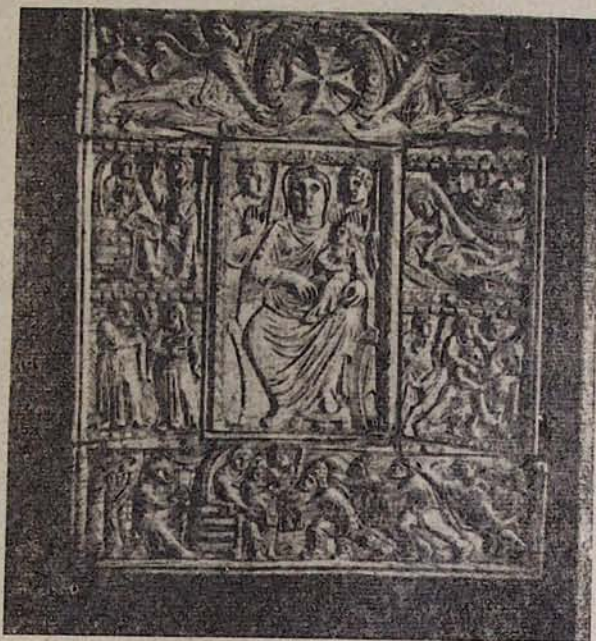
ՀՍՍՌ Մատենադարանի ձեռագրերի ժողովածուն, ամենից առաջ, արժեքավոր է իր հնագույն ունիկոմներով: ՀՍՍՌ Մատենադարանի սեփականություն են հանդիսանում Էրկու հնագույն պատմություններ, որոնք ըստ մեր պալիոգրաֆիկ ուսումնասիրության, V—VI դարի հնություն ունեն (տե՛ս Պետական համալսարանում մեր կարգացած դասախոսությունների դասընթացը՝ հրատարակված «Համառոտ ուրվագիծ հայկական պալիոգրաֆիայի» խորագրով): Համալսարանին նշանակությամբ ունիկոմներ են նաև Լազարյան ձեռնարանի նշանավոր ավետարանը 887 թվի ընդօրինակությամբ, փղոսկրյա ավետարանը 998 թվի ընդօրինակությամբ, մեզ հասած հայերեն հնագույն թղթյա ձեռագիրը 971 թվի ընդօրինակությամբ և ուրիշները:

ՀՍՍՌ Մատենադարանի սեփականություն են հանդիսանում մեր միշտ բազմազան գրքերի հնագույն և լավագույն ընդօրինակությունները.— Եզնիկ Կողբացու (մեզ հասած աշխարհում միակ օրինակը), Մովսես Խորենացու, Եղիշեի (նշանավոր Անձնացյաց օրինակը), Շիրակացու, Ղևոնդի, Սամվել Անեցու (իր աշակերտի ձեռքով գրած), Օրբելյանի և այլոց բնագրերը և ընդօրինակությունները: Կարելի է ասել, որ մեզ հասած հայ մատենագրության հնագույն և լավագույն մատենագիրների գործերի մոտավորապես կեսից ավելին գտնվում է ՀՍՍՌ Մատենադարանում: Ի դեպ, պիտի ասել, որ հայոց պատմության համար անշափ արժեքավոր են մեր գրիչների հիշատակարանները, որ ունի Մատենադարանի ձեռագրերի մեծ մասը: Այդ հիշատակարանների մշակումը և հրատարակումը հայագիտության առաջնահերթ խնդիրներից մեկն է:

ՀՍՍՌ Մատենադարանի ժողովածուները հարուստ նյութեր են պարունակում նաև մեր

տաղերգուներից: Մատենադարանի ձեռագրերում կարելի է գտնել Նարեկացու, Լամբրոնացու, Ֆրիկի, Հովհաննես Երզնկացու, Քուչակի, Նաղաշ Հովնաթանի և ավելի քան այլ երեք հարյուր տաղերգուների գործերը:

ՀՍՍՌ Մատենադարանում են գտնվում սակայն ոչ միայն հայ մատենագրության, այլև մեր հարևան ժողովուրդների մատենագրության համար մեծ արժեք ունեցող երկեր: Դրանցից կարելի է մատնացույց անել «Քարթլիս Ցխովրեբայի» հայերեն թարգմանությունը (Սարգիս գրչի XIII դ.)՝ եղբայրական վրաց ժողովրդի պատմության

Փղոսկրյա Ավետարանի կազմը, որն ունի V—VII դարերի հնություն, իսկ Ավետարանի ձեռագիրը 998 թվականի ընդօրինակություն է հանդիսանում:

համար, Մովսես Կաղանկատվեցու Աղվանից պատմության հնագույն ընդօրինակությունը՝ Աղբրեջանի պատմության համար (սա միակ մեզ հասած պատմությունն է աղվան ժողովրդի մասին), Խաչատուր Կաֆայեցու տարեգրությունը՝ Ղրիմի պատմության համար, Խաչատուր Զուղայեցու պատմությունը՝ պարսից պատմության համար և այլն: Թափառական հայ մարդը, որ եղել է աշխարհի բոլոր ծայրերում, գրել և մեզ է թույլել իր հիշողությունները, որոնք և արժեքավոր պատմական նյութեր են հանդիսանում:

*) В Брюсов. Летопись исторических судеб арм. народа, Москва 1918, стр. 8.

ՀՍՍՌ Մատենադարանում կան և այնպիսի հնագույն թարգմանություններ հունարենից, ասորերենից, որոնց բնագրերը չեն պահպանվել և այժմ նրանք գիտությունը հայտնի են միայն հայերեն թարգմանությունների հիման վրա (նվազագույնս Կեսարացի, Իրինիոս, Հերմես, Հովհաննես Ոսկերեւրանի, Փիլոնի որոշ աշխատություններ և այլն)։ Կան նաև փրիստոփայական բովանդակությամբ թարգմանական բազմաթիվ տեքստեր (արիստոտելյան, ստոյիկյան, նեո-պլատոնական բովանդակությամբ), ո-

կոթյունները ՀՍՍՌ Մատենադարանի սեփականությունն են հանդիսանում։

Բազմաթիվ են ՀՍՍՌ Մատենադարանում նաև մանրանկարչական արժեք ներկայացնող ձեռագրերը։ Կիլիկիայի, Բաղշի, Սյունյաց, Կաֆայի և հայկական գրչության գրեթե բոլոր օջախներում ծաղկանկարված ձեռագրեր կարելի է գտնել ՀՍՍՌ Մատենադարանում։

Պատահական չէ, որ ՀՍՍՌ Մատենադարանի այցելուների մատյանում օտարազգիների կողմից գրված հիշատակարաններում

նրանց հեղինակները հիացմունք անհայտնում իրենց տեսած ձեռագրերի և հայ ժողովրդի անցյալի հարուստ արվեստի մասին։

Ձեռագրերի բաժնից բացի, ՀՍՍՌ Մատենադարանն ունի արխիվային և տպագիր գրականության բաժիններ։ Արխիվային բաժնում պահվում են մեզ հասած հնագույն բոլոր վավերագրերը սկսած XV դարից մինչև նորագույն ժամանակները։ Այդ վավերագրերի թիվը հարյուր հազարների է հասնում։ Նրանք անչափ արժեքավոր են մեր նոր պատմության համար։

Տպագիր գրականության բաժինն իր մեջ ընդգրկում է հինգ ենթաբաժիններ — հնատիպ գրականության, մամուլի և հայկական, ռուսական ու եվրոպական գրականության. այս բաժիններում կարելի է տեսնել հայոց պատմության համար մեծ արժեք ներկայացնող գրեթե բոլոր ունիկոմները—1512 թվի առաջին հայերեն տպված գիրքը, 1794—1796 թվին տպված առաջին հայկական ամսագիրը, «Հիւսիսափայլ»-ը և ուրիշները։

Ի՞նչ կարելի է անել առաջիկայում ՀՍՍՌ Մատենադարանի ժողովածուն էլ ավելի հարստացնելու, նրա պահպանումն ավելի ապահովելու, ձեռագրերի բերելու գործիքներ ավելի կատարյալ դարձնելու և հայ մատեն-

ագրությունը գիտությանը ներկայացնելու աշխատանքներն ավելի ծավալելու ուղղությամբ։ Այս հարցը շատ կարևոր հարց է և հետաքրքրում է հայագիտությամբ զբաղվող ամեն մի քաղաքացու։

Մի քանի խոսք ասենք այդ մասին, սկսելով շենքից։

Չնայած ՀՍՍՌ Մատենադարանի ներկա շենքը շատ ժամանակ չէ որ կառուցվել է

Սահակ Պարբե և Մեսրոպ Մաշտոց
Գործ՝ արվեստի վաստ. գործիչ Ա. ՍԱՐԳՍՅԱՆԻ

րոնց հունական բնագրերը չնայած պահպանվել են, բայց ուշ ընդօրինակությամբ, մինչդեռ հայկական թարգմանությունը կատարվել է V—VI դարից առաջ եղած հունարեն բնագրերի հիման վրա։ Կասկած չի կարող, որ հետագայում գիտությունը երկար պիտի զբաղվի հայերեն թարգմանություններով, իսկ այդ թարգմանությունների մեծ մասի հնագույն ընդօրինա-

ակադեմիկոս Թամանյանի նախագծով, սակայն Սովետական Հայաստանի կառավարությունը չի բավարարվում դրանով և որոշել է կառուցել Մատենադարանի նոր շենք՝ հաշվի առնելով աշխարհի բոլոր լավագույն գրադարանների պահպանման փորձը։ Եինարարությունն արդեն սկսվել է։ Այդ շենքը պիտի լինի Երևանի ամենագեղեցիկ շենքերից մեկը։ Նա կառուցվում է Ստալինի

Անանիա Շիրակացի

Գործ՝ Ն. ՆԻԿՈՂՈՍՅԱՆԻ

պողոտայի վերին ծայրում և իր ճակատով նայում է դեպի Արարատ։ Ազգային կուլտուրայի նկատմամբ սովետական իշխանության ցուցաբերած այս հոգատարությունն ամեն մի գովասանքից բարձր է։ Օտար բռնությունների տակ երբեմնի հեծող հայ մարդը ինչպիսի հպարտությամբ պիտի բարձրանա Մատենադարանի աստիճաններով դեպի շենքը՝ աջ ու ձախ կողմերում խոյացած տեսնելով Մաշտոցի, Մահակ Պարթևի, Խորենացու, Շիրակացու և այլ

աշքի ընկնող հայ մատենագիրների արձանները։

ՀՍՍՌ Մատենադարանի դիրեկցիան վերջին տարիներս զգալի աշխատանք է կատարել բիրելիոգրաֆիաներ կազմելու ուղղությամբ, որը շատ կարևոր է ինչպես ձեռագրերի պահպանման, այնպես և գիտական աշխատողների ուսումնասիրությունների դյուրացման տեսակետից։ Մեծ գործ է կատարվել այդ ուղղությամբ հատկապես վերջին տարիներս դիրեկտոր պրոֆ. Գ. Արովի ձեռներեց և ժրաջան աշխատանքի շնորհիվ։ Մենք այժմ Մատենադարանում շունենք ոչ մի ձեռագիր, որը չունենա սիստեմատիկ բարոյ, գրանցված չլինի մայր ցուցակում և մշակված չլինի թեմատիկ և մյուս բիրելիոգրաֆիաների համար։ Մատենադարանի առջև այժմ խնդիր է ծառացած — հրատարակել այդ ձեռագրերի լրիվ ցուցակները։ ՀՍՍՌ Մատենադարանի դիրեկցիան կազմակերպված աշխատանք է տանում կարևոր տեքստեր հրատարակելու ուղղությամբ։ Մատենադարանի ձեռագրերից վերջին տարիներս հրատարակվել են հետևյալ կարևոր աշխատությունները. — ակադեմիկոս Ս. Մախասյանցը հրատարակել է Ամիրդովլաթի «Օգուտ բժշկութեան», Սեբեոսի պատմության համեմատական տեքստերը, ակադեմիկոս Հ. Մանանդյանը հրատարակել է Թեոնի «Յաղագս ճարտասանական կրթութեանց» աշխատությունը, պրոֆ. Ե. Տեր-Մինասյանն այժմ աշխատում է Եղիշեի համեմատական տեքստի վրա։ Մեր աշխատությամբ հրատարակված են՝ Ջենոբ Գլադին և Հովհան Մամիկոնյանին վերագրվող «Պատմութիւն Տրօնոյ» համեմատական տեքստը, Ստեփանոս Օրբելյանի «Ժամանակագրութիւն»-ը, Շիրակացու «Տիեզերագիտութիւն և տօմար»-ը, Շիրակացու «Մատենագրութիւն»-ը և մանր մի քանի տեքստեր։ Մատենադարանի գիտական աշխատող Հ. Աբրահամյանի աշխատությամբ լույս է տեսել «Անանուն ժամանակագրութիւն»-ը և «Կալվածագրեր»-ի ժողովածուն։ Մատենադարանը հրատարակել է «Գիտական նյութերի ժողովածու»-ի առաջին հատորը և պատրաստել է հրատարակության երկրորդ հատորը։ Սակայն այս ամենը դեռ քիչ է։ Մատենադարանի դիրեկցիան նպատակ ունի սիստեմատիկ աշխատանք կատարել տեքստեր ուսումնասիրելու և հրատարակելու ուղղությամբ։ Պիտի ի նկատի ունենալ, որ Մատենադարանի նյութերի հրատարակությամբ զբաղվում են նաև ՀՍՍՌ Գիտությունների Ակադեմիան, Երևանի Պե-

տական համալսարանը, Մանկավարժական ինստիտուտը և այլ հաստատություններ: Մատենադարանի հետ են կապված մեր ավագ և երիտասարդ գրեթե բոլոր հայագետները:

ՀՍՍՌ Մատենադարանի գիրեկցիան այժմ մեծ աշխատանք է կատարում Մատենադարանի քիմիական լաբորատորիան գիտական հոգի վրա դնելու և կազմատունը ընդարձակելու ուղղությամբ. հրավիրվել են երիտասարդ մասնագետ կադրեր: Այս աշխատանքներն անհրաժեշտ են մեր բոլոր հիվանդ ձեռագրերը բժշկելու և կաշեպատ գեղեցիկ կազմի մեջ դնելու համար: Դարավոր փոթորիկներից և զերումներից փրկված ու մեր պապերից մեզ հասած ավանդները աչքի լույսի պես պիտի պահել—այս է ՀՍՍՌ Մատենադարանի գիրեկցիայի և աշխատողների ըմբռնումը ձեռագրերի պահպանման խնդրում:

ՀՍՍՌ Մատենադարանի գիրեկցիան աշխատում է նաև առաջիկայում պատրաստել հայագետ երիտասարդ լուրջ մասնագետներ, որոնք պիտի զբաղվեն ձեռագրերի ուսումնասիրությամբ: Այդ պատվավոր գործը կառավարությունը հանձնարարել է Վ. Մ. Մուտտովի անվան Նրևանի Պետական համալսարանի ասպիրանտուրային:

Մատենադարանի ամեն մի այցելու, որը սիրում է հայագիտությունը, չի կարող ուրախություն չզգալ, երբ տեսնում է լուսավոր և գեղեցիկ դահլիճում հայագետների լավագ և կրտսեր սերունդը մտազբաղ ձեռագրերի վրա աշխատելիս:

Մենք ցանկանում ենք մի քանի խոսք էլ ասել արտասահմանի մեր եղբայրների պարտավորությունների մասին— թե ի՞նչ կարող են անել նրանք մեր ազգային ավանդների գանձատունը հարստացնելու ուղղությամբ: Մերձավոր Արևելքում մեր կատարած ճանապարհորդության ժամանակ նկատեցինք, որ բազմաթիվ ուսուցիչներ, հայագետներ, քահանաներ և այլ քաղաքացիներ իրենց մոտ ունեն ձեռագրեր, որոնք պետք է ասել, առանձին վերցրած ուսումնասիրության համար թերևս մեծ արժեք չեն ներկայացնում և ցանկալի է, որ այդ ձեռագրերը ուղարկվեն հայրենիք՝ ՀՍՍՌ Մա-

տենադարան: Միաժամանակ այն քաղաքացիները, որոնք հայրենիք են վերադառնում, պիտի տմեն կերպ աշխատեն իրենց հետ բերել իրենց ունեցած ձեռագրերը: Չպիտի մոռանալ, որ համաշխարհային առաջին պատերազմի դաժան օրերին տաճկական կոտորածից փրկված մեր հայ եղբայրներն իրենց փախուստի պահին անգամ, հնարավորություն չունենալով երբեմն ամենաանհրաժեշտ իրը վերցնելու, չէին մոռանում իրենց տոհմական սրբությունը— ձեռագրերը և դրանք գրկած բերում էին իրենց երեխաների հետ միասին: Ձեռագրերի նկատմամբ հայ մարդու ունեցած այս գրասիրության շնորհիվ է գուցե, որ անցյալի արավիրքների բովից փրկվել ու մեզ են հասել այսքան շատ հայկական ձեռագրեր:

Անհրաժեշտ է, որ արտասահմանի մեր հասարակական կազմակերպությունները ևս սկսեն լուրջ մտածել իրենց ունեցած ձեռագրական փոքրիկ ժողովածուները հայրենիք փոխադրելու ուղղությամբ: Նրանց համար դժվար է չավ կազմակերպել թե ձեռագրերի պահպանումը և թե մշակումը: Բացի այս, դրսում շատ քիչ են ձեռագրերի ուսումնասիրությամբ զբաղվող անձինք և սուղ են տպագրական հնարավորությունները: Ցրված այդ ձեռագրերը հայրենիքի ձեռագրական ընդհանուր ժողովածուին միացվելով հնարավորություն կտան գիտական շատ ու շատ կնճռոտ հարցեր լուծելու:

Ձեռագրերի հավաքման ուղղությամբ մեծ գործ ունեն կատարելու արտասահմանի մեր հայ բարեգործ հարուստները: Արտասահմանում եղածս ժամանակ նրանցից շատերը դիմում էին մեզ բարեգործական այս կամ այն ձեռնարկության մասին: Ահա՛ բարեգործության մի կարևոր ասպարեզ— փրկել կորստից հայկական ձեռագրերը: Նրանք նյութական ո՛չ մի միջոց չպիտի խրնային վաճառքի հանված հայերեն ձեռագրերը գնելու և հայրենիք տեղափոխելու գործում: Նյութական կորուստները կարելի է լրացնել, իսկ կորած ձեռագրերը երբե՛ք:

Ամեն մի հայ մարդ, եթե նա իրոք սիրում է իր ժողովրդի կուլտուրան և իր հայրենիքը, պիտի աշխատի կորստից փրկել հայկական ձեռագրերը և հայրենիք տեղափոխել նրանք:

ՀՆԱԳՈՒՅՆ ԿՈՒՆՏՈՒՐԱՅԻ ՕՋԱԽԸ *)

տալինյան շորրորդ հնգամյակում նախատեսված է Երևանում կառուցել Մատենադարանի նոր շենք:

Մատենադարանի շենքը կառուցվում է Քանաքեռի բլրի լանջին, Ստալինի անվան պողոտայի վերջում և շրջափակելու է պողոտայի հեռանկարը: Նա գտնվելու է մի բարձուրի վրա, որը 18 մետր բարձր է լինելու զառիվայրի վրայով դեպի նրան տանող սանդուխթի առաջին աստիճանից: Պողոտայի կողմից շենքին միջոցով իրականացվում է դարպասի միջոցով: Կապա 130 մետր երկարությամբ կանաչադարձ լայն ծառուղին հասցնում է սանդուխթերին, որոնք զառիվայրի վրայով շորս թռիչքով տանում են դեպի շենքի առջևի հրապարակը և այնուհետև շեղ պանդուխտների միջոցով դեպի շենքի գլխավոր ֆասադի առջևի կուրդոները:

Շենքի նախագծման ժամանակ հաշվի են առնված մի շարք կտրականապես պարտադիր նախապայմաններ, որոնք համաշխարհային դիտությունն այդ քնազավառում ունեցած տվյալների հիման վրա, անհրաժեշտ են ձեռագրերի պահպանման համար:

Պետք է ասել, որ հին ձեռագրերի պահպանման և ուսումնասիրման համար միայն հարմարեցված շենքերը բացառություն են կազմում: Այս տեսակետից Մատենադարանի շենքը, որպես ազգային կուլտուրայի գրավոր նյութերի պահպանման և ուսումնասիրման համար կառուցված հատուկ ճարտարապետական օբյեկտ, ունի բացառիկ նշանակություն:

*) Այս հոդվածը լույս է տեսել Երևանում ռուսերեն լեզվով հրատարակվող «Կոմունիստ» թերթում:

Մ. ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ

Ըստ նախագծի ձեռագրերը պահվելու են ներքնահարկում, որտեղ ենթադրվում է դեռ տեղել նաև պահեստարանի օժանդակ բաժինները:

Շենքի վերին հարկերը նախատեսված են Մատենադարանի այցելուների սպասարկման համար: Առաջին հարկում տեղավորվելու են. գլխավոր վեստիբյուլը, ցուցահանդեսային չորհրդակցություն, Մատենադարանի դիրեկտորի, առանձնասենյակը և գրասենյակը: Երկրորդ հարկը, հիմնականում, հատկացված է գիտական աշխատողներին. այստեղ տեղավորված են, շենքի ներքին հնարավոր աղմուկներից ձայնամեկուսացված, 10 անջատ առանձնասենյակներ պարապմունքների համար: Երրորդ հարկում գտնվում են նիստերի դահլիճը, հայագիտության դահլիճը, ընթերցասրահը, սրանց կից կան մի շարք սպասարկող բաժիններ:

Նշված դահլիճների և վեստիբյուլի ճարտարապետական լուծումը կատարված է հայկական ճարտարապետության կոնստրուկտիվ ձևերի հիման վրա՝ անհրաժեշտ վերամշակումով, որպեսզի նրա կերպարներն ալիքի մոտեցվեն ու իմաստավորվեն: Ըստ մեր ժամանակի պահանջների՝ վես-

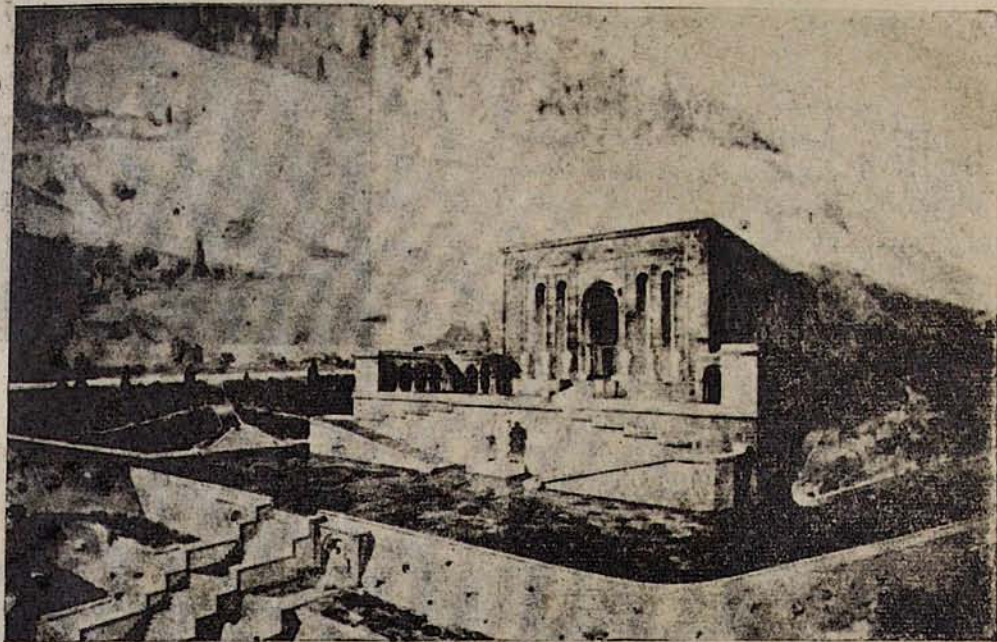
տիրելու ճարտարապետական մեջ օգտագործված են Սանահնի վանքի առաջին գավթի ճարտարապետական ձևերը:

Նիստերի դահլիճի ճարտարապետական լուծումը տրված է գավթների նախագծման XI—XII դարերում լայն տարածված ձևերի ոգով, ուր քառասյուն հիմերի վրա հանգչում է զմբեթը՝ իր ծանրությունը սյուների փոխանցելով առաքանտների միջոցով: Նիստերի դահլիճի ճարտարապետության ձևերում զուգորդված են «Հոռոմոս»-ի և Սանա-

նը, պետք է նշել, որ առաջին հերթին խընդիր է դրվել գլխավոր ֆասադի համար գրտնել այնպիսի ճարտարապետական լուծում, որ պատմական իմաստի տեսակետից Մատենադարանի շենքին հատուկ, նոր ու ինքնուրույն կերպար տալ նրան:

Ֆասադի սյուների ութմը, եռանիստ որմախորշերի միջև եղած պատի հետ կապված, կենտրոնում ընդարձակվում է գլխավոր մուտքի համար:

ճարտարապետական ուժեղ ներգործու-

Մատենադարանի շենքի նախագիծը

Նախագծի հեղինակ՝ արվեստի վաստ. գործիչ, ճարտարապետ Մ. ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ

հնի վանքի գավթի ձևերը, իհարկե, բավականաչափ վերամշակված:

Ինտերյերների մշակման ընթացքում խընդիր է դրված օգտագործել հայկական ճարտարապետության զարգացման մի շրջանը:

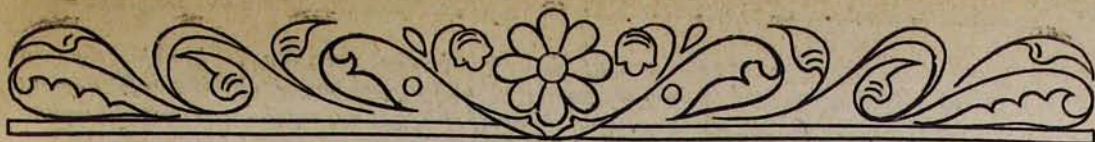
Մատենադարանի մնացած մյուս խոշոր բաժինները, փնչպես օրինակ ցուցահանդեսային դահլիճը, դասախոսասրահը, ընթերցասրահը, իրենց ճարտարապետական լուծման տեսակետից ոճական ընդհանրություն ունեն վերը նկարագրված դահլիճների և վեստիբյուլի հետ. հիմնականում օգտագործված է XI—XIII դարերի ճարտարապետությունը:

Անցնելով շենքի ֆասադի նկարագրություն

թյուն կթողնի վեհաքանչ որմախորշերի ութմի դասավորումը, որոնք պայծառ լուսավորությամբ և նիստերի ստվերով ընդգծեն պատի ֆասադի հողավորման ներդաշնակությունը: Հայկական ճարտարապետության համար բնորոշ այդ ձևը՝ կիրառված ֆասադի դասական սխեմայի պայմաններում, անկասկած, արտահայտիչ կլինի:

Նախագծով նախատեսվում է վայելչագեղ գլխավոր մուտք՝ հայկական ճարտարապետության ազդային տրադիցիաների համապատասխան հորինված:

Շենքի ֆասադը, ըստ նախագծի, երեսպատվելու է մաքուր հղկված քարանի բազալտով:

ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆԻ ԱՅՑԵԼՈՒՆԵՐԻ ՄԱՏՅԱՆԻՑ

ԱԶԳԱՅԻՆ-ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎԻ ՄԱՆԱԿԻՑՆԵՐԸ ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆԻ ՄԱՍԻՆ

ԳԱՐԵԳԻՆ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ

Մեր ազգային ամենամեծ հարստությունը, որ ժառանգություն ենք ստացել մեր հայրերից, ձեռագրերի ժողովածուներն են։ Ուրախ ենք, այդ հարստության ամենամեծ մասը գտնվում է մեր հայրենիքում։ Մեր տասը տարվա բացակայության, ոչ միայն ճոխացել է մեծ շափերով Պետական գրադարանի ժողովածուն, այլև գիտության պահանջների համեմատ ցուցակների մշակումը ըստ բովանդակության, ըստ հեղինակների, թվականների և այլն ամենամեծ դյուրությունն է ըստեղծել գիտական աշխատավորների համար՝ իրենց ուսումնասիրությունների նյութերը հավաքելու ժամանակի մեծ խնայողությամբ։ Կարգավորյալ մատենադարանները, գրադարաններն ու թանգարանները մշակույթի, արվեստի և գիտության զարգացման անհրաժեշտ պայմաններն են։ Եվ այդ պայմաններն ըստեղծված են այստեղ ընդարձակ շափերով։

Ուրախության զգացմունք ենք նշում Մատենադարանի աշխատավորների գուրգուրանքը լեզուների ձեռագրերի հանդեպ, գեղեցիկ և սիրալիք սպասարկությունը հաստատության մեջ, որ ոչ պակաս նըպաստավոր հանգամանք է աշխատավորի համար։ Երկու շաբաթվա մեր աշխատանքի արդյունքը հղավ կրկնակի՝ պաշտոնյաների այդպիսի վերաբերմունքի հետևանքով։ Հայտնում ենք մեր շնորհակալությունը Մատենադարանի վարիչ Գ. Աբովին և նորա օգնականներին, որոնք ամենայն կերպով նպաստեցին մեր աշխատանքի ժամանակ։

Կմաղթենք, որ այս հաստատությունը ամենայն կերպով ծառայի հայ մշակույթի, պատմության և հին գրականության, արվեստի մշակության դործին և աղբյուր հանդիսանա նոր վերածնության և նոր ոսկեդարի, որ հավատում եմ, թե սկսվել է արդեն և մեծ թափով պիտի զարգանա։

Կիլիկիայի Կաթողիկոս
ԳԱՐԵԳԻՆ Ա.

ԳԱՐԵԳԻՆ ԵՊԻՍԿ. ՏՐԱՊԵՋՈՆՅԻ

Հայ վանականի ժիր մատները, կրոնի մաքուր դադափարներով ներշնչված տվեր են մեզ այն ստվար և անգին ձեռագիրները, նրբարվեստ մանրանկարներով ու ծաղկումներով մոզական հմայք զգեցած, և կրոնական, արվեստագիտական, գիտական, պատմական և իմաստասիրական երանգավորումներով բնորոշված,—որոնք այսօր եկեր հանգչեր են մեր նորաստեղծ հայրենիքի այս հոյակապ պալատին մեջ։ Անոնք խոսումն լկաներ են հայ մտքի ստեղծագործական արժեքներուն՝ դարերու ընթացքին և ամենադառն ժամանակներու ու դժվարին պայմաններու տակ մարմին առած։

Խ. Հայաստանի կառավարության սրտագին հոգածությունը և երիտասարդ գիտնականներու պաշտամունքային նվիրումը՝ նոր լեզու տալու անոնց իսկական բովանդակության, լուսաբանելու մշակութային առանձնահատուկ արժեքները և երևան բերելու իմացական հառաջընթացը հնարավոր ուղիներով,—հաճույքով, հիացումով և բարձր գնահատականով ողջունելի երևույթներ են։

Դեպի բարձր վերելքի յուրաքանչյուր քայլափոխ, հավատքով և անսպառ եռանդով կատարված, երաշխիք է ապագայի ավելի փառավոր նվաճումներուն՝ մշակութային ամեն մարզի մեջ։ Մեր Խ. Հայաստանը, փյունիկանման դուրս եկած անցյալի մոխիրներու տակեն, կուտա այս երաշխիքը, լինելով միակ հայրենիքը հայ ստեղծագործ երեակալության և շինարար ոգվույն։

Հինեն ծնունդ կառնի նորը՝ ներկան և կպատրաստվի նորագույնը՝ ապագան։

Այս ձեռագրատունը և անոր վրա գուրգուրանքով թևածող նոր ոգին՝ կլեցնի մեր սիրտը հպարտանքով և նախատեսող հավատքով ավելի փառավոր ապագայի մասին։

10 հուլիս 1945 թ.

ՍԻՈՆ ԵՊԻՍԿ. ՄԱՆՈՒԿՅԱՆ

Տեսանք հայ ձեռագրաց անգին գանձը և հիացմունքով դիտեցինք մեր արվեստագետ նախնյաց հանճարի գործերը։ Մանավանդ հիացանք այն մեթոդիկ ու կանոնավոր աշխատանքին վրա, զոր կատարած է Մատենադարանի վարչությունը, խնամքով ցուցակագրելով ու դասավորելով ձեռագրերը։

Մեր ազգային մեծագույն հարստությունն է այս ձեռագիրներու հավաքածուն։

13 հուլիս 1945 թ.

ՍԻՈՆ Եպիսկ. ՄԱՆՈՒԿՅԱՆ

ՅՐԱՆՍԱՀԱՅՊԱՏԳԱՄԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆ

Ժողովուրդի մը մեծության իրական չափանիշը իր մշակույթն է: Հայ ժողովուրդը, մանավանդ այս մարզին մեջ, ձգած է փառքի մեծ կոթողներ:

3 հուլիս 1945 թ.

ՊԵՏՐՈՍ ԹԵՐԶՅԱՆ

Կարելի չէ պատիլ այս սրահը, տեսնել այս հոյակապ ձեռագրերը և չհիանալ մեր նախահայրերուն վրա և հպարտ չզգալ այսպիսի հանճարեղ ազգի մը զավակ ըլլալնու: Երախտապարտ ենք այն կառավարության, որ մեր ազգային այս թանկագին արժեքները պահելու և պաշտպանելու մեծ հոգածութիւն ցույց կուտա: Ամերիկային հոս դալ կարժեք՝ սոսկ այս Մատենադարանը տեսնելու:

3 հուլիս 1945 թ.

ՊԱՏՐԻԿ ՍԵԼՅԱՆ

Միմիայն Սովետական իշխանությունը կարող էր հնարավորություն տալ հայ ժողովրդի ազգային պանծալի վերածննդյան և անոր բազմադարյան կուլտուրայի ամբողջ գանձի հավաքման մի կտորի տակ, որ այժմ ծանոթ է Մատենադարան անունով: Հին հայկական մշակույթի տիրանալու միջոցով Սովետական Հայաստանի դիտնականները, գրողները և արվեստագետները կստեղծեն սովետահայ նոր կուլտուրան, հարստացնելով հայ և միջազգային կուլտուրան: Կազմակերպվածությունը, կարգապահությունը, դիտական սխտեմատիկությունը Մատենադարանի մեջ հասած են բարձրագույն մակարդակի: Սովետական Միության այս հնազույն Մատենադարանը կկազմե հայկական նոր մշակույթի հիմնաքարը և ունի համաշխարհային նշանակություն: Այս հաստատության պահպանման և զարգացման համար բոլոր ազգերու ազնիվ մտավորականները շատ բան կպարտին սովետական իշխանության և Հայաստանի դիտնականներուն: Ամեն մեկս մեր գործնական պատրաստակամությունը պետք է արտաբերենք այս հաստատությունը գլխավորողներուն և դիտական աշխատողներուն՝ մեր սեփական օժանդակությունը բերելով անոր զարգացման:

24 հուլիս 1945 թ.

ԱՐՏԱՍԱՀՄԱՆԻ ՀԱՍՄԱՐԱԿԱԿԱՆ - ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԱԿԱՆԱՎՈՐ ԳՈՐԾԻՋՆԵՐԸ ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆԻ ՄԱՍԻՆ

ՀԱՆՐԻ ԲԱՐՔՅՈՒՍ

(Ֆրանսիացի գրող)

Նա բախտավոր էմ, և քիմ միտքը հարստացավ այս
գրադարանի սքանչելի ձեռագրերը դիտելուց:

ՀԱՆՐԻ ԲԱՐՔՅՈՒՍ

ԷԴՎԻՆ ՍՄԻՏ

Սովետա-Ամերիկյան բարեկա-
մության Ազգային խորհրդի
դիրեկտոր

Սովետական Միությունում բարձր քաղաքակրթու-
թյան մակարդակի ամենանշանակալից վկայություննե-
րից մեկը հանդիսանում է Սովետական կառավարու-
թյան և ժողովրդի վճռականությունը անցյալի կուլտու-
րայի գանձերը կենսալի ներկայի մասը դարձնելու:
Այդ քաղաքականության սքանչելի օրինակ է հանդիսա-
նում ամբողջ աշխարհին հայտնի հայկական ձեռագրե-
րի դրադարանը Երևանում, որը սովետական իշխա-
նության հաստատման օրերից դարձել է բոլոր երկր-
ների գիտնականներին կուլտուրայի ու ինտելեկտի
բնագավառում նոր հետազոտությունների մղող հա-
րուստ կենտրոն:

29 հուլիսի 1945 թ.

ՄԱՆՈՒԵԼ ՄԵՍՍԱ

Խուս-Մեկսիկական ինստիտուտի
գլխավոր բաղադրար

Ինձ հիացնում են ինչպես իրենք գանձերը, որոնք
ժողովում են այս գրադարանում, այլ և այն հետա-
քրքրությունը և հոգատարությունը, որ հանդես է բե-
րում նոր քաղաքակրթությունը մարդկային իմաստու-
թյան ռասոնմենտալիզմի ու պահպանման նկատմամբ:

10 հունվարի 1945 թ.

Ա. Բ. ԴԱՅ

Օբսիդի համալսարանի դոցենտ

Մեծ հետաքրքրություն էր նայել պատմական վավե-
րագրերի այս հոյակապ հավաքածուն, որը բացահայ-
տում է Հայաստանի հինավուրց կուլտուրան: Նա հա-
մաշխարհային կարևորություն է ներկայացնում: Ուրա-
խալի է տեսնել այն խնամքը և գիտական մոտեցումը,
որ ցույց է տրվում նրա նկատմամբ Սովետական ժա-
մանակներում:

27 հունիսի 1945 թ.

Դոկտոր ՀՅՈՒԼԵՏ ԶՈՆՍՈՆ

(Քենտրբրիի տանարի ավագերեց)

Խորը հետաքրքրություններ եւ հետեւել եմ հասաշխարհային հռչակ վայելող այս թանգարան-Մատենադարանի լուսապայծառ պատմությունը: Ամբողջ քաղաքակիրթ աշխարհի գիտնականները շափազանց երախտապարտ են Սովետական Միությանը և հայ գիտնականներին այն ջերմ հոգատարության համար, որ նրանք ցուցաբերում են այս համաշխարհային գանձարանի նկատմամբ:

2? Հունիսի 1945 թ.

ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆԻ ՄԱՍԻՆ

Ա.Կադեմիկոս Լ. ՕՐԲԵԼԻ

Ակադեմիկոս Լ. ՕՐԲԵԼԻ

(Ֆիզիոլոգ)

Գրապահեստի և հատկապես նրա ձեռագրերի բաժնին ծանոթանալը ինձ վրա բացառիկ տպավորություն դրածեց: Անկարելի է շխտնարհվել հարազատ հայ ժողովրդի հին ու միջին դարերի կուլտուրայի առաջ: Անկարելի է չհպարտանալ նրա ուշագրավ պատմական անցյալով: Չի կարելի չտրախանալ այն բանի համար, որ իմ ժամանակակիցները այսպիսի սիրով ու խանդավառությամբ ձեռնամուխ են եղել այդ արժեքավոր նյութերի ուսումնասիրմանը: Չեմ կասկածում, որ նրանք մոտ ապագայում կդառնա հիմնական կուլտուրական կենտրոններից մեկը:

ՊՐԻՖԵՍՈՐ ՇԵՍՏԱԿՈՎ

Պատմաբան :

ՄԱՌԻ Փիտուժյունների Ակադեմիայի ներկայացուցիչները հիացած են ՀՄՄՌ Պետական Մատենադարանի ձեռագրերի և գրականության հարուստ կոլեկցիայով: Մենք գտնում ենք, որ բացառիկ դիտական արժեք ունեցող այդ ֆոնդերը պիտի հնարավորին չափ շուտով ուսումնասիրվեն և հրատարակվեն: Այդ է՛լ ավելի կրարձրացնի սոցիալիստական դիտուժյունն ամբողջ աշխարհում: Հայկական կուլտուրայի գանձերը չպիտի թողնել անհայտ մշան: Նրանք պիտի ծառայեն սովետական ժողովրդի լայն մասսաների դաստիարակությանը: Ձեռագրերի և գեքերի ֆոնդը պիտի հանդիսանա ապագայի Հայկական ֆիլոսոֆյունների Ակադեմիայի բազան:

30 Հոկտեմբերի 1938 թ.

Ակադեմիկոս Ե. ՏԱՐԼԵ

(Պատմաբան)

«Հայաստանի հնագրանային գրադահեստը անջըն-
ջելի տպավորություն է գործում. կանգնած ես դեմ
առ դեմ ամենակուտուրական պատմական մի ժողո-
վրդի, որը դասական հնագրի ժամանակներից և
ընդհուպ մինչև ներկա ժամանակները դասվել ու դաս-
վում է կուտուրական ազգերի առաջին շարքերը: Եվ
որքան ուրախալի է, որ ժամանակակից հայ սերունդը
այսպես սիրով ու խնամքով է վերաբերվում իր հոյա-
կապ անցյալին: Շատ հնագրաններ կարող են սո-
վորել այնպիսի զարմանալի իմաստալից ու լրիվ
գույքացուցակ կազմելը, ինչպես թեկուզ այն, ըստ որի
սիրալիր ու գիտնական հնագետները մի քանի ըո-
պեում գտնում էին իմ աշխատանքի համար անհրա-
ժեշտ արժեքավորագույն փաստաթղթերը: Ըստ արժան-
վույն գնահատելով՝ հայտնում եմ նրանց իմ անհա-
տական շնորհակալությունը և հիացմունքն իրենց
սքանչելի գանձարանի համար:

10 հունիսի 1944 թ.

Ակադեմիկոս Ե. ՏԱՐԼԵ

Ակադեմիկոս Խ. ԿՈՇՏՈՅԱՆՑ

(Ֆիզիոլոգ)

Իմ այցելությունը Մատենադարան և ծանոթացումը
նրա ձեռագրերի հետ հանդիսանում է իմ կյանքի խո-
շոր անցքերից մեկը: Անցյալի հուշարձանների պահ-
պանման շատ թանգարաններ ու հիմնարկներ եմ տե-
սել ես թե մեր և թե եվրոպական երկրներում: Բայց
այսօրվա տպավորություններս ես չեմ կարող համե-
մատել անցյալի տպավորությունների հետ: Ինչպես
հայ, ես չափազանց հպարտ եմ իմ ժողովրդի կու-
տուրայի համար. որպես գիտության պատմությամբ
զբաղվող գիտնական, ես կցանկանայի մասնակցել
մեր նախնիների բնության ճանաչման բնագավառում
ունեցած ժառանգության մշակմանը: Ընդհանուր առ-
մամբ — մեծ շնորհակալություն: Շնորհակալություն
նրանց, ովքեր կարողացել են դարերի ընթացքում
պահպանել ամբողջ առաջավոր մարդկության այդ
կուտուրական արժեքները և նրանց, ովքեր մեր օրե-
րում շարունակում են պահպանման ու գիտակա-
մշակման մեծ գործը:

Ակադեմիկոս Խ. ԿՈՇՏՈՅԱՆՑ

ԴԵՐԵՆԻԿ ԴԵՄԻՐՃՅԱՆ (Գրող)

Սովետական Միության բոլոր ծայրերից գիտության մարդիկ գալիս են Երևան ու կապ հաստատում Մատենադարանի հետ:

9250 ձեռագրեր, 3000 պատառիկներ, 600 աղբյուրանական, իրանական, արաբական ձեռագրեր: Նիզամիի ժողովածուն, Նավոյի պոեմները: Կապերի «շառավիղը» — Մերձավոր, Միջին Արևելք, Արաբիա, Հնդկաստան, Բյուզանդիոն, Լեհաստան, Իտալիա, Դրիմ, Անգրկովկաս.....

Մատենադարանը, դա հայ և մյուս ժողովուրդների պատմության պահպանման վայրն է: Բայց նա ևս ունի իր պատմությունը, — ամուր կամքի տեր մարդկանց, գիտության մարտիրոսների, արվեստի էստուգիաստների, հանճարեղ մանրանկարիչների պատմությունը: Արյան, հրդեհների, սովի, հալածանքների ժամանակ անվնաս են մնացել այդ ձեռագրերը. թափառել են վանքերից քարանձավները, գերի են ընկել «անհավատների» իշխանների ձեռքը, ետ են գնվել, ընկել են էջմիածնի վանքը ու դարեր «ապրել» այնտեղ դրապահասներում:

Մատենադարանը — եղակի հաստատություն է, նա հայ ժողովրդի պարծանքն է: Գրքերը, սքանչելի մանրանկարները, գիտությունը, պոեզիան այժմ Հայաստանի և ողջ աշխարհի գիտական մտքի տրամադրության տակ են:

Զորորդ հնգամյակի այլ կառուցումների թվում Հայաստանի մայրաքաղաքը կհարստանա ևս մի նոր շենքով — գրքերի պահպանման մոնումենտալ շենքով՝ Մատենադարանով: Նա վեր կխոյանա Քանաքեռի բլրի ստորոտում և բարձունքից կնայի Ստալինի անվան պողոտային: Նրա հետ միասին վեր կխոյանան և՛ գիտական միտքը և՛ մեր ժողովրդի պարծանքը:

ԴԵՐԵՆԻԿ ԴԵՄԻՐՃՅԱՆ

ՍՈՎԵՏԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹՅԱՆ ՇԵՐՈՍ ԳԵՆԵՐԱԼ-ԼԵՅՏԵՆԱՆՏ Ս. ՄԱՐՏԻՐՈՍՅԱՆԸ ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆԻ ՄԱՍԻՆ

Ս. ՄԱՐՏԻՐՈՍՅԱՆ

Մեծ խնամքով պահվող անգնահատելի ձեռագրերն ու բազմաթիվ այլ աշխատությունները ցայտուն արտահայտությունն են հանդիսանում հայ տաղանդավոր ժողովրդի դարավոր բարձր կուլտուրայի, գրականության, արվեստի և հերոսական պատմության: Ես խոնարհվում եմ մեր մեծ նախահայրերի գործերի առաջ, որոնք հնարավորություն են տալիս մեզ ճիշտ պատկեր կազմելու մեր ժողովրդի ստեղծագործական մեծ տաղանդի, զարգացման և հերոսական պատմության մասին:

26 նոյեմբերի 1945 թ.

ԿՈՄԻՏԱՍ ՎԱՐԴԱՊԵՏ

ԳՐԶԱՐԻԿ ՂԱԶԱՐՈՍՅԱՆ

ԿՈՄԻՏԱՍԻ ԱՆՀԱՅՏ ԵՐԳԵՐԸ

Իրազբով մը 1943-ին ձեռք ինկան Վարդապետին երկու տետրակները, որոնք կպարունակեին յոթանասուն անտիպ ժողովրդային երգեր, գրի առնված 1913-ին արևելյան ձայնագրութեամբ:

Այդ երգերը ընել տվին ինձ աշխատանք մը, զոր Փարիզի Երաժշտանոցի ուսուցիչներս, իրենց բոլոր հմտութեամբ, անկարող պիտի ըլլային ընել տալու: Ստիպեցին, որ սովորիմ արևելյան ձայնափշներն ու եղանակները իրենց դարձվածքներով, ուսուցանասիրեմ կերպը դաշնամուրումին, որ Վարդապետինն է, ու ի վերջո թափ տամ այն կյանքին, որ կեռա ներսս, երբ կլսեմ երգը յեղիս:

1942-են ի վեր թափած աշխատութեանս ցույց տվաւ ինծի ուղին, որուն ամեն հայ երգահան պարտավոր է հետեւել, եթէ կուզէ, որ իր կտորները կրեն տոհմային դրոշմ, գույն և ուժ, որոնք միմիայն մերն են:

Յոթանասուն երգերը մեկ ամսվան ընթացքին վերածված էին եվրոպական երաժշտութեան ու արդեն հարուստ ներշնչարան մը կպարգեին ինծի:

Հուզում, հիացում, խանդավառութիւն իրար կհաջորդեին մեջս, ու կդաշնամուրեի առաջին երգը, որ ողբ մըն է 5/4 չափով, ԲՁ եղանակ, ճերմանի նահանգի Սուրմալու գավառի էվիլար գուղում» երգված: Երաժշտագետ ու անմոռանալի մեր Վարդապետը այնպիսի կանոնավորութեամբ մը նոթ առած էր, — արևելյան ձայնափշները, ժողովրդական երգը իր զանազան տուններով, երգող գուղացիին ո՛ր գավառին, ո՛ր գուղին ըլլալը, — որ բնականորեն պարտք կդնէի վրաս այդ երգով ամիսներ տարվե-

լու, արտաքին անցուղարձերուն խորը փնտռելու, ներշնչվելու:

Ողբը դաշնամուրված է, կխորհիմ, այնպես, ինչպես Վարդապետը պիտի ուզեր որ ըլլար, պարզ մտացիորեն զգայուն ու գլուղը վերհիշել տվող բնույթով: Ինձ այսպես կթվեր, թե վերջապես երաժշտական աշխարհի մեջ հայերեն սկսեւ եմ խոսիլ. արդյո՞ք հայերենն զգալ գիտեի, թե ի՞նչ էր: Ատոր գիտակցելու համար պետք էր պահ մը հեռու նետել եվրոպական երաժշտութեան պաշարս, զոր 13 տարվան միջոցին հավաքեւ էի ու դառնալ գիտունորեն տգետ ու իմաստունորեն պարզ:

Երգին բառերը խոր, սիրտ բզկտող, կուզեն որ չլսա, որովհետեւ լացը քիչ է անոնց համար:

«Աղջիկ մերդ մեռել ա,

նեյնիմ աման օ՜յ օ՜յ շուրեղ

կեղտոտել ա,

վա՛յ մերդ մեռնի սարի աղջիկ,

ջեյրան աղջիկ,

կվանամ վարդի ջրով, չորացնեմ

բերնի գոլով:

Երկրորդ աշխատանքս կշինեւ մահերգ մը այդ ողբի վրա. հոս եվրոպական մշակութիւն շարհամարհեցի, ալ վտանգեւ գերծ էի, չէ որ հայրենի հողս առած էի իբր մեկնակետ ու շունչս կմնար հարազատորեն հայ, ընդլայնելով առանց վրդովումի երգը Վարդապետին, զոր ունկնդիրը իրը կընն այնքան դուրութեամբ:

Երախտիքի անհուն զգացումով կողեկու չեմ հիշատակը ամմահ Վարդապետին ու կմոռնամ, թե ինձ պակսեր է բախտը զինքը տեսած ու լսած ըլլալու:

Կ. Պոլիս

(«Ալիֆ» թիվ 75 1946 թ. Թեհրան)

Արվեստագիտ. գրտ. դոկտ. Մ. Գևորգյան

ՀԱՆԴԻՊՈՒՄ ԿՈՄԻՏԱՍԻ ՀԵՏ

Դեպի Պաղեստին կատարած ուղևորության ժամանակ՝ 1914 թվի հունվարին թիփաթակարին ես եղա Կոնստանդինուպոլսում։ Այստեղ ես պատահեցի իմ ունեցած հանդիպելու նշանավոր հայ երաժիշտ Կոմիտասի հետ։

Կոմիտասը իր կենդանության ժամանակ չի ունեցել այն մեծ հռչակը, որին արժանի էր նա իր ստեղծագործության շնորհիվ։ Ժամանակակից Ռուսաստանում Կոմիտասի անունը քիչ էր հայտնի։ Եթե ես գիտեի նրա մասին, այդ էլ գլխավորապես նրա համար, որ իմ ամենավաղ ժամանակի աշակերտներից մեկը եղել էր Ա. Գ. Տեր-Ղևոնդյանը, որը հաճախակի հիշում էր նրա անունը մեր դրույցների ընթացքում։

Ես Պաղեստին էի ուղևորվում մի խումբ մարդկանց խնդրանքով, որոնք հովանավորում էին Պաղեստինում հրեա-կողոնիստների կողմից բացված երաժշտական դպրոցները և ցանկանում էին իմ կարծիքն ստանալ այդ դպրոցների մասին։ Ես սիրով արձագանքեցի ինձ համար բոլոր տեսակետներից հետաքրքիր այդ առաջարկին։

Հրեական հին «neginot» ձայնաձևերը հետազոտող Դ. Գ. Մազգիդը խնդրել էր ինձ Պոլսում բնակվող, հայկական «խազեթ» հետազոտող Կոմիտասից մի քանի տեղեկություններ ստանալ։

Նման հետազոտություններով, ինչպես օրինակ հին դարերի ուսումնասիրությունը, զբաղվող մարդկանցից քչերը սովորաբար գիտեն միմյանց մասին։ Դ. Գ. Մազգիդը գիտեր Կոմիտասի աշխատանքների մասին և մինչև անգամ գիտեր նրա Պոլսի հասցեն։ Դ. Գ. Մազգիդը բազմակողմանի տաղանդի տեր ու գիտնական մարդ էր և չափազանց շատ բան էր արել այն ձայնաձևերի բացահայտման բնագավառում, որոնցով ծածկված են հրեաների Ս. Գրքի բաղկացուցիչ գրքերը։ Նրանից ես իմացա, որ մինչև մեր ժամանակները բանավոր տրագիգիայով հասած այս կամ այն «neginot»-ներին համապատասխանող վաղեմի եղանակները (տաղերը) գոհացուցիչ չեն սաղմոսների կատարման համար. գործածության մեջ գտնվող, գոյություն ունեցող եղանակները պարզապես ավելի ուշ ժամա-

նակաշրջանի ծագում ունեն և պատկանում են կանտոր-կոմպոզիտորների անհատական ստեղծագործությանը։ Այն ինչ նշանները, որոնցով նշված է սաղմոսների գրքերը, նույնն են, ինչ որ ավետարանի մյուս մասերում։

Դ. Գ. Մազգիդին հաջողվել էր պատահաբար հանդիպել սաղմոսներից մեկին հարմարվող առանձին տրագիգիոն տաղերի։

Ամբողջի մեջ նրանց դերը սահմանելու համար նրան անհրաժեշտ էր պարզել համապատասխան եղանակների փոխադրելությունը հայկական ձևերում։ Եվ Մազգիդը ամբողջ հույսը Կոմիտասի վրա էր։

Ահա այսպիսի հանձնարարությամբ ես ուղևորվեցի դեպի Պոլսի հայոց պատրիարքարանը, ուր բնակվում էր Կոմիտասը և խնդրեցի ինձ ուղեկցել նրա մոտ։ Սպասելու կարիքը բոլորովին չզգացվեց։

Հիշում եմ այդ շենքի բարձր ու ընդարձակ սրահները և ինձ հանդիպելու դուրս եկող միջին տարիքի տեր, բարձրահասակ, զեղեցիկ ու ազնվաբարո մարդու արտաքինը։ Կարծեմ նրա հագին ֆարաջա կար, բայց ստույգ չեմ հիշում։ Ընդհանրապես նա իմ վրա միանգամայն աշխարհիկ մարդու տպավորություն թողեց։

Մենք անցանք զրույցին։ Կարելի էր և շփոթել, որ արևելյան սովորության համաձայն մեզ թասերով սև սուրճ մատուցվեց։

Կոմիտասը շատ լավ խոսում էր ռուսերեն։

Իմանալով որ ես Ռիմսկի-Կորսակովի աշակերտն եմ եղել, նա ասաց ինձ, որ մեծ համակրանքով է լցված այդ արվեստագետի հանդեպ ու ցույց տվեց սեղանի վրայի նոտաների ու գրքերի կուլտը։

— Ռիմսկի-Կորսակովի մի քանի երկերը և նրա ներդաշնակության դասագիրքը իմ սեղանի գրքերն են կազմում։

Հատկանալի է, որ ինձ համար չափազանց հաճելի էր լսել այդ Բայց ես բաշխում էի երկար պահել անկասկած չափազանց զբաղված արվեստի գործչին ու անմիջապես անցա այն գործի շարադրմանը, որի համար եկել էի։

Հենց այդ պահին էլ ես դառնությանմբ իմացա, որ Դ. Գ. Մազգիդի համար ոչինչ

արժեքավոր են շնմ կարող տանել:

Կոմիտասի ասելով՝ հայերի, ինչպես և հրեաների, մոտ հատկապես Դավթի սաղմոսների եղանակները հանդիսանում են համապատասխան երաժշտական ստեղծագործության ավելի ուշ ժամանակաշրջանի նմուշներ և ամենամեծ շափով կրում են անհատական մշակման հետքը: Իսկ ավելի վաղ շրջանի եղանակները կորսված են:

Ինչպես երևաց, Կոմիտասը թեև զբաղվում էր հիմնականում հայկական «խազերով», բայց լավ ծանոթ էր նաև հրեական neginot »-ներին ու «ավետարանական կանտիլյացիայի» ողջ բնագավառին:

Նա ինձ տվեց հրեական նվագի բացահայտված նմուշները, որ կատարվել էր հումանիստ Ռեյխլինի կողմից: Այնուհետև զբաղարարից հանեց մի մեծ ու հետաքրքիր հատոր, նվիրված Նապոլեոնին զանազան պրոֆեսորների կողմից, որոնք մասնակցել էին նրա Եգիպտոսի արշավախմբին: Այնտեղ կար և մի հոգված՝ ավետարանական կանտիլյացիայի մասին Եգիպտոսի հրեաների մոտ XIX դարի սկզբին՝ ձայնահիշային օրինակներով: Բոլոր այդ օրինակները ես արտագրեցի:

Այդ հարցի մասին Կոմիտասն ասաց հետևյալը.

— Ես հրեական « neginot »-ների սիստեմը համարում եմ ավելի հին, քան մեր «խազերը», որովհետև մեր երգերի նմուշներն ըստ նվագի ավելի մեղոդիկ են, վարելի է ասել անգամ, որ նրանք կրում են տեքստերին հարմարեցված ամբողջական մեղեդիների բնույթ, այն ինչ հրեական տրադիցիոն եղանակները զուտ արտասանական ծաղում ունեն: Դա իսկական « accens'a »-ի զերծ մնացած նմուշ է:

Այնուհետև Կոմիտասն ինձ պատմեց շատ հետաքրքիր բաներ «խազերի» վրա կատարած

րած իր աշխատանքի մասին, պարզապես ցանկանալով հասկացնել ինձ, թե հետազոտական աշխատանքն այդ բնագավառում որքան դժվար է և ինչքան ղգույշ պետք է լինել վերջնական հզրակացությունների մեջ:

— Երիտասարդ հասակիցս ես ջանասիրտությամբ աշխատել եմ՝ ուսումնասիրելով մեր ձայնահիշները: Այդ աշխատանքի արդյունքը հանդիսացող գիրքը ես կարդացի Փարիզում՝ հատուկ ժողովում: Իմ աշխատությունը մեծ հաջողություն ունեցավ և մրցանակի արժանացավ: Բայց ես չդադարեցրի աշխատանքս: Անցավ մոտ քսան տարի ու ես հանգեցի բոլորովին ուրիշ եզրակացության: Սկզբի իմ եզրակացությունները հիմնված են եղել միայն մեր ձայնահիշներում գծիկների ուղղության ուսումնասիրության վրա, բայց հետագայում պարզվեց, որ գծի ամենանվագագույն ստվարացումը նշանակություն ունի արդեն մեղեդիի բացահայտման համար: Ամեն ինչ դուրս եկավ ավելի բարդ ու հարուստ, քան ես մտածել էի սկզբում: Եվ ես հավատացած չեմ, որ իմ կողմից այստեղ բոլորը հայտնաբերված է ու շարունակում եմ աշխատել:

Ես չեմ հիշում այն ամենը, ինչի մասին

Կոմիտաս վարդապետ

խոսեցինք մենք: Բայց ամենի մասին ինչ և ինչպես որ նա խոսեց, ես զգացի և՛ լրջությունը գիտական կենտրոնացվածության, և՛ մեծությունը պայծառ գեղարվեստական ձիրքի, և՛ հմայքը մարդկային բարյացակամության: Մեր զրույցը ծայր աստիճան աշխույժ ու հետաքրքիր էր: Այնուամենայնիվ պատրիարքարանի շենքը մի քիչ կաշկանդում էր ինձ: Ես չգիտեի տեղին կլինե՞ր այստեղ խնդրել Կոմիտասին, որպեսզի իր ստեղծագործություններից որևէ մեկի հետ ինձ ծանոթացներ: Իմ մտքովն անցավ անգամ, թե շրջապատողների համար ռզաղտ-

նրա ցված» չէ՞ արդյոք նրա գործունեության աշխարհիկ մասը: Եվ ավելի նվազ հարմար գտա առաջարկել նրան այստեղ ծանոթանալու իմ աշխատանքներին ու այս կամ այն կերպ արտահայտվելու նրանց մասին:

Մեզնից որևէ մեկը կարող էր մտածել, որ աշխարհը ահապարկապես նախօրյակին է գտնվում և որ մի քանի ամսից հետո հայ ժողովրդի համար կսկսվի զարհուրելի ուղեբեկությունը, և որ այնքան սիրալիր ինձ ընդունող ու հետո բարեկամաբար զրուցող Կոմիտաս-կոմպոզիտորի ու հետագուտողի ստեղծագործական մտքերը պետք է վերջինը հանդիսանալին:

Միայն շատ ուշ, ես ծանոթացա Կոմիտասի ստեղծագործությունների հետ՝ համոզվելով թե ինչպիսի խոշոր կոմպոզիտոր ու

տաղանդ, կոմպոզիցիայի ինչպիսի ինքնատիպ ու հետաքրքիր վարպետ է եղել նա և ինչքան խոշոր է նրա դերը XX դարի հայկական երաժշտության զարգացման գործում:

Իմ աչքերի առաջ տեղի է ունենում նրա ծաղկումը ու ինձ համար հաճելի է գիտակցել, որ ես գիտեի նորագույն հայկական երաժշտական կոլտուրայի խոշոր հիմնադիրներից մեկին, որ ինձ վիճակվեց բարեկամական հարաբերությունների մեջ գտնվել նրա խոշոր ներկայացուցիչների հետ ավելի ուշ ժամանակաշրջանում և լինել կրտսեր սերնդի ամենից աչքի ընկնող հայ կոմպոզիտորների բարեկամն ու ղեկավարը:

Ռուս. քաղզմ. վ.

ՄԱՐԲԱ ԻՅՃՅԱՆ

ԿՈՄԻՏԱՍ ՎԱՐԴԱՊԵՏ ԵՎ ԻՐ „ԳԵՂՋՈՒԿ ԵՐԳԵՐ“-Ը

Հայ երաժշտությունը վերածնունդի շրջան մը կապրի ներկայիս. դատելով երաժշտական մարզի մեջ ի հայտ եկած գործունեությունեն, — երգ, նվագային և օբերատիք, — թե՛ Հայաստան և թե՛ արտասահման:

Այս ներշնչիչ երևույթը կալուստիք ոչ միայն օր ըստ օրե փթթող երգահաններու և երաժիշտներու տաղանդին՝ այլ և հասարակական խավերու ցույց տված հետաքրքրության դեպի տոհմային երաժշտությունը: Թեև ժողովուրդը ժլատ է եղած իր գնահատանքին մեջ, սակայն քաջալերական է տեսնել թիվը հետզհետե աճող ունկնդիրներուն, որոնք կգիտակցին՝ թե երաժշտությունը դեղարվեստի արտահայտության բարձրագույն եղանակներեն մեկն է:

Ըստ Ոսկեդարու մատենագիրներուն, որոնց տված տեղեկությունները շատ քիչ, բայց թանկագին են, հեթանոսական շրջանեն ի վեր ունեցած ենք երգ և երաժշտություն: Հայ պատմության ծանոթ Գողթան երգիչները հավատարիմ ավանդապահներն էին ցեղային աննյութական հարստության: Ապա Գուսաներգուները, ավելի ետք Միջնադարյան Տաղերգուները, որ աշխարհաբար լեզվով երգեցին, ընդհանրացուցին դայն և ժողովրդին սիրելի դարձուցին: Աշուղությունը

նր հայերու մեջ ծաղկեցավ վերջին երկու դարերու ընթացքին:

19-րդ դարու երկրորդ կեսին ասդին, հայ բանահյուսությունն ու երգը սկսան երևան գալ գուտ հայրենասիրական, ազգային ոգով ու ոգիով, այլ եղանակները դուրի էին ցիղային հատկանիշն:

Մինչև 20-րդ դարու վաղորդյանը մեր աշխարհիկ երաժշտությունը տարտամ, անգույն բնույթ մը ունեւ: Արևմուտքի մեծանուն երաժշտագետներուն համար Փոքր Ասիան և Հայաստանը երաժշտության տեսակետն անապատներ կհամարվին ու բնիկներու երգն ու նվագն ալ նախնական միօրինակություն, անտաշ խռոնոք մը:

Ահա այս պահուն էր, որ հայ երաժշտությունը՝ որպես ինքնատիպ և ազգային դրոշմով արվեստ մը՝ կհայտնվեր եվրոպայի միջազգային գեղարվեստի դաշտին մեջ, նոր էջ մը կբացվեր նվիրված հայ երաժշտության, և հանճարը, որ անվիճելի տիրակալություն մը լույս աշխարհ կհաներ այս թագնրված ժողովրդային հարստությունը՝ էր

ԿՈՄԻՏԱՍ ՎԱՐԴԱՊԵՏ

Կոմիտաս վարդապետ Կուտինացի (Քեոթահա) Գևորգ Սողոմոնյանի և Պրոսպեր Թագուհի Հովհաննեսյանի ղավակն էր: Մընված 1869 սեպտ. 26-ին, մկրտված Սողոմոն

անուշով: Երբ մեկ տարեկան էր՝ մայրը մեռավ և 11 տարեկանին հայրը կորսնցուց: Դպրոցին ներս ոտք կոխեց առաջին անգամ՝ երբ ութ տարեկան էր:

Կոմիտասի մեջ նրդի և երաժշտության սերը կսկսի այն փոքր տարիքին, երբ որբուկը հորաքրոջ հետ միասին ամեն կիրակի եկեղեցի կերթար և լարված ուշով կը հետևեր երգեցողության:

Մայրը՝ մեռած 17 տարեկան մատաղ հա-

Կոմիտաս վարդապետ

սակին, ունեցած է երգչի ու բանաստեղծի հակումներ: Հայրը եղած է քաղաքի եկեղեցիին դպիր:

Կոմիտաս իր մանկությունը անցուցած է չքավոր վիճակի մեջ: Հորը մահեն տարի մը վերջ, 25 տղոց մեջեն իրեն կվիճակվի էջմիածին երթալ, միանալու Մայր Տաճարին համար կազմվելիք երգչախմբին: Այս դովելի ձեռնարկը գործադրության կդրվի Գևորգ Գ կաթողիկոսի փափագով:

Վեհափառին զարմանքը մեծ կըլլա, երբ կտեսնե, որ տղան հայերեն չի գիտեր և կսկսի սաստել զայն:— Ե՛ս ճիշտ անոր համար եկա ալստել: Սակայն ես կարող եմ հայերեն երգել ձեզ, կպատասխանե պատանյալը: Եվ կսկսի երգել հին շարական մը քաղցր ձայնով ու ամբուր հայերենով: Կաթողիկոսին բարկությունը կփոխվի հուզումի:

Ահա այս փոքրիկ, բայց պատվախնդիր հանդգնությունը իր ապագա հրակա հաջողության նախաքայլն եղավ:

Իր 11 տարվան դպրոցական շրջանին կհետաքրքրվեր միմիայն երաժշտությունով:

1890-ին սարկավագ կձեռնադրվի և կձանչցվի բոլորեն «Երգիչ Սողոմոն Սարկավագ»: 1896-ին վարդապետական աստիճանին կբարձրանա Հայրիկի ձեռնադրությամբ և տարի մը վերջ Ալեքսանդր Մանթաշյանի բարերությունամբ Պերլին կդրկվի երաժշտական ուսումը կատարելագործելու: Միմեցի աշխարհահռչակ ջութակահար Ճոսեֆ Իռախիմի, որ Պերլինի արքունի երաժշտանոցի տեսուչն էր: Խորհուրդ տվավ մտնել Րիչարտ Շմիտի մասնավոր երաժշտանոցը: Ուսուցչապետ և արքունի երաժշտագետ տեսուչ Շմիտ հանձն առավ ինձ հետ պարապել առանձնապես: Ավարտեցի տեսական և մանավանդ գործնական երաժշտության ամբողջ դասընթացը: Միաժամանակ ուսանող գրվեցա Պերլինի արքունիքի Ֆրետրիխ Վիլհելմ համալսարանի փրիւստփայական բաժնում և լրացրի երաժշտության փրիւստփայական պատմական դասընթացը: Ուսուցչապետներս էին Ֆ. Պելեման, Գ. Ֆլայշլեր և Կ.

Ֆրիտլանտերը: Վերջին տարին իր համառ աշխատանքին շնորհիվ կարժանանա իր ուսուցչապետներին և հրեմտո՛ւք ու տիտղոսին:

Թե որքան անկեղծ սեր ու գուրգուռանք կտածեր պրոֆ. Շմիտ իր տաղանդավոր աշակերտին հանդեպ՝ թող պատմե վարդապետին լավ բարեկամ երգչուհին, օր. Մարգարիտ Բաբայան:— Վարդապետը համարյա իր ամբողջ թոշակը գործածում էր ուսման,

դաշնակի ու երգեհոնի վարձքի, գրքեր և նոթաներ գնելուն և հազիվ կարողանում էր օրական մի անգամ ճաշել: Պրոֆեսորը հուզմունքով նկարագրում էր իր տաղանդավոր աշակերտին հավիլը, որ օրից օր նիհարում էր: Վերջապես չհամբերելով, մի օր դասից ետ պ. Շմիտը վճռում է նրան հետևել, հասնալու համար նրա կյանքը: հեռվին տեսնում էր, ինչպես նա մտավ մի ժողովրդական համեստ սյանդոկ և խնդճուկ նախաճաշ արավ: Նա շարունակեց հետևել վարդապետին մինչև նրա դուռը և մտավ տանտիկնոջը մոտ՝ բացատրելով իր այցելության նպատակը և խնդրելով, որ իրեն միջոց տա հասնալու իր աշակերտի կյանքը: Տիկինը տեղավորում է նրան մի հարկ ցածր, Կոմիտասի սենյակին տակ և նա մնում է այդտեղ, ամբողջ օրը ունկնդրելով ինչպես վարդապետը մերթ երգում, մերթ նվագում է, ըստ այլևս ուտելու խնդիր չկա: Իրիկվան ժամը տասին նա բախում է դուռը: Երբ Կոմիտաս զարմանքով տեսնում է իր պրոֆեսորին, վերջինս հարձակվում է իր աշակերտի վրա.— «Դուք այսպես ապրում եք առանց սնունդ առնելու», ես արգիլում եմ այլևս ինձի վճարելու: Եվ այդ օրվանից նա ստիպված է լինում շաբաթ երեք անգամ զնալ ճաշելու իր պրոֆեսորին մոտ, որ այնուհետև տանում էր նրան Պերլինի օբերան: Կոմիտասի առաջին հոգսը, դառնալիս Կովկաս, լինում է իր պարտքը լիովին վճարել իր ամենապատվական ուսուցչապետին: Նա սրբու պես սիրում էր վարդապետին և եթե մի շաբաթ նամակ չառներ նրանից, հեռագիր էր տալիս իմանալու Կոմիտասի առողջությունը»:

«Հանձարը երևան բերելու համար կայծ մը պետք է» խոսքը որքան կհաստատու Կոմիտաս վարդապետ:

Քսան տարեկանին, երբ տակավին ճամբարանի աշակերտ-բարեկենդանի արձակուրդին, իր գլուղացի դասընկերներին մեկուս տունը հյուր կմնա: Այնտեղ լսած մեկ խաղը ներգործող ազդեցություն մը կձգե իր վրա և այն օրեն սկսյալ կնվիրե ինքզինք ժողովրդային երգեր հավաքելու, ուսումնասիրելու, բազմաձայնի դաշնավորելու և գեղարվեստի աշխարհին ներկայացնելու տաժանագին աշխատանքին:

Ուստադնացություններ և տոնական հանդիսավայրերը լավագույն առիթը կընծայեն իրեն՝ մատիտ ու թուղթ ի ձեռին շրջելու: զյուլեն գյուղ, դավառ, դավառ, երբեմն որպես խաղ կանչող վարդապետ, հաճախ թաքնված և երբեմն ալ ծալտյալ, գրի

առնելու անձն ու անկերպարան երգերու քառյակներն ու մոթիվները:

Ու այս ձևով Կոմիտաս վարդապետ հավաքեց ավելի քան 4000 ժողովրդային երգերու անսպառ շտեմարան մը, որ ներշնչումի աղբյուր պիտի հանդիսանար և նյութ հայթայթեր ապագա երգահաններու:

Այն երգերը, զորս Կոմիտաս վարդապետ կորակե «Դեղջուկ երգեր» անվամբ, կներկայացնեն զանազան տեսակներ,— շինական աշխատանքի, հարսանեկական խրախճանքի, օտարության, դուրսագնական, սիրո, օրորոցի, պարի երգեր, և այլն: Այս երգերը իրենց կրած հանգամանքին համաձայն, մերթ եղանակալից են, մերթ դուռագեղ, հաճախ մեղամաղձիկ և խիստ հաճախ մեղեդիական, երանգալից, ցատուկ կշռաչափով և կենդանի թափով: Ունին մշտաթարմ հրապույր մը, որ ունկնդիրները կը գրավե թուրքական, համակելով զանոնք ներքնազգաց ջերմությամբ և թափանցող ուժգնությամբ:

Կոմիտաս վարդապետի գեղջուկ երգերու բանահյուսության առանցքը կկազմեն մեր Անգիր Դպրոցյան և «Ջան Գյուլում»— ներքև հարյուրավոր քառյակները, որոնք կհայտնվին նաև նոր երգահաններու երգերուն մեջ:

Մեծանուն երաժիշտը՝ իր տիրացած արվեստին նրբազնին և խորասուշուղ ուսումնասիրողի հատկության շնորհիվ, զատեց ու զտեց, հարազատ ձայները որոնելով, գտնելով, տվավ անոնց ազգային դրոշմ և բնորոշ նկարագիր: Չբեբազատեց զանոնք օտար մեղկություններ և հագագային դալարումներն ու միօրինակություններն:

Հայ գեղջուկ երգին ամենահատկանշական երևույթը, բառի շեշտին համապատասխան երաժշտական շեշտավորումն է: Կոմիտաս վարդապետի բոլոր երգերը պահած են իրենց բուն շեշտը երաժշտության մեջ իսկ: Հայ երգին ոգիին ու ոճին համապատասխան ինքնահատուկ ձայնաշար, փոփոխական կշիռ, ու բարդ չափ դորժածելու նոր և եզակի ձևը՝ իրմով սկսավ: Այս ականբախ հանգամանք՝ վարդապետին երաժշտական կարողության կուտա բարձրագույն արժեք, իսկ հայ երգին հմայք և ինքնուրույն կնիք:

Մեր երգերուն այս հատկանիշը կհարկադրեր մեծ վարդապետը որդեգրելու իրթին «ձայն առ ձայն»-ի ձևը, հայ երգը դաշնավորելու, փոխան սովորական ներդաշնակումի:

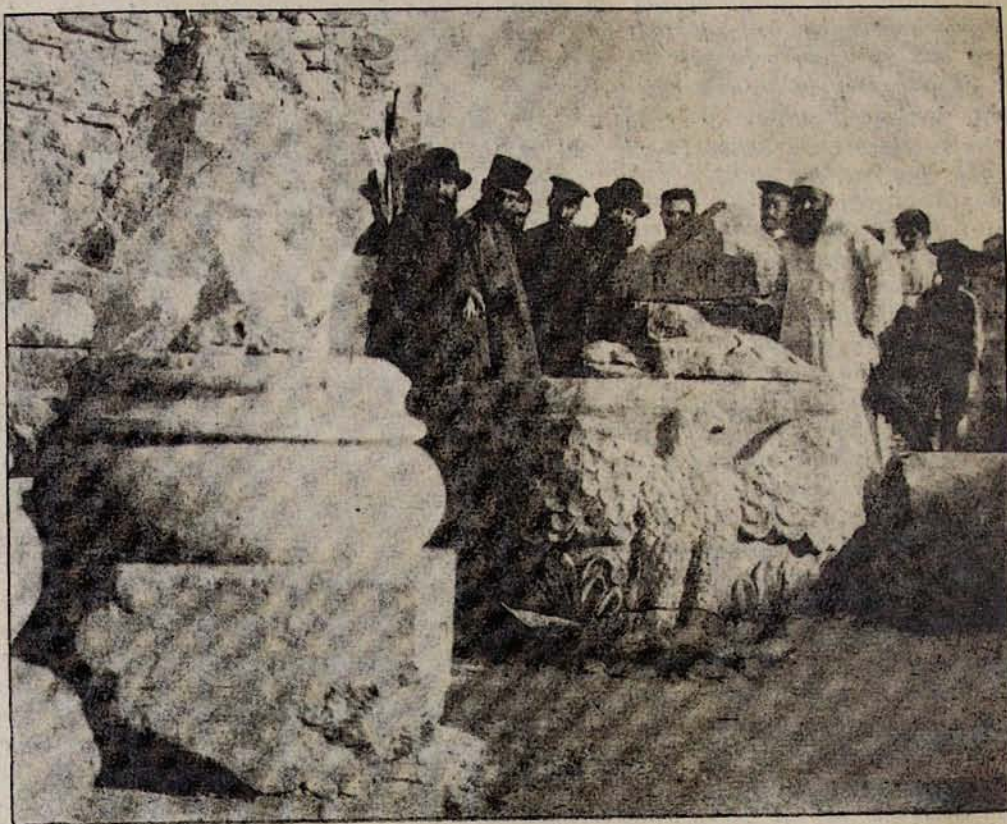
Իր Պատարագը՝ Չ տեսակ բաղմաձայն,

ողջունելու բախտը շունեցանք: Իր սակավաթիվ սաներեն՝ Վ. Սարգսյանի վերհիշումով դրի առնված և Կոմիտասյան հանձնախմբի ջանքերով արտատպված «Կոմիտասյան Պատարագ»-ը հրապարակի վրա է: Ան մեծ մասամբ կտարբերի նկմայան Պատարագն: Բազմաձայնի ընտիր նմուշ մըն է եռաձայն այս պատարագը, իր «ձայն առ ձայն»-ի հզոր ու ներգործող դաշնավորություն մը Պախի FUGUE-երը հիշեցնող:

Իր ինքնության մեջ Կոմիտաս Վարդապետ,

խստապահանջ, բծախնդիր, կծու քննադատ և ինքնաքննադատ էր:

Վարդապետի կիրթ և գեղեցիկ ձայնով, զգայուն երգչի կարողությունը երկար ժամանակի համար թարմ պիտի մնա զինք ունկնդրողներու հիշողության մեջ: Իր «Լույս Զուարթ»-ին, «Բաց մեզ Տեր»-ին, «Տեր Ողորմյա»-ին առընթեր հիշենք եվրոպական ընտրյալ հրաժիրտներու վրա ձգած խորին տպավորությունը իր երգերեն, «Կուռնկ», «Անտունի», «Մոկաց Միրզե», «Կանչի

Կոմիտասը Զվարեցում (ձախից աջ՝ երկրորդը)

սե սքեմին ու վեղարին շուքին ներքև վայելաշահասակ, բարեկազմ, նույր դիմագծով, խոհուն և փայլուն աչքերով անձնավորություն մըն էր: Իր ներաշխարհին մեջ ժուժկալ, պարզակյաց և սակավապետ: Ընկերային շրջանակի մեջ արթուն, սրամիտ, զվարթախոս և կատակաբան: Որպես ղեկավար՝

կոռնկ, կանչեա՝ին և այլն, զորս կերգել սառսռազդեցիկ հուզումով:

Որպես համերգներ կազմակերպող՝ վարող՝ Կոմիտաս տիրացավ միջազգային համբավի: Զայս կապացուցանեն իր սարքած բազմաթիվ համերգները եվրոպական նշանավոր քաղաքներում մեջ, ինչպես

նգիպտոս, Մուսիա և Պոլիս, երգիչ-երգչուհիներու ստվար խմբերով: Իսկ որպես բանասեր և գասախոս հրապարակ գալը, իր մասնագետ բարեկամները և ուսուցիչ-ուսուցչապետները հիացուց: Տվալ քսանհավելի դասախոսություններ հոն, ուր համերգներ սարքեց և արժանացավ օտար մամուլի անվերապահ գնահատության: «Զեր հմտալից և խորիմաստ դասախոսությանց միջոցով խորունկ հայացք մը ձգել տվիք դեպի այն երաժշտությունը, որ մեզի համար ցարդ գրեթե գոց էր, և որ մեզի արևմտյաններու շատ բան սորվեցնել կարող է» (Պերլինի համալսարանի երաժշտության պրոֆեսոր Ֆլայշլըր):

«Այն խորունկ հայացքը, որով դուք մեզմե բոլորովին հեռու եղող բարձր ու զարգացած քաղաքակրթության մը վսեմ կարողությունը մոտեն ճանչցուցիք մեզի... Զեր դասախոսելու և երգելու կատարելագործ արվեստը—ասոնք այնպիսի բաներ են, որոնք մեզ զարմացնել կարող էին և որոնք ձեր ունկնդիրներն ոչ մեկուն հիշողության մեջ պիտի թառամին» (Մաքս Զալֆերթ, Պերլինի համալսարանի երաժշտության ուսուցչապետ):

Իր գործունեության ամբողջ շրջանին ան կնխարկվեցավ բազմապիսի անարդարության, թշնամանքի և զրկանքի քի մեծամեծ ներքն և եղբայրակիցներն: Ասոնք ավելի մեծ ցավ ու կսկիծ պատճառեցին, քան իր մտամաշ ամենի աշխատանքը:

Կոմիտաս միևնույն հալածանքը ու թշնամանքը դիմագրավեց Պոլսո մեջ իր սարքելիք համերգներու վերջին վարկյաններուն: Իր վարդապետական վարկը բեկանելու ջանքեր, իր վսեմ գործը նսեմացնելու քննադատություններ, որոնց պատճառած հատուկիշտը կստիպեր զինք ըսելու մեղմ հանդիմանությունը:

—«Ե՛վ հավաքողը, և՛ ստուգողը, և՛ ուսումնասիրողը միայնակս եմ եղել...

...Այսպիսի աշխատանքներն անթերի և խղճմտորեն կատարելու համար մեկ մարդու կյանքը հերիք չէ...»:

Կոմիտաս վարդապետ, իրեն նպատակ չունեցավ երգահան կամ երաժշտահան մը ըլլալով՝ լոկ իր անձը ճանչցնել և փառավորվիլ, այլ հետապնդեց բարձր սկզբունք մը— հաստատական հավատարմությամբ նվիրվեցավ տոհմային երաժշտության մասունքը ի մի բերելու, մշակելու, վերլուծելու, գիտական մասնագիտությամբ զգեստավորելու և գեղարվեստական կաճառին ներկայացնելու:

Վարդապետը իրագործեց իր դժվարա-

հաս նպատակը:

1914, հունիսին, Փարիզ գումարված երաժշտական միջազգային համաժողովին ներկայացավ որպես ժողովին մեկ անդամ և 400 երաժշտագետներու ներկայության տվալ երեք դասախոսություններ և վերլուծական փաստերով ու զործնական օրինակներով (համերգ) ապացուց թե «Հայն ունի ինքնուրույն երաժշտություն»:

Այս կուռ և հմտալից բանախոսությանց շնորհիվ արժանացավ դրական գնահատություն բոլոր մեծամեծ երաժիշտներն, որոնք իրենց հիացումը հայտնեցին՝ «Վարդապետ, դուք արևելյան երաժշտության համար մեզի նոր բանալիներ շնորհեցիք» ըսելով, և խոստացան երաժշտության պատմության գրքի երկրորդ տպագրությունը ձոխացնել «Հայ երաժշտություն» հավելվածով:

Կոմիտաս վարդապետ իր գործունեության գագաթնակետին էր: Երաժշտական աշխարհը ընդհանրապես և հայ ազգը մասնավորապես կականակեր նորանոր հայտնություններ և հանձարեղ ստեղծումներ իր հասուն և բեղմնավոր մտքն, երբ ճակատագրի անողորմ հարվածը զգեսնեց զինք:

1915-ի տարագրության, վարդապետը մեկն էր Պոլսին քսորված հայ մտավորականներին: Ջորավոր և ազդեցիկ միջամտությանց շնորհիվ թեև ողջ վերադարձավ Պոլիս, սակայն իր ականավոր ընկերներուն թուրքերու ձեռքով եղեռնական վախճանն ու տարագրության սարսափը հզոր կերպով ցնցեցին իր գերզգայուն հոգին ու խորտակեցին իր մտքի վեհապանծ ներդաշնակությունը: 20 երկար տարիներ Ֆրանսա-հիվանդանոցի մը մեջ «ուրվականային» մտամեռ վիճակով մը տուռալեցավ, մինչև որ 1935, հոկտեմբեր 22-ին մահը բերավ իր խոշտանգված հոգիին հավիտենական խաղաղություն:

«Հայ դասական երաժշտության հայրը» իր ինքնածին մեծ տաղանդովն ու երաժշտական լուրջ դաստիարակության միավորությամբ օղակեց Արևելյան նուրբ արվեստը Արևմտյանին:

Եվ այսօր, Կոմիտաս վարդապետին անունն ու համբավը մեծագույն գրավականն են մեզ ոգեպնդելու. թե ինչպես որ վերջին հիսուն տարիներու ընթացքին իր երգն ու երաժշտությունը ոգևորեցին և ներշնչեցին իր ունկնդիրները, նույն խանդ ու եռանդով պիտի երգվին ապագա սերնդներն, որոնք գուրգուրանքով և նվիրումով պիտի պահեն ու պահպանեն իր ձգած ազգային թանկագին ժառանգությունը:

(«ՆՈՐ ՕՐ» փետր 6, 7 1946թ. Ֆրեդնո)

ԵՐԿԱՆԻ ՇԱՀԱՋԻՉ

ԳԱՄԱՌ-ԳԱԹԻՊԱՅԻ ԱՆՏԻՊ ՆԱՄԱԿՆԵՐԻԺ

աֆայել Պատկանյանի մեծ ար-
խիվն նրա մահից հետո, անցել
էր նրա մոտ բարեկամ Գրիգոր
Զալիուշյանի ձեռքը, որ մեզ
էր հանձնել ջոկելու և կարգի բերելու գոր-
ծը: Այն ժամանակներից (1892 թ.) այս նա-
մակի բնագիրը մեզ մոտ էր մնացել, և մենք
այստեղ Նրեանում արգեն, երբ կազմում
էինք նրա «Դիվանը», մոռնալուց հետո այն
դիվանիս մեջ, վերադարձրել էինք բնագիրը
իր իսկական տիրոջը:

Ի նկատի առնելով այն, որ «Դիվանը»
1937 թ. մինչև օրս դեռ անտիպ է մնում,

իրավունք ենք համարում հանել այս հե-
տաքերական նամակը «Դիվանը»-ից և
հրատարակության տալ:

Նամակի բնագիրը գրված լինելով մատի-
տով գիշերվա ժամը 12-ին, շտապ, Անվո
ավերակ Կաթողիկե եկեղեցու մեջ, լապտե-
րի նվազ լույսի տակ, դժվարությամբ է կար-
դացվում, նամանավանդ, որ լեզուն էլ,
Պատկանյանին հատուկ սովորական
խառն խոսակցության լեզուն է: Տպագրում
ենք անփոփոխ և կարծում ենք, որ շահեկան
ու հետաքրքրական պետք է լինի ընթերցող-
ներին համար:

Հոկտեմբերի 1, 1879, Անի, Կաթողիկեի
ավերակի մեջ, ժամը 12-ը գիշերվա.

ԱՄՆԵԱՍԻՐԵԼԻ ՀԱՅՐ ԻՄ

Ժամը երեկոյան 6-ն էր, որ հասա Անի:
Իջնականցի լուսանկարիչ Քյուրքճյանի վրա-
նումը, որ հարած էր ավերակ-մայրաքաղաքի
քայքայված Կաթողիկե ասված եկեղեցու
աջակողմյան խորանում (մատուռ): Այնք-
սանդրապոյին 4 ժամու ճանապարհ է կառ-
քով և համարվում է 30—40 վերստ, ճիշտ
չգիտեմ: Նկանք Անի հյուսիսային կողմից,
անցանք դրեթն բոլոր ավերակների մեջից,
իսկ իմ կեցած եկեղեցին թափ ծայրումն է
Ախուրյան ձորին, մոտիկ միջնաբերդից և
իմ կարծիքով, Հայոց մեծամեծաց խորհրդա-
րանից, իսկ այլոց կարծիքով, իբր թե Տաճ-
կաց մզկիթից: Ինչ և իցէ, լույսը նվազելու
վրա էր, ամեն բան երևում էր կիսաձևով,
մառախլապատ: Մինչև շալ կպատրաստեին,
մինչև նեղ վրանի մեջ ինձ համար օթեանե-
լու տեղ կպատրաստեին, ժամը ութը—ինն
եղավ: Հյուրասեր Քյուրքճյանը, կարծելով
թե ես ճամբե հոգնած կլինեմ, համոզեց
շուտ մտնեմ անկողին, ես այդպես էլ արի:

Հետոց եկող պարոն խաչատուրը շատ
խրիւռացոնեց. ես օրվա ծանր տպավորու-
թյուններն պաշարված, քուսն աչքես կո-
րուցի, մնացի անքուն ուղիղ մինչև գիշեր-
վա ժամը 11, պտուտ, պտուտ գալով ան-
կողնիս մեջ, ինչպես որ սովորությունն է
ամեն մտատանջ մարդու: Փչեց հյուսիսի
քամին, բայց ինչ քամի, նրան պատահողը
միայն գիտե, խոսքով շատ դժվար է մեկնե-
լը,— քամի, որ կանգնած մարդուն ոչ
միայն գետին է գլորում, այլ առնում տա-
նում է ու ձորն է ձգում, քամի, որ վրան-
ներու շվանները կտրտում է և բարձրաց-
նում է երկինք, քամի, որ արգիլել է ար-
գավանդահող Շիրակին ունենալու անտառ-
ներ ու պարտեզներ (Անիի շուրջը, որքան
հեռագիտակն էր հասնում, ոչ մի թուփ
չէի նկատում): Անդուն, ամպատուհան
Կաթողիկեն փուլ եկած, և քանի քանի տե-
ղե ճաքճաքած պատերեն քամին ներս էր
մտնում ու գիշերային սոսիսալի ժամերդու-

Յյուն էր անում, արձագանք տալիս տաճարի մեջ, մազս տիպ տիպ էր կանգնում, գլուխս ու բոլոր մարմինս փուշ փուշ էր լինում, թեև ոչ մահու երկյուզեն։ Դժվար է երևակայելը, բայց տեսնողը գիտե, որ ալերակը մարդուս վրա քսումնելի ազդեցություն է կատարում գիշերային խորհրդավոր ժամերում, որ մարդ, որ հասակին կուզի լինի, ինչպես դաստիարակված կուզի լինի, իսկույն կենդանացնում է յուր մտքի մեջ այսերուն, շար ոգիներուն, թաղած մեռելներուն ու տունի տներուն։ Անբնական

բան է, որ մարդ, որ հազար դժվարություններ չի ունի մի աղբատիկ ու խարխուլ խրճիթ, հանկարծ տեսնե նա ահագին քաղաք, մեջը լցրած հսկայածե տաճարներով, հոյակապ պալատներով և բլուրք բլուրոց մեծագին շենքերով, չի սարսափի. ինչու. թողին ու փախան մարդիկ այսպիսի հարստությունից, միթե մարդըս հեշտ է բաժանվում յուր պապերու սրբազան տեղերեն, յուր ծնած տեղեն, յուր զավակների օր ու արև տեսած տեղեն։ Այսօր լքած, թողած քաղաքը, տունը ու տաճարը ամենի վրա, գիշերվա ժամին ահ ու սարսափ է բերում, բայց դարձյալ ասում եմ, մահվան երկյուղը չէր

ինձ պաշարողը։ Տաճարի ահագին բարձրությունից հանկարծ գոռաց բուն յուր տիրալի ու շարագուշակ ձայնով, որ խիստ հարմար էր քամիի ոռնալուն և տեղի մեռելանման լուսվյալը և ահա, նույն հեռավոր դիտակից, որ կարծվում է տաճկի միմարե, պատասխանեց նրան ուրիշ բու... Լուսվյուն, բայց այնպիսի լուսվյուն, որից բուպեի մեջ սպիտակում է մարդու գլխու մազերը... Հանկարծ մի փոքրիկ քար վայր ընկավ նրա արձագանքը 5—6 անգամ կրկնվեցավ տաճարի մեջ. լուսվյուն, ահա հաշեց հեռույումը վայրի աղվեսը, բայց

այնպես ողբալի, իբր թե վհուկներու մագիներեն օգնություն է խնդրում։ Քամին հանկարծ դադարեց փշելու, ափսոս և իզո՞ւր, գոնե գիտես, որ քամին քամի է, մի սովորական երևույթ է, բայց նրա լուսվյուն ժամանակ ավերակի կողմից, ամայի ձորերի մեջեն, քաղաքի վրատակների տակերեն սկսան լսվել գիշերային անորոշ ձայներ, այն ձայները, որ իրական կյանքի մեջ բնություն մեջ, օր ցերեկով երբեք չեն լսվում. այն ձայները, որն երբեք մարդիկ կարողացած չեն իմանալ, թե որի՞ ձայնն են, և որի՞ ժողովուրդը կոչել է

ԳԱՄԱՌ—ԲԱԹԻՊԱ

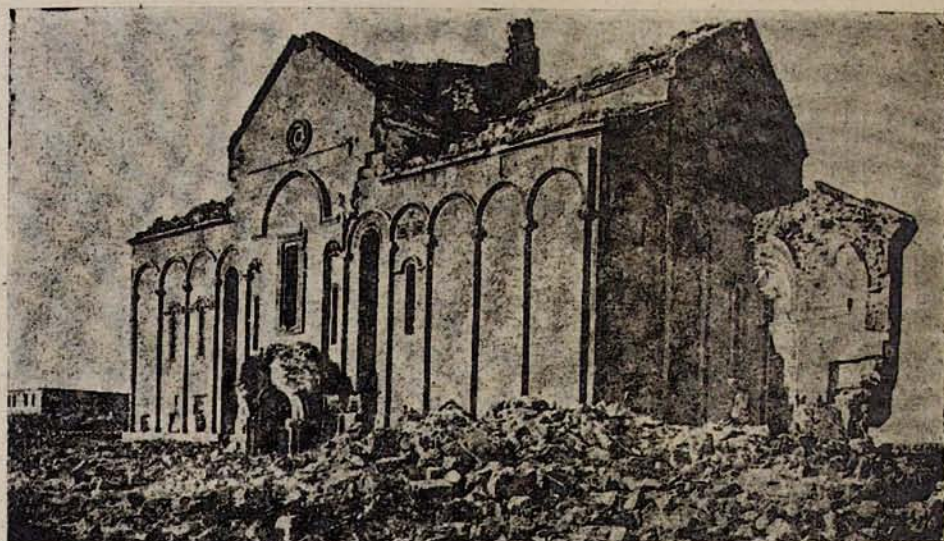
գիշերվա արհամարի։ Ընկերս խոխոտում է, հյուրասեր տանուտերս նույնպես անուշ բուն է վայելում, ես մենակ բուն չեմ լինում. սոսկալի ահագին պատերը թեև աղետ լուսավորված են յապտերի լուսեն, բայց ակնհայտի երևում են ինձ, աչքս փակում եմ, կոպրիս մեջեն տեսնում եմ, ավելի տեսնում եմ քան թե աչքս բաց ժամանակը... Տեսնում եմ անձնավորած ամեն հայկական մոլությունը, որը կործանեցին ապառաժաշեն Անիի Անիի շուրի ոչ փայտ, ոչ աղյուս, ոչ գառ, Անին շինած է լոկ քարե, շինած է ապառաժյա վիմե, ի՞նչպես քանդվեցավ, զարմանալի՝ բան։

Անհնար է այսպիսի հրաշակներ շինելու հասարակ մահկանաց փի ձեռքով, Անիի շինողը հսկաներ և դուրեգազներ են եղել, բայց և քանդողք եղել են ոչ պակաս հսկաներ շարություն և մոլություն կողմանե։ Հայոց շոր ու ցամաք պատմությունը ամենևին արտահայտիչ չի հայոց կյանքին ու մահուն, ես այս սոսկալի ժամուն հոգով և երևակայությամբ ըմբռնեցի այն ամեն գաղտնի, որ վարդապետների գրիչը երբեք հասկացնել չէր ինձ։ Նա հասկացա շատ բան. այս քարերեն ես ավել բան հասկացա, քան թե մեր բազմահատոր գրքերեն։ Այս լուպիս Անիի մեջ կա ? հոգի հայը— ես, ուղեկիցս,

Քյուրթջյանը, նրա երկու ծառայք և երկու ծառայք (թեև բացի ինձմի, ամենքը քնած են), բայց մեր շորս կողմը... ձորերու ու հովիտներու մեջ կան ավելի, քան թե հազար արյունարբու քյուրդեր, Անիի օր ու պիշեր ավերողները... Մահին ամեն լուպն սպասում եմ, չեմ վախենում, Աստված հավատացեք, բարձիս տակը ունիմ վեց փողանի ատրճանակ, կյանքս արժան չեմ ծախիլ կեղտոտ քյուրդերին, բայց 7 զավակս, բայց անտեր կնիկս, որից ահա 3 ամիս է լուր չունիմ, նոքա, նոքա, խեղճերը

Ձախերը շատացան, քամին ու բուերը ունում են, կարծես թե Թուրքիլը, Արփ-Արսլանը, Չարմաղանը ու Մասիսի գետնաշարժը նորից պիտի ցույց տան խեղճ Անիին իրանց կատաղի բնավորությունը։ Ողջ լեռուք և աղոթիցեք Ձեր Ռափայելի ողջություն համար։

Սիրելի հայր իմ, այս նամակը կարդացեք և անհապաղ ինձ վերադարձուցեք. սա պիտի մտնե իմ ճանապարհորդության մեջ, իբր Անիի գիշերվա կատարած ծանր տպավորությունը։ Որքան և փորրուկ լինի եր-

Անի. 'Կարողիկե եկեղեցին

պիտի մնան անպատսպար որբեր, իսկ ինձ համար Անիի մեջ արյուն վոթելը անթառամ պսակ է... Օրհնեցե՛ք ձեր որդուն, որ ի սեր ազգին յուր կյանքը վտանդի տակ ձգել գիտե... Ի սեր ազգին, ասում եմ. ես գիտեմ, որ իմ ճանապարհորդելու Հայաստանի մեջ անօգուտ չի պիտի մնա հայերի համար։ Ժամը 2-ն է գիշերվա, քունս չի տանում։

բեմն մարդս, բայց նրան միշտ թանգ է ամեն մի իսկական զգացմունք, թեկուզ լինի նա դուրսադնական կամ երեսխակա՞ն. այսպիսի րոպեններ շատ հաղիվ են պատահում իրական կյանքի մեջ, և եթե պատահում են, նոքա թանգ և անմոռանալի են, և նոցա հիշատակը, փրկե սրբոց մասունք, նվիրական է մեզ համար։

Մանորություն

Թափ ծայրում— Ամենածայրում։

Այս, այսեր— Սատանա, սատանաներ։

Տունի տերեր — Տների մեջ ապրող ոգիներ։

Նամակիս մեջ հիշված Խաչատուրի ով լինելը մեզ հայտնի չէ, իսկ Քյուրթջյանը ժամանակի հայտնի հայ լուսանկարիչ է եղել, որ ամիսներով ապրել է Անիում և վարպետորեն լուսահանել բոլոր ավերակները

ու կազմել մի ընտիր հավաքածու ստերիսուկուպի համար։

Մեզ թվում է, որ մեր շնորհալի բանաստեղծը սխալվում է, երբ Անվո դաշտի բուսականություն չունենալը վերագրում է այդտեղ փշող քամիների ազդեցության։ Անվո դաշտն անջրդի է, նման մեր երկրի շատ տեղ եղած անջրդի առապարներին, որոնք, սակայն, ջուր ստանալուն պես, հա-

մակ պարտեզ ու այգի են դառնում, ինչպես
ցույց են տվել Սովետական Հայաստանի
հաջող փորձերը:

Պատկանյանի խոսքերից երևում է, որ նա
ցանկացել է ճանապարհորդել Հայաստա-
նում, բայց որքան մենք գիտենք, չի կատա-
րել իր ցանկությունը, որովհետև Մակար
կաթողիկոսը, ի նկատի առնելով ժամանակի
անհարմարությունը քաղաքական տեսակե-
տից, խորհուրդ չի տվել:

Որ Անին քարուքանդ է եղել երկրաշար-
ժից և դրա հետևանքով վերջնականապես
դատարկվել բնակչությունից, այդ փաստ է
և ոչ ոք չի հերքում, բայց որ նա քանդվել
է Մասիս շարժից, մենք այդ առաջին ան-
գամ իմանում ենք Պատկանյանի այս նա-
մակից: Ո՞րքան ճիշտ է այդ: Իսկ քաղաքի
կործանումն քաղաքական տեսակետից, որի
մասին ակնարկում է Պատկանյանը իր «Տես-
նում եմ անձնավորած ամեն հայկական
մոլորությունը, որը կործանեցին ապառաժաշեն
Անին», խոսքերով, բոլորովին ճիշտ է: Այդ
հետևանք է եղել բյուզանդական կայսրների
Հայաստանին տիրելու համար գործադրած
նեղ գաղաքականության, որին նպաստել
են քաղաքականապես անբարոյականացած
իշխաններն ի դեմս դավաճան Վեստ
Սարգսի և մյուսների ու ժամանակի, ոչ բա-
րով «Գեոտադարձ» կոչված Պետրոս Ա. կաթո-
ղիկոսի (1019—1028), որոնք անձնական
շահերից դրդված ծախել են իրենց հայրենի-
քը և ազգի դավաճանների սև անունը (տես
էջմիածնի միաբան Հուսիկ վարդապետ Մով-
սիսյանի «Հայաստանիայց Առաքելական Ս.
եկեղեցու պատմություն», դուրսի Թ—Ժ):

Ռաֆայել Պատկանյանի իր այդ Անվտ ա-
վերակներին տեղն ու տեղը ծանոթանալու
հանգամանքը կապված է եղել նրա մտա-
դրության հետ՝ մի բան գրելու քաղաքի կոր-
ծանման մասին, որ նա հետագայում և ի-
րագործել է՝ գրելով իր պատմական Անույ

առումն» խորագրով թատերական երկը,
բայց մեզ անհայտ պատճառով կիսավատար
է թողել:

Բանաստեղծի այդ կիսատ երկը, որ բաղ-
կացած է մի նախերգանքից և երկու արար-
վածից, մենք տպագրել ենք մեր ծանոթագր-
ությունում «Առումայ»-ի 1901 թ. երկրորդ
գրքում: Ավելորդ չենք համարում այստեղ
ասել և այն, որ Պատկանյանն այդ թատե-
րագրությունը գրել է Սուեդուկյանի հորեղ-
յանի առթիվ, նա ցանկացել է այդ ներկա-
յացնել նոր- նախիջևանում տեղի «Թատե-
րասիրաց բնկերության» անդամների մի-
ջոցով, նույնիսկ հոբելյանի օրը:

Դ. Խաչկունցն իր «Հայոց Կրօնական բա-
նաստեղծությունը» խորագրով հոդվածում
խոսելով վերոհիշյալ Պետրոս Գեոտադարձի
գրած շարականների մասին՝ ասում է.
«... Գեոտադարձ Հայրապետն, որ ուներ ցե-
ղական ճոխություն՝ հինգ հարյուր գյուղ
ու առատ գանձեր, որ իբրև հոգևոր տեր ոչ
միայն հինգ հարյուր գավառապետուհ եպիս-
կոպոսներ ուներ ձեռքի տակ, այլև ամբողջ
հայոց կապողն ու արձակողն էր, կամ, ըստ
Գրիգոր Մազիստրոսի, իբրև «սուրբ հայ-
բապետ բացող մեզ դրամն արքայութեան»,
էրբ ամեն բան կորսնցուց, իրավունք ու-
ներ երկարորեն մտածելով իմաստունին
նման բացականչելու՝ «Ունայնություն ու-
նայնություն»: Այդ միտքը իր ձևով իր
աստիճանի ու կոչման համեմատ ամփոփ-
ված է այնպիսի հոգևոր երգի մեջ, որ ա-
մեն ժամանակ ու անդադար հնչվում է հայ
եկեղեցու մեջ իբր խրատ ամենքին. «Ոսկի
կղեալս անպիտանացալ, գեղեցկայարմար
չինուածոյս քակտումն. իմաստունս յիմա-
րեցալ ի բարեաց մեղաց, յոր ընկղմեցալ,
և այժմ աղաչեմ Ստեղծողդ ամենից, բնկա՛լ
և հանգո՛ղ հրաժարեալ հոգիս յեթնաստե-
ղեան լուսեղէն խորանս» և այլն: (Տես
«Առումայ» գիրք Բ. էջ՝ 305—368):

ՕՏԱՐՆԵՐԸ ՀԱՅԵՐԻ ԵՎ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՄԱՍԻՆ

ԱՆՐԻ ՎԵՐՆԵՈՅ

ՀԱՅԵՐԸ ԵՎ ԻՐԵՆՑ ՊԱՀԱՆՋՆԵՐԸ

Մարտեյլի մեջ հրատարակվող կոմունիստական «Մարտեյլ» օրաթերքը 1945 թվականի մարտի 30, 31 և 1946 թվականի ապրիլի 1 րվերուն մեջ հրատարակած և պատմական փաստաթուղթերու կոթնած հոդվածաշարով մը կպատասխանե այդ օրերուն Քիազիմ Կարապետիի՝ Թուրքիո մեջլիսին մեջ խոսած շնական և սպառնալից նադին: «Մարտեյլ»-ի հոդվածաշարը պատասխան մըն է նաև Ֆրանսայի Սոցիալիստ կուսակցության օրկան՝ «Փոփյուլեր»-ին, որ կհայտարարե րե իրավական գետին մը չունին հայկական և վրացական պահանջները Թուրքիայեն, այլ պարզապես արտահայտությունն են Սովետ Միության «իմպերիալիստական ձգտումներուն»:

ալս իրենց տեղը դնենք մարդիկը: Թուրք կառավարության պատգամախոսը՝ Քիազիմ Կարապետի հեղինակն է Սարըղամիշի անտառին մեջ մորթումված 60.000 հայերու ջարդին:

Անմիջապես, որ հայկական և վրացական պահանջները իմացվեցան Ֆրանսայի մեջ, Սովետ Միության հետ կապ ունեցող ամին բանի կատաղորեն թշնամի և կոմունիզմի դեմ սխտեմատիկ ատելություն սնուցանող մամուլը այս խնդրին շուրջ շղթայազերծեց հրապարակագրություն մը՝ որուն հանկերգն է «Սովետ Միության ձեռնարկիստական ձգտումները»:

Հանուն «հայաբանական ապահովության», «ազգային գերիշխանության» և «միջազգային դեմոկրատիայի» նույն այս մամուլը լայն և լավագույն տեղ տվավ թուրք դահիճներու պոռոտախոսությանը: անոնց մամուլին ամբարտաշխան ելույթներուն, ինչպես նաև անոնց պետական մարդոց ցափուտությունը:

Եվ մինչ ժողովրդային Հանրապետական Շարժման թերթերը իրենց օրհնությունները կուտային թրքական կեցվածքին, դեկտեմ-

բեր 22-ի «Փոփյուլեր»-ը կարտահայտվեց հետևյալ ձևով.

«Ու հիմա մեջտեղ կենտրոն բոլորովին շնախատեսված պահանջք մը, որ կթխի իմպերիալիստական նույն քաղաքականութենեն: Սովետ Միությունը առանց այլևայլի Թուրքիային կպահանջե Սև ծովի ափերին սկսյալ 300 կիլոմետր երկարությամբ և 100 կիլոմետր լայնքով հողամաս մը...»

«Թրուսիո Ֆրետերիքը կըսեր. «Նահանգ մը կգրավեմ: Ետքն է, որ կգտնեմ այս նրվաճուճ արդարացնող օրենսգետներ»: Սովետ Միությունն ալ պահանջներ կներկայացնի, սակայն թուի բացարձակ վստահություն չունի իր միջազգային օրենսգետներուն վրա, քանի որ հոգնությունը հանձն առած է հայթայթելու իր արդարացումները: Այս իրավունքներուն պատմությունը կերևի թե կսկսի մինչև 15-րդ դարեն, նախքան ոսմանյան գրավումը...»:

Եվ «Փոփյուլեր»-ի խմբագիրը սրամտություն մը կփորձե, թելադրելով որ Հունաստանին տրվի Տրապիզոնը, քանի որ այս նավահանգիստը... (ու կհետևին «Քիլի» բառարանի 4802-րդ էջեն հապճեպով ընդօրինակված մի քանի տեղեկություններ):

Կրնայի՞ արդյոք «Փոփյուլեր»-ին հիշեց-

նեղ թե նույն այս նախահանգստին մեջ է, որ թուրքերը 1915-ին կիսեղդեին հազարավոր հայ մանուկներ, եվ սակայն 15-րդ դարուն չէ, որ տեղի կունենային այս բաները: Ու բնական է, որ ոչ Լառուսը և ոչ ալ համալսագիտարանը չեն հիշատակել այս իրողությունները:

Մարդ կշիտթի, կմնա պատմական սխալներով լեցուն այսպիսի հողվածներու առջև: Քանի որ ի վերջո կամ այն է, որ արտաքին քաղաքականության այս խմբադիրը՝ բոլորովին ազնա է պատմության մասին և կամ կատարելապես վերահասու է թե հարկ չկա մինչև 15-րդ դար երթալու, թե այս օրինավոր պահանջները 1920-ի պահանջներն են և այն ատեն ակնհիշ կդառնա իր խեղաթյուրող մը ըլլալը:

Ասոր համար է, որ առանց «միջազգային օրենսգետ» ըլլալու այս արտառոցությունները կհարկադրեն մեզ, հակիրճ վերհիշումը ընել այն իրադարձության: որոնք անցնող 25 տարիներուն ընթացքին տեղի ունեցան Արևելքի այս մասին մեջ:

Ավելի հստակ դարձնելու համար դեպքերու այս պատմականը, հաջորդաբար պիտի շոշափենք հետևյալ նյութերը:

1. — Հայաստանը 1914—1918-ի պատերազմի նախօրյակին:

2. — 1914—1918-ի պատերազմի ընթացքին հայոց խաղաղած դերը:

3. Մուսուրուի զինադադարը:

4. — Մերի դաշնագիրը և այս դաշնագրին բռնաբարումը թուրքերուն կողմէ:

ՀԱՅԱՍՏԱՆԸ 1914—1918-Ի ՊԱՏԵՐԱԶՄԻ

ՆԱԽՕՐԶԱԿԻՆ

Որպես արևելյան և արևմտյան քաղաքակրթության միջև բաժանման կետ, Հայաստան 30 դարերի ի վեր կրած է այն մեծ ցնցումները, որոնք տեղի ունեցած են այս երկու աշխարհներուն միջև:

Դարերու ընթացքին, ետ անհատնում պատերազմներու, այս շրջանները հափըտակված են Արևելքի ու Արևմուտքի մեծ տերությունաց կողմէ:

Եվ սակայն, ըլլա իր ազգային թագավորներուն տիրապետության, ըլլա օտարին լուծին տակ, այս լեռներուն բնիկ սեփականատերը, աշխատավորը, արտադրողը՝ միշտ եղած է հայը, որ հայրենի հողը ուղղած է իր արյունով ու քրտինքով: Հաջորդաբար ոտնակոխված ու կործանված, հայը միշտ կառուցած է ու վերակառուցած:

Մեկ կողմ թողունք 1914-են առաջ ընթացող շրջանը և արագ ակնարկ մը նետենք

վերջին քսան տարիներու իր պատմության վրա: Քսան տարիներու պատմություն մը, որ հասակորեն կբացատրի իր այսօր բանաձևած պահանջները:

1914—1918-ի պատերազմի նախօրյակին Հայաստան բաժանված էր երկու մասերու:

1. — Անդրկովկասյան Հայաստանը 1.293.702 բնակիչներով:

2. — Թուրքահայաստանը, որ կբաղկանար թուրքերուն կողմէ հայերեն խված 10 նահանգներ: Որով 2.026.000 հայերու բնակչություն մը դարերի ի վեր ենթակա էր թուրքական բարբարոսության, ճիշտ ինչպես Ալգասն ու Լոռնը 1870-են 1913 ենթարկվեցան գերմանական տիրապետության:

ՀԱՅԱՍՏԱՆ 1914—1918-Ի ՊԱՏԵՐԱԶՄԻ ԸՆԹԱՑՔԻՆ

1914-ի աշնան Գերմանիո դաշնակից թուրքերը պատգամավորներ ղրկեցին հայերու էրզրումի մեջ կայացող Ազգային Համագումարին և անոնց խոստացան ինքնավարություն տալ «Թրքական Հայաստանին», եթե հայեր Վրաստանի և Ադրբեջանի հետ համաձայնաբար կանգնեն Գերմանիո կողքին: Հայերը մերժեցին բացարձակապես և հերոսական պայքար մղեցին դաշնակիցներուն կողքին:

Մեծ եղավ հայոց կողմէ դաշնակից տերությունաց բերած զինվորական նպաստը: Անոնց խաղաղած դերը վճռական եղավ վերջնական հաղթանակը ապահովելու տեսակետին: Եվ սակայն անհատնում եղան անոնց կորուստները: Պիտի բավականանանք հոս հիշատակելով մի քանի պաշտոնական վավերաթուղթերու կարգ մը հատվածները:

Անգլիո Արտաքին Գործոց Նախարարության պետական ենթաբարտուղար Լորդ Ռոպերթ Սենիլ 1918 հոկտեմբեր 3-ին հետևյալ զեկուցումը կընն Լորդ Պրայսին:

«...Հայերու կողմէն հասարակաց դատին ընձեռուած ծառայությունները չեն կրնար մոռցուիլ: Հոս պիտի հիշատակեմ չորս կետեր, զորս իմ կարծիքով հայերը կրնան նկատել որպես ուխտը դաշնակիցներու օգնությամբ իրենց ազատագրության:

1. — 1914-ի աշնան Թուրքերը պատգամավորներ ուղարկեցին հայերու Ազգային Համագումարին և խոստացան ինքնավարություն տալ Թրքական Հայաստանին, եթե հայերը հանձնառու ըլլային պատերազմին ընթացքին աքտիվ կերպով օգնել Թուրքիո:

«Հայերը մերժեցին օգնել Գերմանիո զաշնակից Թուրքիո դատին»:

«2.— Մասամբ այս խիզախ մերժումին համար է, որ Թուրքիո հայերը 1915-ին սխտեմատիկորեն ջարդվեցան թուրք կառավարության կողմից: Բնակչության երկու երրորդը, ավելի քան 1.000.000 այրեր, կիներ, և մանուկներ բնաջնջվեցան ամեն դժոխսյին մեթոտներով և ամենայն պաղարյունությամբ»:

«3.— Պատերազմին առաջին օրին հայ ազգին կեսը կազմած է կամավորներու զորագույններ, դիմագրավելով հարվածները կովկասի պատերազմի ամենեն ծանր կռիվներին մի քանիին»:

«4.— Ռուսական բանակի քայքայումեն հետք, հայկական այս ուժերը հանձնեցին առին կովկասի պաշտպանությունը և ամբողջ ութը ամիս ուշացուցին թուրքերու հառաջխաղացքը, այս ձևով աչքառու ծառայություն մատուցանելով Միջագետքի բրիտանական բանակին»:

Պերլինի ամերիկյան նախկին դեսպան ձեյմս Ու. ձերբքառ 1920 մարտ—7-ին Ամերիկյան կառավարության ներկայացուցած հուշագրով մը կըսեր.

«Հայերը 200 հազար կանոնավոր զորք և կամավորներ տվին դաշնակից բանակներուն և 75 հազար հոգի կորսնցուցին ռազմադաշտերուն վրա»:

Հիշեցնելի հետք, թե հայերը ինչպես մերժեցին թուրքերու ինքնավարության խոստումը, ձերբքառ կպատմեն թե ինչպես 1.000.000 այրեր, կիներ, և մանուկներ ջարդվեցան «պատմություն մեջ իր նմանը չունեցող վայրագությունով մը»:

Ապա ձերբքառ կմեջբերե Զոն Լյուտենտորֆի հուշերեն հատված մը, ուր սպարապետ Հինտենպուրկի սպայակույտի պետը կընդունի թե՛ «Գերման պարտության ազդակներեն մեկը եղավ վստելանությունը պահասը և թե հայերն ալ առ այդ իրենց աջակցությունը բերին, իրենց քաջարի դիմադրությամբ ութը ամիս հապաղեցնելով Բաքվի գրավումը»:

Ի վերջո գորավար Ալեմպի կհայտարարեն.

«Պաղեստինի մեջ իմ հրամանատարության տակ գրված հայկական զորամասերը կռվեցան մեծ վարպետությամբ, և մեծ բաժին մը ունեցան հաղթանակին մեջ: Պաղեստինի մեջ Ֆրանսա ալժիրական միակ դուստարակ մը ունեւր: Ֆրանսական դրոշի տակ գտնվող հայկական զորամասերն են,

որ գրավեցին սուրիական ծովափը և Կիլիկիան»:

«Որով սոսկ մարդկայնական պարտավորություն մը չէ դաշնակիցներու և Ամերիկայի՝ հայերու հանդեպ ունեցած պարտավորությունը, քանի որ անիկա հիմնված է ռազմադաշտերու վրա՝ Հայաստանի կողմից ընձեռուած ծառայությանը վրա»:

ՄՈՒՏՐՈՍԻ ԶԻՆԱԴԱԴԱՐԸ (1918 ՀՈԿ. 30)

Դաշնակից տերությունց և Թուրքիո միջև զինադադարը կնքվեցավ Մուտրոսի մեջ, 1918 հոկտեմբեր 30-ին:

Հայերը, որոնք պատերազմի ամենեն ծանր կորուստները կրած ըլլալու առանձնաշնորհը ունեին—կորսնցուցած ըլլալով իրենց ամբողջ բնակչության երկու երրորդը— կհուսային թե դաշնակից հաղթանակը ընդհանուր բարվոքում մը պիտի բերեր իրենց վիճակին:

Սակայն այն հողերը, որոնք կռված էին զատվիլ օսմանյան հին կայսրութենեն և սահմանված էին Հայկական Պետության, միակը եղան, որ չգրավուեցան դաշնակիցներուն կողմից:

Ի հեճուկս Մուտրոսի զինադադարին թրքական բանակը մասնակիորեն միայն զինաթափվեցավ:

Թուրք զինվորներն իրենց զենքերն ու ռազմանյութերը կրաշխեին իսլամ բնակչությանց: Ջրանդվեցին զենքերու և զինանյութերու մեծ պահեստները, որոնք տեղավորված էին Ասիական Թուրքիո դաշնակիցներուն հակակշիռին տակ գտնվող շրջաններուն մեջ:

Հակառակ զինադադարի պայմաններեն մեկուն, որ կնախատեսեր դաշնակից պրավում մը, անմիջապես որ ծագին թուրքերուն կողմից ստեղծված միջադեպեր և անկարգություններ, ոչ մեկ միջոցառում եղավ երբ թուրք կառավարությունը ձեռք զարկավ նոր ջարդերու և տարագրությանց:

Ասկե դատ, 1918—1920 զինադադարի և խաղաղության վեհաժողովի միջև ինկող երկու տարիներուն թուրքերը մեծ թվով հզոր պաշտպաններ ճարեցին եվրոպայի մեջ, դիմելով թրքական դիվանագիտության համար սիրելի եղող մեթոտի մը.—մերթապագայութուններ հարուցանել տերությունց միջև:

Այս ձևով ետ հրկու տարվան երկարատև և տաժանելի բանակցությանց, միշտ թուրքերը կշարունակեին իրենց սպանդի գործը, 1920 օգոստոս 10-ին ստորագրվեցավ Սիրի դաշնագիրը: Հոն Հայաստանը ևս կգտնվեր դաշնակիցներու

կարգին: Ահա վասիկ Հայաստանի վերաբերյալ գլխավոր հոգիվածները.

ՀՈՂՎԱՄ 88.— Թուրքիա. կհայտարարեն թե՛ ինչպես այդ ըրած են դաշնակից տերությունները, կընդունին Հայաստանը որպես ազատ և անկախ պետություն մը:

ՀՈՂՎԱՄ 89.— Թուրքիան և Հայաստանը, ինչպես նաև դաշնագիր բարձր կողմերը, կընդունին Միացյալ Նահանգներու նախագահին իրավաստության հանձնել Թուրքիո և Հայաստանի սահմաններուն ճշտումը և ընդունիլ անոր որոշումը, ինչպես նաև բոլոր այն կարգադրությունները որ ան կրնա առաջադրել, ծովուն վրա ելք մը տալու համար Հայաստանին: Ինչպես նաև վերոհիշյալ սահմաններուն մերձակա օսմանյան հողերուն ապագինսկորակա նացման համար:

ՀՈՂՎԱՄ 90.— Այն պարագային, երբ 59-րդ հոգիվածին հիման վրա սահմանին որոշվելով Հայաստանին փոխանցելի ըլլան թրքական տիրապետության տակ գտնվող հայկական նահանգներուն (Թրքահայաստանի) ամբողջությունը կամ մեկ մասը, Թուրքիա հիմակվեն կհայտարարեն թե՛ որոշման թվականի օրեն սկսյալ կհրաժարի փոխանցված հողերուն վրա ամեն իրափութեք, և ալին: Խաղաղության դաշնագրի երեք ութիշ հոգիվածներ կորոշեն Հայաստանի, Վրաստանի և Ադրբեջանի հասարակաց սահմանները ետ այս երեք տերությունցի համաձայնություն:

1920 նոյեմբեր 22-ին նախագահ Ուիլսոն, առ ի գործադրություն 89-րդ հոգիվածին, կարձակեր իր իրավաստական վճիռը, Հայաստանի տալով մինչև այդ օրը թուրքերու կողմն գրավուած, սակայն սկիզբն հայերուն պատկանող հողերը: (Հոս «Մարտեյնզ» կհրատարակե Հայաստանի քարտեսը Ուիլսոնյան սահմաններով):

Սակայն ոչ Սևրի դաշնագրի հստակ և ճշգրիտ պայմանները, ոչ ալ Մուսթուֆի բինաղաղարի պայմանները հարգվեցան թուրքերու կողմն:

Եվ ահա 1920 սեպտեմբերի կիսուն թուրք զորքերը հրամանատարությունը տակ Բիսպիմ Կարապեքիրի, որ այսօր դարձյալ ասպարեզ կիջնե թրքական դիվանագիտության մեջ, առանց որե՛ ձևով պատերազմ հայտարարելու, հարձակեցան Սևրի դաշնագրի նոր Հայաստանին վրա և խլեցին այդքան սուղ գնով ստացված հողերը:

Մի քանի ամիսներու կատաղի կռիվներ ետք, հակառակ բոլոր հանդիսավոր խոս-

տումներուն, դաշնակիցներն լքված Հայաստանը (ինչպես նաև Վրաստանը) Թուրքիո ձգեցին Կարսի, Արտահանի և Սուրմալուի շրջանները:

Նույն ժամանակամիջոցին է, որ Հայաստանն ու Վրաստանը ինքզինքնին հռչակեցին Սովետական Հանրապետություն և մտան Սովետական Սոցիալիստական Հանրապետությանց Միության մեջ:

Տեսանք, թե ինչպես Հայաստան 1914—1918-ի պատերազմին ընթացքին, Կովկասի մեջ խաղացած վճռական դերով իր արյան գնով շահեցավ Սևրի դաշնագիրը: Նմանապես տեսանք թե Թուրքիա ինչպես բռնաբարեց դաշնագիրը և հափշտակեց հայկական հողերը:

Այսպես ուրեմն. խաղաղության դաշնագիրներու լույսին տակ և սույն շրջանի պաշտոնական վավերաթուղթերու ընգմեջն, իրողություն մը կհաստատվի.— թե 1920-ին Թուրքիան, պարտված երկիր մը և Գերմանիո դաշնակիցը, բռնաբարեց Մուսթուֆի դիվանագրարի պայմանները և Սևրի դաշնագիրը:

Թուրքիա հափշտակեց այն հողերը, որոնք հիշյալ դաշնագրի 89-րդ հոգիվածով խոստնված: Նախագահ Ուիլսոնի իրավաստության համաձայն, Հայաստանի պիտի վերադարձվին: Թուրքերուն կողմն վայրագորեն ներխուժված այս հողերն են, որ հայ բնակչությունները կպահանջեն այսօր:

Այս երկու երկիրներու ժողովուրդները նադիններու դեմ մղված պայքարին մեջ հակադեմոկրատիկ քերական Միության պատերազմական ճիգին:

Հարցուր հազար հայեր և վրացիներ մեռան բոլոր ռազմադաշնություն վրա հանուն ազատության և դեմոկրատիայի:

Այս ժամանակամիջոցին թուրքերը երևութական շեղորոշության մը դիմակին տակ թանկագին օգնություն մը ընծայեցին հիտլերականներուն:

Հայ և վրացի ժողովուրդները իրենց արյան գնով շահեցան իրավունքը՝ ամբողջ աշխարհի երեսին հայտարարելու իրենց պահանջները, ենչ որ կարելի չէ ամբաստանել որպես «բռնաբարության արդյունք»:

1920-ի անարդարություններն ամենեն մեծը դարձան իր նվաղագույն բան մըն է:

Լավ մը պիտի շինդայինք, սլաշտոնակից «Փոփյուլեր», եթե 1918-ին մեկը որպես իմպերիալիստ ամբաստանեք Ֆրանսան,

քանի որ ան կվերստանար 50 տարի առաջ Գերմանիո կողմի գրավուած Ալգաւն ու Լոռենը:

Կտեննք ուրեմն, թե հարկ չկա մենչև 15-րդ դար երթալու: Կբա՛վն գիտնալ թե Ռուբրիայն պահանջված հողերը տակաւին թաց են թուրքերուն կողմէ խողխողված ալիւի քան մեկ միլիոն այրերու: Կիւնիրու: և մանուկներու արյունով, թուրքեր, որոնք այսօր կհամարձակվին դեմոկրատիայի անունով խոսիլ, պահպանելու համար իրենց ասպատակութեանց պտուղները:

Կբա՛վն հիշել թե սույն շրջանի պետական մեծագոյն մարդիկը՝ արդեն իսկ ամենայն արդարութեամբ որոշած էին. թե ոչ, որ է Հայաստանին վերադարձին այս հողերը:

Մեծն Բրիտանիո Արտաքին Գործոց Պետական Քարտուղար Պ. Պալֆուր 1917 նոյեմբեր 6-ին կհայտարարեր.

«Մեր պարտականութեանն է թուրք կառավարութենէն իւրել այն ժողովրդները, որոնք կազմալուծվեցան թուրքերուն կողմէ, որոնց դարպացումը կասեցուցին թուրքերը, և որոնք, վստահ եմ, պիտի ծաղկին, եթե պատշաճ կառավարութեան մը տրվի իրենց...»:

Դաշնակիցներու անունով Ֆրանսիական Հանրապետութեան Նախագահ Պ. Արիսթիտ Պրիան 1917 հունվար 10-ին կհայտարարեր.

«Դաշնակիցներու պատերազմական նշնադրականներն մեկը պետք է ըլլա ազատագրումը թուրքերու արյունոտ բռնակալութեան ենթարկված բնակչութեանց և եվրոպայն դուրս նետվիլը օսմանյան կայսրութեան, որ որոշապես օտար է արեւմտյան քաղաքակրթութեան... Երբ հնչե օրինավոր հատուցումներու ժամը, ֆրանսական Հանրապետութեան կառավարութեանը մոռացութեան պիտի չտա հայ ազգի տառապագին փորձութեանները և իր դաշնակիցներուն հետ համաձայնաբար, հարկ եղած միջոցառումները պիտի ընեն խաղաղութեան և հառաչդիմութեան կյանք մը ապահովելու համար անոր»:

1917 դեկտեմբեր 21-ին Պ. Լոյտ շնորձ կհայտարարեր բրիտանական խորհրդարանին մեջ.

«Հայաստանը երբեք պետք չէ վերստին

դրվի թուրքերու աղետալի տիրապետութեան տակ»:

Ֆրանսայի վարչապետ Պ. Ժ. Քլեմանսօ կհայտարարեր 1918 հուլիս 14-ին.

«Նախահարձակումներու ամենեն անարդարին զոհ դարձող Ֆրանսան իր պահանջներուն մեջ արձանագրած է հարստահարված ազգերու ազատագրութեանը. «...Ուրախ եմ հաստատելու թե ֆրանսական Հանրապետութեան, ինչպես և Միացյալ Թագավորութեան կառավարութիւնը, չեն դադրած հայ ազգը դառնել այն ժողովրդներուն կարգին, որոնց ճակատագիրը դաշնակիցները կհոգան կարգադրել համաձայն մարդկայնութեան և արդարութեան գերագոյն օրենքներուն»:

Մեծն Բրիտանիո Արտաքին Գործերու պետական ենթաքարտուղար՝ Լորտ Ռոպերտ Սեյիլ 1918 նոյեմբեր 18-ին Համայնքներու Տան մեջ կհայտարարեր.

«Ինչ կվերաբերի մեզի, ու ես կկարծեմ թե այս հարցին մեջ կրնամ խոսիլ կառավարութեան անունով, խորապես հուսալիաբ պիտի ըլլամ, եթե թուրք կառավարութենէն շուք մը կամ հյուպ մը իսկ ձգվել Հայաստանի մեջ»:

Իտալիո վարչապետը՝ Պ. Օրլանտո 1919 նոյեմբեր 26-ին կհայտարարեր.

«Ըսեք հայերուն թե կյուրացնեմ իրենց դատը: Պիտի պահեմ իմ այս հանձնառութեանս»:

Պ. Պ. Միլլերան, Ռեյմոն Պուանքարե և շատ մը ուրիշ պետական մարդիկ այդ շրջանին նմանօրինակ հայտարարութեաներ ըրին:

Այսպես ուրեմն, մոռցված են այս բուլորը:

Այո, և կամ լավ եւս՝ մարդիկ կուզեն մոռնալ:

Տարօրինակ է հաստատել թե ֆրանսական որոշ թերթեր, որոնք ինքզինքնին սոցիալիստ և դեմոկրատ կկոչեն, արձագանքը կըլլան թուրք ֆաշիստներուն, անոնց, որոնք կխեղաթյուրեն պատմութեանը և կփորձեն խեղդել արդարութեան այս կոչը, որ այնքան հստակորեն կբարձրանա այս հողին ընդերքէն, հող մը, որ ընդարձակ գերեզմանոց մըն է անժանոթ հերոսներու և օսմանյան բարբարոսութեան մարտիրոսներու:

(«Ժողովուրդի ձայն» մարտ 5, 6, 7, 8 1946 թ. Պեյրուք)

ԿԱՐՍՆ ՈՒ ԱՐՏԱՀԱՆԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻՆ ԿՊԱՏԱԿԱՆԻՆ

Ֆրանսիայի կոմունիստ կուսակցության օրկան «ՅՈՒՄԱՆԻԹԵ»-ի 1946 թ. մարտ 20-ի քվին մեջ խմբագիր Մ. Մանիեն պատասխանելով աջակողմյան «Ֆիկարո» քերթին կգրե.

Նրեկվա «Ֆիկարո»-ի մեջ պ. Ֆրանսուա Փոնսեն, Բերլինի նախկին դեսպանը Ֆրանսայի, սառնորեն շարախոսում է մեր Սովետական դաշնակցին, որը մեզ ուղարկում է ձ միլիոն քենդալ ցորեն:

ՍՍՌՄ-ին ամբաստանելուց հետո, որ իբր թե ուզում է իր իշխանության տակ առնել Իրանը, ըմբոստացնել քուրդներին, սոնի ուժով բռնկել ակացին ամբողջ աշխարհը և Սպանիան, պ. Ֆրանսուա Փոնսեն իբրև գլխավոր նյութ ուսական ախորժակներին առաջադրում է մեծ մասշտաբով մի ծրագրի օգտագործումը Միջերկրաշաղկի նվաճման գերազեմամբ և... Կարս ու Արտահան նահանգների կցումով:

Իրապես Կարս ու Արտահանի խնդիրը այժմեական է: Բայց այստեղ բնավ դոյուբյուն չունի ՍՍՌՄ-ի տիրապետական ձգտումը: Ոչ մի ֆրանսուացու գլխում այն միտքը չէր ծագի, որ Ալզաս ու Լոռնի վերաբերմամբ խոսեր «տիրապետումից կամ կցումից», փոխանակ ասելու օրինակս վերադարձնելը Մայր Հայրենիքին: Այն տկամվոր դիվանագետը, որ եղել է Անտեր Ֆրանսուա Փոնսեն, անշուշտ չպիտի առգիտանա բնավ, որ Կարսի և Արտահանի նահանգները անմիջական մասն են կազմում Հայաստանի:

1914-ին Թուրք-Ռուսական սահմանը պարփակում էր Կարսն ու Արտահանը ուսական հողամասում: Բայց շատ ավելի նվազ պիտի անդրադառնալ այդ իրադարձություններին և ուշադրության պիտի առնել երկրի ազգագրական վիճակը:

Հայ ժողովուրդը ամենավաղեմի ժամանակներից սկսած նշանավոր էր իր ըմբոստությամբ և դիմադրությամբ ընդդեմ ճնշման: Թրքահայաստան բազմիցս անգամներ ըմբոստացավ օսմանյան լուծի դեմ, որի հետևանք սարսափի և ապաազգայնացման վայրագ մի քաղաքակախություն հետապնդեց թուրք ղեկավարների կողմից (19-րդ դարի վերջին տեղի ունեցած ջարդերը):

Այսօր, երբ գոյություն ունի ՍՍՌՄ-ի կադրում Հայաստանի մի ազատ հանրապետություն (1.300.000 բնակչությամբ) Թուրքիո 500.000 հայերը, որոնք վերապրել են տարագրումներին ու ջարդերին, պահանջում են իրենց համախմբումը Հայաստանյան Հայրենիքում:

Ահա թե ճշգրտորեն ինչպես է դրված Կարսի և Արտահանի խնդիրը:

(«Ժողովուրդի ձայն» ապրիլ 11 1946 թ.)

„ԸՐ ԲՐՈՎՐԵ ԷՓԻԲՍԻՆ“-Ը ՀԱՅԵՐԻ ՄԱՍԻՆ

«Ըր Բրովրե Էփիբսին» — թերթը իր Բ. էջին սկիզբը լայնադիր մեկ ու կես սյունակի վրա դետեղած է երիք Կոթկեթրեո ստորագրությամբ հոդված մը:

Իր հոդվածին մեջ պ. Կոթկեթրեո կհիշե, թե հայերը քրիստոնեությունը ընդունած են Դ-րդ դարուն, թե Ե-րդ դարուն Նրուսաղեմի մեջ շինած են եկեղեցի մը այն միևնույն վայրին վրա, ուր այժմ կկանգնի Ս. Հակոբ իրենց վանքը, որ նույն ատեն գլխատման և թաղման վայրն է Ս. Հակոբ առաքյալին: Եկեղեցիին հյուսիս-արևելյան անկյան մեջ կգտնվին նաև երեք վեմեր, քերված Սինայի լեռն, Թապոր լեռն և Հորդանանու այն ակն, որից անցած են խալդայացիք: Տաճարին մեջ կգտնվի նաև համալսարան մականը հայոց Հեթում թագավորին:

Հոգվածագիրը ապա կհիշե, թե հայերը կըսեն, թե իրենք կսերվեն Նոյան թոռնորդի Հայկին, որուն հիմնած հարստությունը տեղի 1800 տարի և իր ժողովրդին ապրած երկիրն ալ կոչվեցավ Հայաստան: Հայտնելն է, որ թե հակառակ բազմաթիվ ուսումնասիրություններու, հայ ազգին ծագումը դեռ բոլորովին չէ լուսաբանված, հավանական կնկատե, որ վերածնունդովը այս ժողովրդին, որ Սովետ Հայաստանի մեջ այժմ շուրջ երկու միլիոն կհաշուի ու մանավանդ հիմնվելովը Երևանի համալսարանին, որուն մասին կըսե, պ. Բ. Բրիսլեյ վերջերս հիշատակություններ ըրած է իր Ռուսիո մեջ կատարած ճամբորդության մասին գրած նկարագրականներուն մեջ, ավելի մանրամասն տեղեկություններ կարելի ըլլա ձեռք բերել այս հետաքրքրական հարցին շուրջ:

Հայկե սերած ըլլալու պարագան, կրսե, դեթ աշխարհադրականորեն նեցուկ կգտնե, նկատելով, որ ավետարանին հիշած Արա-րատ լեւոր, ուր հանգչած է Նոյան տապանը ջրհեղեղեն վերջ, կգտնվի կեղորոնը այն հողամասին, ուր ապրած են և կշարունակեն ապրիլ հայերը:

Հողավածագիրը հետո կհիշե էջմիածինը, իբր նստատեղի Հայոց ընդհանրական կաթողիկոսության, ուրկե Դեորգ Զ կաթողիկոսը վերջնրա կոչ մը ուղղեց Ստալինի, Թրումանի և Աթլիի, Սովետ Հայաստանին կցուիլը պահանջելով Կարսի, Արտահանի և Արգվինի որը ամիսներ առաջ պահանջված էր արդեն արտասահմանյան հայ խմբակցություններու կողմէ:

Հետո կխոսի Պաղեստինի հայության մասին, տասը հազար հաշվելով անոնց թիվը՝ որուն հինգ հազարը Երուսաղեմի մեջ, հիշելով Երուսաղեմի հայոց պատրիարք Տ. Կյուրեղ արք. Իսրայելյանը, անոր ընտրությունն ու գահակալության շքեղ հանդեսին նկարագրությունը: Ի վերջո

կխոսի համայն աշխարհի հայերու գեղարվեստական տաղանդին մասին: Եթե քաղած տեղեկություններս ճիշտ են, կրսե, Բիթո-Նիսները հայկական ծագումն են: Հիշենք նույնպես Ռուբեն Մամուլյանը և Ուիլյամ Սարոյանը: Մյուս կողմն հայ ժողովրդի դժբախտ պատմությունը ներշնչած է մեծ գրագետ Յրանձ Վերֆելը գրելու իր «Մուսա Տաղի 40 օրերը», որ ատեն մը Մեթրո Կուլտինը ֆիլմի պիտի վերածեր և որ Թուրքիո պահանջքով հետաձգվեցավ, բայց հիմա որ կրկին կխոսվի հայերու մասին, Մեթրո ընկերությունը կխորհի կրկին ձեռնարկել ֆիլմին պատրաստության, մանավանդ Վերֆելի «Պերնարտեթի երգ»-ին գրած համաշխարհային հաջողությունը նկատի ունենալով: Ու կվերջացնե հիշատակելով Երուսաղեմի մեջ սարքված մեկ հանդեսն ի հիշատակ ողբացյալ մեծ գրագետին, որ այնքան պերճորեն երգեց հերոսական դիմագրությունը հայ ժողովուրդին:

(«ԱՐԱՔՍ» հունվար 26 1946 թ.)

ՀԱՅՈՑ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆԸ ՖՐԱՆՍԵՐԵՆ

Կլենք թե մոտ օրեն հրապարակ կելլե կարևոր հրատարակություն մը ֆրանսերեն լեզվով, նվիրված Հայոց պատմության: Այս գիրքը պատրաստած է ծանոթ պատմագետ Պ. Ռենե Կրուսե, որ հայտնի է արդեն իր խաչակիրներու պատմության բազմաշառտ գործով: Այս գործին մեջ ան մեծ համա-

կրանքով կխոսի հայերու կատարած դերին մասին:

Պ. Ռենե Կրուսեի Հայոց պատմությունը պիտի բաղկանա մոտ հազար էջե, երկու հատոր, և որ պատրաստված է գիտական հիմքերու վրա, պատմական բոլոր աղբյուրներու արձանագրությամբ:

(«Արև» թիվ 8127)

ՍՈՎԵՏԱԿԱՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ

ԱՐՏԱՇԱՏԻ ՇՐՋԱՆԻ ԿՈԼԽՈՋՆԻԿՆԵՐԻ ԵՎ ԿՈԼԽՈՋՆԻԿՈՒՅԻՆԵՐԻ ԴԻՄՈՒՄԸ
ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՍՌԻ ԲՈԼՈՐ ԱՇԽԱՏԱՎՈՐՆԵՐԻՆ

ԸՆԿՆԻՐՆԵՐ:

ատերազմի ահեղ օրերին, երբ մեր Հայրենիքի գլխին կախվեց մահացու վտանգ և հերոսական սովետական ժողովուրդը իր հանձարեղ առաջնորդ և ղորավար մեծ Ստալինի ղեկավարությամբ հաղթական պատերազմ էր մղում դերմանա-ֆաշիստական զավթիչների դեմ, ամբողջ աշխարհում ցրված արտասահմանյան հայերը նույնպես պայքարի ելան մեր ընդհանուր թշնամու դեմ:

Օտար երկրի տակ ծանր ու անուշախ կյանքում նրանց ողևորում էր այն գիտակցությունը, որ կա Սովետական մեծ Միությունը, որտեղ ծաղկում է մեր հարազատ երկիրը՝ Սովետական Հայաստանը:

Պատերազմի հենց առաջին օրվանից արտասահմանյան հայերը պայքարի ելան արյունարբու ֆաշիզմի դեմ: Հաղարավոր հայեր մտան մեր դաշնակիցների բանակներն ու պարսիզական ջոկատները և զենքը ձեռքներին մարտնչում էին ատելի թշնամու դեմ:

Նրանք կազմակերպեցին առաջադիմական ընկերություններ և միջոցներ հավաքեցին «Սասունցի Դավիթ» ստանկային շարասյուն կառուցելու համար, ստեղծեցին գեներալ Բաղրամյանի անվան տանկային շարասյան հատուկ ֆոնդ:

Նկավ խաղաղությունը: Սովետական ժողովուրդը իր մեծ առաջնորդ և հանձարեղ ղորավար ընկեր Ստալինի ղեկավարությամբ հաղթականորեն ավարտելով Հայրենական մեծ պատերազմը, անցավ խաղաղ ստեղծարար աշխատանքի:

Վերջերս ավարտված ՍՍՌՄ Գերագույն

Սովետի սեսիան հաստատեց ՍՍՌՄ ժողովրդական տնտեսության վերականգնման և զարգացման վիթխարի պլանը՝ ստալինյան 4-րդ հնգամյակի պլանը:

Հնգամյա նոր պլանի կենսագործմամբ ոչ միայն վերականգնվում է պատերազմի տարիներին զերմանական զավթիչների կողմից ավերված ժողովրդական տնտեսությունը, այլ և զգալիորեն կգերազանցվի արտադրության նախապատերազմյան մակարդակը, դրանով իսկ է՛լ ամելի կբարձրանա ՍՍՌՄ ժողովուրդների բարեկեցությունը:

Ինչպես պատերազմի տարիներին, այնպես և այժմ օտար երկրներում ապրող մեր հայ եղբայրների ու քույրերի հայացքն ուղղված է դեպի իրենց հայրենիքը՝ Սովետական Հայաստանը, Սովետական մեծ Միությունը, որտեղ միայն նրանք կարող են փրկություն գտնել բազմամյա թափառումներից, որտեղ միայն նրանց համար կարող է ապահովվել խաղաղ ստեղծագործ աշխատանք և բերի-րալի էյանք:

Հենց այդ պատճառով էլ արտասահմանյան հայերը այժմ աշխարհի բոլոր ծայրերից դիմել են Սովետական Կառավարությանը, խնդրելով թույլ տալ իրենց վերադառնալ հայրենիք՝ Սովետական Հայաստան: Մեր հարազատ Սովետական Կառավարությունը, մեր իմաստուն առաջնորդ ընկեր Ստալինը բավարարեցին մեր արտասահմանյան եղբայրների ու քույրերի խնդիրը:

ՍՍՌ Միության ժողովրդասովետը հատուկ որոշում ընդունեց, որով թույլատրեց արտասահմանյան հայերին արտասահմանից վերադառնալ Սովետական Հայաստան:

Այդ որոշումը հանդիսացավ բոլշևիկյան պարտիայի, սովետական կառավարության և անձամբ ընկեր Ստալինի հոգատարության նոր արտահայտությունը հայ ժողովրդի նկատմամբ:

Այդ պատմական որոշումը ընդունվեց հսկայական ոգևորությամբ և երախտագիտությամբ ինչպես Սովետական Հայաստանի աշխատավորների, այնպես և արտասահմանում ապրող հայերի կողմից:

Սովետական կառավարությունը խոշոր միջոցներ է բաց թողել հայրենիք վերադարձող հայերին տեղավորելու համար:

Մենք՝ Արտաշատի շրջանի աշխատավորներս, որոշեցինք սովետական կառավարության միջոցառումներին միացնել մեր ջանքերը արտասահմանից վերադարձող մեր եղբայրների ու քույրերի ընդունելությունը և տեղավորումը հաջողությամբ կազմակերպելու համար:

Մենք որոշել ենք ստեղծել արտասահմանից վերադարձող հայերի տեղավորմանը օգնելու ֆոնդ, այդ նպատակով միանվագ տալով բանվորների ու ծառայողների 4—5 օրվա աշխատավարձը և յուրաքանչյուր աշխատունակ կոլխոզնիկի խնայողությունից որոշ գումար:

Դիմումն ստորագրել են՝ Ն. Դվին գյուղի «Շինաբաբ» կոլխոզի նախագահ՝ ԽԱՋԱՏՈՒՐ ՆԱԶԱՐՅԱՆԸ, Գետաշեն գյուղի կոլխոզի նախագահ՝ ԱՐՇԱԿ ՇԱՀԿԵԼԴԵՍՅԱՆԸ, Վ. Արտաշատ գյուղի Սվեդլովի անվան կոլխոզի կոլխոզնիկուհի՝ ՍԱԹԵՆԻԿ ԲԱՂԴՈՅԱՆԸ, Դարդալու գյուղի Փաբիգյան կոմունայի անվան կոլխոզի կոլխոզնիկուհի՝ ՊԱՅՄԱՆ ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆԸ, Արեշատ գյուղի Միկայանի անվան կոլխոզի նախագահ՝ ԳԱՐԵԳԻՆ ԳԱՆՍՏՅԱՆԸ, Ազատական գյուղի Ստալինի անվան կոլխոզի կոլխոզնիկ՝ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆ ՀԱՆՎԵՐԴԵՍՅԱՆԸ, Հայաստանի Կ(բ)Պ Արտաշատի շրջկոմի ֆարտուղար՝ ՀՄԱՅԱԿ ՄԱՐՏԻՐՈՅՅԱՆԸ, Հայկական ՍՍՌ վաստակավոր արտիստ՝ ԴԱՆԻԵԼ ՄԻԼՏՈՆՅԱՆԸ, վաստակավոր ուսուցչուհի՝ ՎԵՐԳԻՆԵ ՀՈՎՍԵՓՅԱՆԸ և ուրիշներ:

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԱՇԽԱՏԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀԱՅՐԵՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ՋԵՐՄ ԶԳԱՍՄՈՒՆՔՆԵՐՈՎ ԵՎ ԲՈՒՌՆ ԽԱՆԴԱՎԱՌՈՒԹՅԱՄԲ Է ԱՐՁԱԳԱՆՔՈՒՄ ԱՐՏԱՇԱՏՅՈՒՆԵՐԻ ԴԻՄՈՒՄԻՆ

Երեկ Երևանի գործարաններում ու ֆաբրիկաներում, գիտական և ուսումնական հաստատություններում, հիմնարկություններում ու ձեռնարկություններում, ինչպես նաև ռեսպուբլիկայի շրջկենտրոններում ու գյուղերում տեղի ունեցած աշխատավորների բազմամարդ ժողովներ, որոնք քննության առան Արտաշատի շրջանի կոլխոզնիկների ու կոլխոզնիկուհիների դիմումը՝ արտասահմանից վերադարձող հայերի տեղա-

Մեր որոշումը իրադրվելու համար մենք արդեն հավաքել ենք ավելի քան 1 միլիոն ռուբլի, շրջանի 44 գյուղերում և շրջանային կենտրոնում առանձնացրել ենք 569 սենյակ, վերադարձող հայերին տեղավորելու համար, սկսել ենք 186 նոր բնակարանների շինարարությունը:

Մենք՝ արտաշատցիներս կոչ ենք անում մեր ռեսպուբլիկայի բոլոր աշխատավորներին, բանվորներին, ծառայողներին, կոլխոզնիկներին, ինտելիգենցիային, հետևել մեր օրինակին, իրենց խնայողություններից առանձնացնել միջոցներ և պատրաստել բնակարաններ՝ հայրենիք վերադարձող հայերին օգնելու և տեղավորելու համար:

Մենք հավատացած ենք, որ մեր ռեսպուբլիկայի ոչ մի աշխատավոր հեռու չի մնա այդ հայրենասիրական մեծ գործից:

Բարի գալուստ, մեր հարազատներ:

Կեցցե՝ մեր մեծ հայրենիքը:

Կեցցե՝ մեր փառապանծ սովետական կառավարությունը:

Կեցցե՝ Լենինի-Ստալինի մեծ սպարտան: Թող երկար ու երկար տարիներ ապրի մեր բոլոր հաղթանակների ստեղծող, սովետական ժողովուրդների հարազատ հայր, մեր իմաստուն առաջնորդ մեծ Ստալինը:

վորմանը օգնելու ֆոնդ ստեղծելու մասին:

Ջերմորեն պաշտպանելով արտաշատցիների նախաձեռնությունը, ռեսպուբլիկայի բանվորներն ու կոլխոզնիկները, գիտության և արվեստի աշխատողները, սովետական ծառայողները իրենց խնայողություններից հատկացումներ են կատարում արտասահմանից վերադարձող հայերի տեղավորմանը օգնելու ֆոնդ ստեղծելու համար:

ՆՐԵՂԱՆՈՒՄ

Երևանի Վ. Մ. Մոլոտովի անվան Պետական համալսարանի պրոֆեսոր-դասախոսական կազմը և ուսանողությունը հայրենասիրական բուռն խանդավառությամբ ընդունեցին Արտաշատի շրջանի կոլխոզնիկներին և կոլխոզնիկուհիներին դիմումը:

Համալսարանի ռեկտոր ակադեմիկոս ընկ. Հ. Բուսիթյանը պրոֆեսոր-դասախոսների և ուսանողության ժողովում հանդես գալով ասաց.

— Արտասահմանյան հայերի ներգաղթը կազմակերպելու մասին սովետական կառավարության պատմական որոշումը արտահայտում է արտասահմանի հարյուր հազարավոր հայ աշխատավորության և ամբողջ հայ ժողովրդի նվիրական իղձը: Մեր հայ եղբայրները և քույրերը ցանկանում են մեզ հետ միասին ապրել իրենց հայրենիքում՝ Սովետական Հայաստանում: Հայրենական պատերազմի տարիներին և այժմ դեպի Սովետական Միություն ունեցած հայրենադարձության իրենց բուռն տենչանքով արտասահմանի հայերը ցույց տվեցին, որ նրանք իրենց բախտը կապել են միայն և միայն Սովետական Միության հետ:

Մենք պետք է ողջունենք արտաշատցիների հիանալի նախաձեռնությունը և չնայելով մեր միջոցները՝ մեր արյունակիցների ներգաղթը հաջող կազմակերպելու համար:

Այնուհետև ելույթներ ունեցան պրոֆ. Ա. Հովհաննիսյանը, Հայրենական պատերազմի մասնակիցներ՝ ասպիրանտ Գ. Թումանյանը, ուսանողներ Ա. Մադաթյանը, Պ. Ղազարյանը և ուրիշները:

Ժողովի մասնակիցները միաձայն որոշեցին իրենց հինգ օրվա աշխատավարձը տրամադրել ներգաղթող հայերի տեղավորմանը օգնելու ֆոնդ ստեղծելու համար:

Կիրովի անվան գործարանում արտաշատցիների դիմումի քննությանը նվիրված ժողովները վերածվեցին սովետական կառավարության և հարազատ Ստալինի նկատմամբ անհույս սիրո և երախտագիտության վառ ցույցերի:

Արտաշատցիների առաջարկությունները արժանացան բանվորության և ինժեներատեխնիկական անձնակազմի միահամուռ հավանության:

— Արտաշատցիների դիմումը մեզ հիշեցնում է, — ասում է ընկեր Հ. Տոնոյանը, — որ սովետական կառավարության պատմական որոշումը անշեղորհմ կենսագործելու՝

հայրենիք վերադարձող հայերին կազմ ու պատրաստ դիմավորելու գործում մեծ անելիքներ ունեն Հայաստանի բոլոր աշխատավորները: Մենք պատրաստ ենք մեր համեստ միջոցները միացնելու կառավարության հսկայական հատկացումներին և գրկաբաց ընդունելու մեր եղբայրներին ու քույրերին:

Ժողովներում ելույթներ ունեցան նաև գործարանի անվանի մարդիկ: Նրանք բոլորն էլ ողջունելով արտաշատցիների հայրենասիրական նախաձեռնության կարևոր նշանակությունը, առաջարկում էին հինգ օրվա աշխատավարձը հատկացնել արտասահմանից վերադարձող հայերի տեղավորմանը օգնելու ֆոնդ ստեղծելու համար:

Կիրովյիները միաձայն ընդունում են այդ առաջարկը: Մի քանի ժամում գործարանի բանվոր-ծառայողների այդ նպատակի համար հատկացրին 150 հազար ռուբլի:

Աշխատանքից անմիջապես հետո Ձեթ-Օճառ կոմբինատի բանվոր-ծառայողները ժողովի հավաքվեցին և քննության առան Արտաշատի շրջանի կոլխոզնիկների և կոլխոզնիկուհիների դիմումը:

Ժողովում ելույթ ունեցան կոմբինատի ղրեկտոր ընկ. Ա. Խաչատրյանը, առաջավոր բանվորներ Ա. Կարակերյանը, Ն. Կարապետյանը, Հ. Սարոյանը և ուրիշները:

Նշելով սովետական կառավարության կողմից հայ ժողովրդի նկատմամբ ցուցաբերվող բացառիկ հոգատարությունը, իրանք ջերմորեն պաշտպանեցին արտաշատցիներին նախաձեռնությունը:

Կոմբինատի բանվոր-ծառայողները միաձայն որոշեցին իրենց հինգ օրվա աշխատավարձը հատկացնել արտասահմանից վերադարձող հայերի տեղավորմանը օգնելու ֆոնդին:

Երևանի Ստալինյան ուսյունի բանվոր-ծառայողների միայն 12 կոլեկտիվներ ֆոնդին հատկացրին 630.000 ռուբլի:

Հայկական ՍՍՌ Գիտությունների Ակադեմիայի Երկրագործության ինստիտուտի կոլեկտիվի ժողովը, որը քննության առավ արտաշատցիների դիմումը, վերածվեց հայրենասիրական ջերմ ցույցի: Ժողովում ելույթ ունեցան Հայկական ՍՍՌ Գիտությունների Ակադեմիայի իսկական անդամ, երկրագործության ինստիտուտի ղրեկտոր ընկ. Մ. Թումանյանը, ընկ. ընկ. Գ. Բարաջանյանը, Լ. Կարապետյանը և ուրիշները, որոնք

միահամուռ կերպով պաշտպանեցին արտաշատցիների հայրենասիրական դիմումը:

Կնատրտուտի կուլեկտիվի ընդհանուր ժողովը որոշեց արտասահմանից վերադարձող հայերի տեղավորմանն օգնելու ֆոնդին հատկացնել 4—5 օրվա աշխատավարձ: Մոտ մեկ ժամվա ընթացքում հատկացումները դումարը հասավ 18 հազար ութըլու:

Գյուղգործիքների գործարանում արտաշատցիների դիմումի կապակցությամբ հրավիրված բազմամարդ ժողովում հայրենասիրական ջերմ ելույթներ ունեցան ինժեներներ Գ. Դմիտրևը, Բ. Չուլյանը, փականագործ Ա. Սալչենկոն, խառատ Ա. Օհանյանը և ուրիշները: Նրանք բոլորն էլ, պաշտպանելով արտաշատցիների նախաձեռնությունը, գործարանի բանվորներին կոչ էին անում ակտիվորեն մասնակցել արտասահմանից վերադարձող հայերի տեղավորմանը օգնելու ֆոնդի ստեղծմանը:

Ժողովը միաձայն որոշեց այդ նպատակի համար հատկացնել 5 օրվա աշխատավարձ:

Ալրաղայ Կոմբինատի բանվոր-ծառայողներն իրենց ընդհանուր ժողովում ջերմորեն պաշտպանեցին Արտաշատի շրջանի կոլխոզիկների դիմումը արտասահմանից վերադարձող հայերի տեղավորմանը օգնելու ֆոնդ ստեղծելու մասին: Ժողովի մասնակիցները որոշեցին այդ նպատակի համար հատկացնել իրենց 5 օրվա աշխատավարձը: Հենց նույն օրը բանվոր-ծառայողները հատկացրին 25.600 ութըլի:

Մխաթուտի գործարանի բանվոր-ծառայողները ոգևորությամբ արձագանքեցին արտաշատցիների հայրենասիրական կոչին: Ժողովում ելույթ ունեցող ընկերները խոստանում էին, որ իրենք, բացի իրենց խնայողություններից հատկացումներ կատարելը, ամեն կերպ կօգնեն արտասահմանից վերադարձող հայերի տեղավորումը հաջող կազմակերպելու գործին:

Ժողովը միաձայն որոշեց այդ ֆոնդի օգտին հատկացնել 5 օրվա աշխատավարձ:

Կարի առաջին գործարանի բանվոր-ծառայողների ժողովում, որը նվիրված էր արտաշատցիների դիմումի քննությանը, 70-ամյա բանվոր Բ. Ստեփանյանը ասաց.

— Ես նույնպես երկար տարիներ եղել եմ օտարություն մեջ, զգացել եմ պանդխտու-

թյան դաժնությունը, տոչորվել հայրենիք վերադառնալու ցանկությամբ: Ինձ հայրենիք վերադարձրեց սովետական կառավարությունը: Եվ ես այժմ վաշխում եմ իս հայրենիքի քաղցրությունները: Մենք ամեն բան կանենք նրանց ընդունումն ու տեղավորումը լավ կազմակերպելու համար: Բարի դալուստ մեր հարազատներին:

Գործարանի բանվոր-ծառայողների կուլեկտիվի ընդհանուր ժողովը միաձայն որոշեց արտասահմանից վերադարձող հայերի տեղավորմանը օգնելու ֆոնդին հատկացնել 5 օրվա աշխատավարձ: Մի քանի ժամվա ընթացքում այդ դումարը հասավ 20 հազար ութըլու:

Արտաշատցիների կոչն ստանալուն պես «Արարատ» տրեստի և գերծարանի բանվորներն ու ծառայողները հավաքվեցին միտինգի:

Արտաշատցիների նախաձեռնությունը մեծ խանդավառություն առաջ բերեց աշխատավորների մեջ: Նրանք իրենց ելույթներում ողջունում էին այդ նախաձեռնությունը և բրտանց իրենց լուծման էին մուծում այդ մեծ գործի օգտին:

Մեծ ոգևորությամբ կուլեկտիվը որոշեց 5 օրվա աշխատավարձը հատկացնել հայրենիք վերադարձող հայերի օգտին:

Մուլիտի գործարանի բանվոր-ծառայողները քննության առան արտաշատցիների դիմումը: Գործարանի կուլեկտիվի բազմամարդ ժողովում ելույթ ունեցողները կոչ էին անում ամեն կերպ օգնել մեր հարազատների տեղավորումը հաջող կազմակերպելու գործին: Ժողովը որոշեց այդ նպատակի համար հատկացնել 5 օրվա աշխատավարձ:

Ալյուսինյանի կառուցողները մեծ սիրով ընդունեցին արտաշատցիների հայրենասիրական դիմումը: Ժողովում ելույթ ունեցող ընկերները միահամուռ կերպով պատրաստակամություն էին հայտնում ամեն կերպ օժանդակել արտասահմանից վերադարձող հայերին հաջող տեղավորելու գործին:

Ժողովը որոշեց այդ նպատակին հատկացնել 5 օրվա աշխատավարձ:

Գ. Սունդուկյանի անվան Պետական թատրոնի արվեստագետներն ու բանվոր-ծառայողներ իրենց ժողովում խանդավառությամբ քննության առան արտաշատցիների դիմումը:

Ժողովում ելույթ ունեցողները պաշտպանելով արտաշատցիների նախաձեռնությունը, կոչ արեցին կոլեկտիվի անդամներին ոչինչ չխնայել արտասահմանից վերադարձող մեր հարազատների տեղավորման գործին օգնելու համար: Դերասան Ա. Կոթիկյանը առաջարկեց մեկ ներկայացում տալ և ստացված գումարը ամբողջովին հատկացնել այդ նպատակին: Կոլեկտիվը որոշեց նաև վերադարձող հայերի տեղավորման ֆոնդի օգտին հատկացնել 5 օրվա աշխատավարձ:

Հացի տրեստի բանվոր-ծառայողների բազմամարդ ժողովում քննության առնվեց Հայաստանի աշխատավորության ուղղված արտաշատցիների դիմումը: Ելույթներից հետո տրեստի կոլեկտիվը որոշում ընդունեց այդ նպատակի համար հատկացնել 5 օրվա աշխատավարձ:

Միահամուռ կերպով հավանություն տալով արտաշատցիների դիմումին, Երևանի կոնսերվի գործարանի բանվոր-ծառայողներն իրենց ժողովում որոշում ընդունեցին արտասահմանից վերադարձող հայերի տեղավորման օգնելու ֆոնդին հատկացնել իրենց 5 օրվա աշխատավարձը:

ԼՆԻՆԱԿԱՆՈՒՄ

Արտաշատցիների հայրենասիրական դիմումը ջերմ արձագանք գտավ Լենինականի գործարաններում ու ֆաբրիկաներում, երկաթուղային հանգույցներում և հիմնարկ-ձեռնարկություններում:

Երկաթուղային հանգույցում տեղի ունեցավ բազմամարդ ժողով, որտեղ քննության առնվեց արտաշատցիների դիմումը: Երկաթուղայինները հայրենիք վերադարձող արտասահմանյան հայերին ընդունելու և տեղավորելու համար հատկացրին իրենց 5 օրվա աշխատավարձը, որը կազմեց 205 հազար ռուբլի:

Բազմամարդ ժողովներ տեղի ունեցան նաև Տեքստիլ կոմբինատի գործարաններում: Արձագանքելով արտաշատցիների դիմումին, կոմբինատի բանվոր-ծառայողները և ինժեներ-տեխնիկական աշխատողները հատկացրին իրենց 4—5 օրվա աշխատավարձը, որը կազմեց 191 հազար ռուբլի:

Մսի կոմբինատի բանվոր-ծառայողները հատկացրին 22 հազար ռուբլի, Կարի գործարանի կոլեկտիվը՝ 23 հազար ռուբլի, Լենգէսի աշխատողները՝ 8 հազար ռուբլի:

Լենինականի աշխատավորները հենց առա-

ջին օրը այդ նպատակին հատկացրին մեկ միլիոն 22 հազար ռուբլի:

ՍՏԵՓԱՆԱՎԱՆՈՒՄ

Ստեփանավանի շրջանի աշխատավորությունն ակտիվորեն արձագանքեց արտաշատցիների դիմումին: Շրջկենտրոնի հիմնարկ-ձեռնարկություններում և կոլտոգներում տեղի ունեցան աշխատավորների մասնակցական ժողովներ, որոնք վերածվեցին հայրենասիրական բուռն ցույցերի:

Արտաշատցիների դիմումի քննության առաջին օրը քաղաքի բանվոր-ծառայողները հատկացրին 150 հազար ռուբլի, կոլտոգային աշխատավորությունը՝ կես միլիոն ռուբլի:

ՀՈԿՏԵՄԲԵՐՑԱՆՈՒՄ

Շրջանի աշխատավորները ջերմորեն պաշտպանեցին արտաշատցիների դիմումը: Մինչև ապրիլի 7-ը շրջանի աշխատավորները այդ նպատակի համար հատկացրել են 850 հազար ռուբլի:

ՄԻԿՈՑԱՆՈՒՄ

Շրջկենտրոնում և բոլոր գյուղերում տեղի ունեցան աշխատավորների ժողովներ, որոնք քննության առան արտաշատցիների դիմումը: Իրենց ժողովներում բանվոր-ծառայողները որոշեցին արտասահմանից վերադարձող հայերի տեղավորմանը օգնելու ֆոնդին հատկացնել իրենց 5 օրվա աշխատավարձը: Հենց միայն ապրիլի 5-ին շրջանի աշխատավորությունն այդ նպատակի համար հատկացրեց 150 հազար ռուբլի:

ԿՈՏԱՅՔՈՒՄ

Շրջանի բանվոր-ծառայողները և կոլտոգները իրենց ժողովներում միահամուռ կերպով պաշտպանեցին արտաշատցիների դիմումը: Հենց առաջին օրը շրջանի աշխատավորները այդ նպատակի համար հատկացրին 350 հազար ռուբլի: Շրջանի մի շարք գյուղերում և շրջկենտրոնում տասնյակ բնակարաններ են հատկացված արտասահմանից վերադարձող հայերին տեղավորելու համար: Շրջանի աշխատավորները իրենց ժողովներում խոստանում էին ամեն բան անել արտասահմանից վերադարձող հարազատներին լավ ընդունելու և նրանց կարիքները հոգալու համար:

ԴԻԼԻՋԱՆՈՒՄ

Արտաշատցիների կողմ ջերմ արձագանք դրավ Դիլիջանի աշխատավորության մեջ: Քաղաքի հիմնարկ-ձեռնարկություններում

կայացած ժողովներում աշխատավորները միահամուռ կերպով որոշեցին իրենց խնայողություններից հատկացումներ կատարել հայրենիք վերադարձող հայերի տեղավորմանն օգնելու ֆոնդին:

Տեղաբնակներին տրի կուեկտիվը որոշեց հատկացնել 5 օրվա աշխատավարձ և արագ կերպով ավարտել վերադարձող հայերի համար կառուցվող 10 բնակարանների շինարարությունը:

Շնոր կյանք» փայտամշակման արտելի կուեկտիվը որոշեց հատկացնել 6 օրվա աշխատավարձ և արտասահմանից վերադարձող ընտանիքների համար պլանից դուրս արտագրել սեղաններ, աթոռներ ու մահճակալներ:

ԲԱՍԱՐԳԵՉԱՐՈՒՄ

Ապրիլի 5-ին և 6-ին շրջանի հիմնարկ-ձեռնարկություններում և կոլխոզներում տեղի ունեցան աշխատավորների ժողովներ, որտեղ քննության առնվեց արտաշատցիների դիմումը:

Ջերմորեն պաշտպանելով արտաշատցիների նախաձեռնությունը, շրջկենտրոնի բանվոր-ծառայողները արտասահմանից վերադարձող հայերի տեղավորմանը օգնելու ֆոնդին հատկացրին իրենց 5—6 օրվա աշխատավարձը:

ՄՏ կայանի աշխատողներն այդ նպատակի համար հատկացրին 45 հազար ռուբլի, տորֆագործները՝ 20 հազար ռուբլի, Մեծ Մազրայի կոլխոզնիկները՝ 50 հազար ռուբլի և այլն:

Միայն ապրիլի 5-ին հատկացումների գումարը հասավ 300 հազար ռուբլու: Շրջանի գյուղերում աշխատավորների ժողովները շարունակվում են:

ՆՈՐ ԲԱՅԱԶԵՏՈՒՄ

Ապրիլի 5-ին շրջանի աշխատավորները լարված ուշադրությամբ լսեց արտաշատցիների դիմումի հաղորդումը ռադիոյով: Նույն օրը շրջկենտրոնի հիմնարկություններում և գյուղերում տեղի ունեցան աշխատավորների ժողովներ: Ջերմորեն պաշտպանելով արտաշատցիների նախաձեռնությունը, շրջանի բանվոր-ծառայողներն ու կոլխոզնիկները արտասահմանից վերադարձող հայերի տեղավորմանը օգնելու ֆոնդին

հատկացրին 300 հազար ռուբլի գումար:

Շրջանի բանվոր-ծառայողներն իրենց ժողովներում որոշեցին այդ նպատակի համար հատկացնել իրենց 5 օրվա աշխատավարձը:

ԷԶՄԻԱՆՈՒՄ

Ապրիլի 5-ին շրջկենտրոնի բոլոր հիմնարկ-ձեռնարկություններում տեղի ունեցան բանվոր-ծառայողների բազմամարդ ժողովներ, որտեղ քննության առնվեց Արտաշատի շրջանի կոլխոզնիկների դիմումը:

Մինչև ժամը 12-ը միայն շրջկենտրոնի բանվոր-ծառայողները այդ նպատակի համար հատկացրին 135 հազար ռուբլի:

Աշխատավորների բազմամարդ ժողովներ տեղի ունեցան նաև շրջանի սովխոզներում ու կոլխոզներում: Միկոյանի անվան սովխոզի բանվոր-ծառայողները հատկացրին 10 հազար ռուբլի, Մոլոտովի անվան սովխոզի բանվոր-ծառայողները՝ 7 հազար ռուբլի:

Շրջանի գյուղերում աշխատավորների ժողովները շարունակվում են:

ԱՇՏԱՐԱԿՈՒՄ

Արտաշատցիների դիմումը ջերմ արձագանք գտավ շրջանի աշխատավորության մեջ: Կոլխոզներում և հիմնարկ-ձեռնարկություններում հրավիրված ժողովներում աշխատավորները ողջունում էին արտաշատցիների խրախուսելի նախաձեռնությունը: Մի քանի ժամվա ընթացքում շրջանի աշխատավորների կողմից կատարվող հատկացումների գումարը հասավ մոտ մեկ միլիոն ռուբլու: Շրջանի գյուղերում հատկացումները շարունակվում են:

ՍԻՄԻԱՆՈՒՄ

Սիսիանի շրջանի կոլխոզնիկները ապրիլի 5-ին իրենց ժողովներում հայրենասիրական ջերմ զգացմունքներով քննության առան արտաշատցիներին դիմումը: Միահամուռ կերպով պաշտպանելով արտաշատցիների նախաձեռնությունը, շրջանի աշխատավորությունը արտասահմանից վերադարձող հայերի տեղավորմանը օգնելու ֆոնդի օգտին հատկացրեց 700 հազար ռուբլի:

Շրջանի գյուղերում արտաշատցիների դիմումի քննությանը նվիրված ժողովները շարունակվում են:

(«Սովետ. Հայաստան» № № 81, 82 83, 84, 85. 1946 թ.)

ՀԱՆԴԻՍԱՎՈՐ ՆԻՍՏ ՆՎԻՐՎԱԾ ԵՐԵՎԱՆԻ Վ. Մ. ՄՈԼՈՏՈՎԻ ԱՆՎԱՆ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ 25-ԱՄՅԱԿԻՆ

Հայ ժողովրդի ներկայացուցիչները, հավաքվելով Երևանի Սպենդիարովի անվան օպերայի և բալետի թատրոնի հույակապ կամարների տակ, շատ նշանակալից իրադարձություններ են նշել: Այդպիսի իրադարձություններից մեկը տեղի ունեցավ երեկ՝ ապրիլի 27-ին: Թատրոնի հսկայական դահլիճը բերկրանքով դիմավորեց ռեսպուբլիկայի լավագույն մարդկանց, որոնք հավաքվել էին ժողովրդի կյանքում տեղի ընկնող տարեթիվը, Հայկական ՍՍՌ կուլտուրայի անմոռանալի տոնը, Երևանի Վ. Մ. Մոլոտովի անվան Պետական համալսարան-

բարտուղար ընկ. Բ. Աստվածատրյանը, Հայկական ՍՍՌ Լուսավորության մինիստր ընկ. Գ. Աղբալյանը, Երևանի Վ. Մ. Մոլոտովի անվան Պետական համալսարանի ռեկտոր ընկ. Հ. Բունիաթյանը, Հայկական ՍՍՌ Գիտությունների Ակադեմիայի վիցե-պրեզիդենտ ընկ. Վ. Համբարձումյանը, Հայկական ՍՍՌ Գիտությունների Ակադեմիայի իսկական անդամներ ընկ. ընկ. Ա. Տերտերյանը, Հ. Աճառյանը, Գ. Ղափանցյանը, Երևանի Քաղաքային Սովետի գործկոմի նախագահ ընկ. Լ. Հովսեփյանը, Հայաստանի Կ(բ)Պ Կենտկոմի դպրոցական

Երևանի Վ. Մ. Մոլոտովի անվան Պետական համալսարանի շենքը

նի 25-ամյակը նշելու համար: Թատրոնի դահլիճը լի էր դիտության ու կուլտուրայի ազանավոր ներկայացուցիչներով, աշխույժ ուսանող երիտասարդությամբ, բազմաթիվ ձեռնարկությունների և հիմնարկությունների աշխատավորներով:

Նախագահության սեղանի մոտ են Հայկական ՍՍՌ Մինիստրների Սովետի նախագահ ընկ. Ա. Սարգսյանը, Հայաստանի Կ(բ)Պ Կենտկոմի պրոպագանդայի դժով բարտուղար ընկ. Զ. Գրիգորյանը, Հայաստանի Կ(բ)Պ Երևանի Քաղաքային կոմիտեի

բաժնի վարիչ ընկ. Ա. Խրիմլյանը, պրոֆեսորներ Ա. Տեր-Պողոսյանը, Է. Մելիքսեթ-Բեկը, Ա. Հովհաննիսյանը, Վ. Ռշտունին, Մ. Սանթրոսյանը, Գ. Աղաջանյանը, Ն. Հակոբյանը, Ա. Ղարիբյանը, Բաքվի Պետական համալսարանի ղեկավարի ղեկավար պրոֆեսոր Մաֆիլին, ուսանողական կազմակերպությունների ներկայացուցիչները և ուրիշներ:

Նիստը բացվում է հանդիսավոր իրադրության մեջ, Հայկական ՍՍՌ պետական հիմնի հնչյունների տակ:

Պրոֆեսոր Ռշտունու առաջարկությամբ նիստին մասնակցողները երկար չլող ծափահարություններով ընտրում են պատվավոր նախագահություն՝ Համկ(բ)Պ Կենտկոմի Քաղբյուրոյի կազմը մեծ առաջնորդ, հանձարեղ գործավար ընկեր Ստալինի գլխավորությամբ, ինչպես նաև Հայաստանի Կ(բ)Պ Կենտկոմի քարտուղար ընկ. Գր. Հարությունյանին:

«Երևանի Վ. Մ. Մոլոտովի անվան Պետական համալսարանը 25 տարում» զեկուցումով հանդես եկավ համալսարանի ռեկտոր, Հայկական ՍՍՌ Գիտությունների Ակադեմիայի իսկական անդամ Հ. Բունիաթյանը:

— Երևանի Պետական համալսարանը, — ասում է նա, — հանդիսանում է խոլեմական հասարակարգի ծնունդը Հայաստանում: Գիտության ու կուլտուրայի այդ խոշորագույն օջախը ստեղծվել է սովետական իշխանություն հաստատվելու հենց առաջին ամիսներին, երբ դաշնակների տիրապետության օրոք քայքայված երկրում արյան հետքերը դեռ չէին չորացել: Իր հիմնադրման ժամանակ համալսարանն ուներ միայն երկու ֆակուլտետ, այժմ դրանց թիվն է 10, որոնցից մեկն է նորերս կազմված՝ միջազգային հարաբերությունների ֆակուլտետը: Իր գոյության ընթացքում համալսարանը բաց է թողել գիտության զանազան ճյուղերի գծով 3.377 մասնագետներ: Համալսարանն ավարտածներից երկուսը հանդիսանում են Հայկական ՍՍՌ Գիտությունների Ակադեմիայի իսկական անդամ և չորսը՝ թղթակից-անդամ:

Այժմ համալսարանի առաջ բացվում են նոր լայն գիտական հորիզոններ և բեղմնավոր աշխատանքի հեռանկարներ ի փառս մեր հզոր սոցիալիստական հայրենիքի, — ավարտում է իր զեկուցումը ընկ. Բունիաթյանը:

Նիստին մասնակցողները ջերմ ծափահարություններով դիմավորեցին Հայկական ՍՍՌ Մինիստրների Սովետի նախագահ ընկ. Ա. Սարգսյանին, որը Հայկական ՍՍՌ կառավարության և Հայաստանի Կոմունիստական (բոլշևիկների) Պարտիայի Կենտրոնական Կոմիտեի անունից ողջունեց հոբելյար համալսարանին:

Իր ճառում ընկ. Սարգսյանը բնութագրեց 25 տարվա ընթացքում համալսարանի անցած ուղին և նրա կոլեկտիվի առաջ դրեց նոր խնդիրներ, որոնք կապված են ռեսպուբլիկայում ստալինյան շրջորդող հնգամյակի պլանը իրագործելու հետ:

— Պարտիան և կառավարությունը մեծ

ուշադրություն են նվիրում գիտականության, անդուլ հոգատարություն են ցուցաբերում գիտական բազան ընդլայնելու, գիտական կադրերի աշխատանքի պայմանները բարելավելու, նրանց նյութական-կենցաղային մակարդակը բարձրացնելու գործին: Այդպիսի հոգատարության օրինակներից մեկը հանդիսանում է ՍՍՌԲ Բարձրագույն կրթության Մինիստրության ստեղծումը: Կասկած չկա, որ գիտության գործիչները, մասնավորապես երևանի Վ. Մ. Մոլոտովի անվան Պետական համալսարանի աշխատողները կգտնվեն այն խնդիրների բարձրության վրա, որ չորրորդ հնգամյակում մեր գիտականների առաջ դնում է մեր Մեծ առաջնորդ ընկեր Ստալինը:

Ցախուն ճառ արտասանեց Հայկական ՍՍՌ Գիտությունների Ակադեմիայի միջնադրեզդեկտ ընկ. Վ. Համբարձումյանը: Նա հոբելյարին հանձնեց Հայկական ՍՍՌ Գիտությունների Ակադեմիայի ուղերձը, իսկ Լենինգրադի Պետական համալսարանի անունից հաջողություն ցանկացավ ի փառս հայրենիքի կատարվող հետազա բեղմնավոր աշխատանքի ասպարեզում:

— Մեր համալսարանը, — ասում է իր ներույթում Հայկական ՍՍՌ Լուսավորության մինիստր ընկ. Աղբալյանը, — հանդիսանում է գիտության իսկական տաճար, որով պարծենում է ժողովուրդը: Բոլոր հիմքերը կան հույս ունենալու, որ հետագայում ևս համալսարանի կոլեկտիվը հնարավոր ամեն ինչ կանի՝ ամեն կերպ նպաստելու երկրի կուլտուրայի բարգավաճմանը և ժողովրդական տնտեսության զարգացմանը:

Նոսքը տրվում է Բաքվի Պետական համալսարանի դեկագագիայի ղեկավար պրոֆեսոր Ռաֆիկին: Բոլոր ներկա եղողների միահամուռ ծափահարությունների տակ նա իր շեշտակի, պատկերավոր ճառում հաղորդում է եղբայրական Ադրբեյջանի գիտականների անունից ջերմ ողջուն երևանի Վ. Մ. Մոլոտովի անվան Պետական համալսարանի պրոֆեսորա-դասախոսական կազմին և ուսանողական կոլեկտիվին ու հանձնում է համալսարանական կոլեկտիվի ներկայացուցիչներին նվերներ:

Նիստին մասնակցողները ջերմորեն են դիմավորում պրոֆեսոր Մելիքսեթ-Բեկին, որը հանդես է գալիս ողջունով Բեիլիսի ի. Վ. Ստալինի անվան համալսարանի հանձնարարությամբ:

Այնուհետև ողջունով հանդես են գալիս երևանի Թշկական ինստիտուտի կողմից պրոֆեսոր Գ. Արեշյանը, Մանկավարժական

ինստիտուտի կողմից պրոֆեսոր Ա. Ղարիրյանը, Պոլիտեխնիկական ինստիտուտի կողմից պրոֆեսոր Խաչչինսկին, Գյուլաթանտեսական ինստիտուտի կողմից պրոֆեսոր Երիցյանը:

Երևանի Վ. Մ. Մոլոտովի անվան Պետական համալսարանի հասցեով նրա 25-ամյակի կապակցությամբ ստացված ողջույնի հեռագրերը հրապարակելու համար խոսքը տրվում է պրոֆեսոր Ա. Հովհաննիսյանին: Նա կարդում է ՍՍՍՐ Բարձրագույն կրթության մինիստր ընկ. Կաֆտանովի, ՍՍՍՐ Գիտությունների Ակադեմիայի պրեզիդենտ ընկ. Վավիլովի, Մոսկվայի Լոմոնոսովի անվան լենինի շքանշանակիր Պետական համալսարանի, Վրացական ՍՍՌ Գիտությունների Ակադեմիայի, Լենինգրադի էրմիտաժի, Ակադեմիկոսներ Հ. Օրբելիի, Տարբեր, ՍՍՍՐ Գիտությունների Ակադեմիայի թղթակից-անդամ Խ. Կոշտոյանցի հեռագրերը և հայտնում է, որ ստացված են նաև շատ այլ ողջույններ Սովետական Միության զանազան քաղաքներից, գիտական կազմակերպություններից և առանձին ականավոր գիտնականներից:

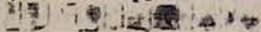
Հանդիսավոր նիստին մասնակցողները բուռն ծափահարությամբ են զինավորում աշխատավորների մեծ առաջնորդ, ուղեւորական ժողովրդի հաղթանակների կազմակերպիչ և ոգեշնչող ընկեր Ստալինին ողջույն ուղարկելու առաջարկությունը: Ողջույնի տեքստը հաստատվում է ամբողջ դահլիճի երկարատե, միահամուռ ծափահարությամբ:

Այնուհետև ներկա եղողների ջերմ ծափահարությունների տակ հրապարակվում է մեծ Ստալինի մերձավորագույն զինակից ընկ. Մոլոտովին ուղղված ողջույնի տեքստը, որի փառապանծ անունը կրում է հոբելյար համալսարանը:

Ժողովը նաև ողջույնի հեռագիր է ընդունում՝ ուղղված ՍՍՍՐ Բարձրագույն կրթության մինիստր ընկ. Կաֆտանովին:

Հանդիսավոր նիստը փակվում է Հայկական ՍՍՌ պետական հիմնի հնչյունների տակ:

Նիստից հետո տեղի ունեցավ մեծ համերգ մայրաքաղաքի արտիստական լավագույն ուժերի մասնակցությամբ:

(229)

Լ Ե Ջ Վ Ի Ի Ն Ս Տ Ի Տ ՈՒ Տ ՈՒ Մ

Հայկական ՍՍՌ Գիտությունների Ակադեմիայի Մատի անվան լեզվի ինստիտուտում օրերս տեղի ունեցավ ինստիտուտի գիտական խորհրդի նիստը: Խորհրդում լրացվեց ինստիտուտի գիտական պրոֆ.-դոկտոր Ա. Ղարիրյանի զեկուցումը «Լեզվի ինստիտուտի գիտական պրոբլեմները շորրորդ հնգամյակում» թեմայի մասին:

Գիտական խորհուրդը մշակեց ինստիտուտի գիտական պրոբլեմների հնգամյա ալանի նախագիծը: Համաձայն այդ նախագծի, ինստիտուտի առանձին սեկտորները կատարելու են մի շարք գիտական ուսումնասիրություններ. այսպես օրինակ՝ հայոց լեզվի պատմության սեկտորը պատրաստելու և հրատարակելու է միջին հայերենը և նրա պատմությունը, մոտ քառասուն մամուլ ծավալով աշխատություն, որի նյութերի հավաքումը սկսվելու է այս տարվանից: Գրվելու է հայ-վրացական լեզվական ընդհանրացումներ ուսումնասիրություններ:

Նույն սեկտորի գծով հնգամյակում կատարվելու է գրաբարի լեզվական դպրոցների, Ուրարտական բեռագիր արձանագրությունների ուսումնասիրությունը և հրատարակումը: Առաջիկայում շարունակվելու է հայ բառարանների ուսումնասիրությունը, այս տարի կատարվելու է Վանի, Ակնի, Սեբաստիայի, Արաբկիրի, Մալաթիայի, Սուշավայի բառարանների ուսումնասիրություններ: Կազմվելու է հայ բառարանների բարեկարգումը:

Ստալինյան շորրորդ հնգամյակի ընթացքում մեծ աշխատանք է կատարվելու ինստիտուտում բառարանագիտական սեկտորի գծով: Կազմվելու են երկլեզվյան բառարաններ՝ հայ-ուսերեն, ուս-հայերեն, յուրաքանչյուրը շորր հատորակով: Կազմվելու է գրաբարից-ուսերեն բառարան, հատկապես հին հայերենի ուսումնասիրության համար, այն հաշվով, որպեսզի Սովետական Միության եղբայրական ժողովրդների այն գիտնականները, որոնք զբաղվում են հայոց հին գրականության և պատմության հարցերով, օգտվեն բնագրից և ոչ թե ընդհանրաթարգմանություններից: Նույն սեկտորի գծով կազմվելու է նաև վրացերեն-հայերեն, անգլերեն-հայերեն և այլ բառարաններ:

Այս հնգամյակում նախատեսվում է կազմել արդի հայերեն լեզվի: Պարզական բառարան, արդի հայերենի բացատրական և հայ բառարանների մեծ բառարան:

Այս հնգամյակում նախատեսվում է կազմել արդի հայերեն լեզվի: Պարզական բառարան, արդի հայերենի բացատրական և հայ բառարանների մեծ բառարան:

Լեզվի ինստիտուտի ժամանակակից հայերենի սեկտորի գծով նախատեսվում է շարունակել արդի հայերենի ուսումնասիրության աշխատանքները: Ուսումնասիրվելու է Հով. Հովհաննիսյանի, Հով. Թումանյանի, Վ. Տերյանի, Բաֆոու, Նար-Դոսի և սովետահայ շրջանի գրողներից՝ Դ. Դեմիրճյանի, Ստ. Զորյանի, Ն. Զարյանի գեղարվեստական ստեղծագործությունների լեզուն:

Այս սեկտորի գծով կազմվելու է հայոց

լեզվի ընդարձակ քերականությունը, կատարվելու է Ե. Սկրյոգերի քերականության հայերեն թարգմանությունը:

Նախատեսվում է հրատարակել ակադեմիկոս Մառի ընտիր երկերի երկհատորյակը, Անիլին վերաբերող նյութերի ժողովածուն, Մառի հայ մատենագրության պատմությունը:

(Սովետական Հայաստան» № 116, 1946 թ.)

ԳԻՏԱԿԱՆ ՆՈՐ ԱՇԽԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Հայկական ՍՍՌ Գիտությունների Ակադեմիայի Տնտեսագիտական սեկտորն այս տարի գիտա-հետազոտական լայն աշխատանք է ծավալում: Սեկտորը գլխավորապես ըզբաղվում է Հայկական ՍՍՌ ժողովրդական տնտեսության պլանավորման, արտադրական ուժերի տեղաբաշխման, ժողովրդական տնտեսության պատմության և հայ տնտեսական մտքի զարգացման խնդիրներով:

Հայկական ՍՍՌ տնտեսության պլանավորման ուղղությամբ սեկտորի գիտա-հետազոտական աշխատանքների հիմնական նպատակն է ուսումնասիրել «Սևան—Ջանդու—Արաքս» էներգետիկ իրրիզացիոն խորագույն պրոբլեմը:

Ռեսպուբլիկայի արտադրական ուժերի տեղաբաշխման ուղղությամբ ուսումնասիրվում են ռեսպուբլիկայի և նրա առանձին շրջանների ֆիզիկական և տնտեսական աշխարհագրական կարևոր խնդիրները, ինչպես նաև տնտեսությունը՝ կապված արդյունաբերական և գյուղատնտեսական շրջանների և տրանսպորտային հանգույցների հետ:

Սեկտորը նախատեսել է պատրաստել 13 կարևոր աշխատություններ, որոնց թվում Հայկական ՍՍՌ տնտեսական և ֆիզիկական աշխարհագրության դասագրքերը և այլն: Այդ աշխատանքներին մասնակցում են ոչ միայն սեկտորի ամբողջ գիտական կոլեկտիվը, այլ և Հայկական ՍՍՌ Գիտություն-

ների Ակադեմիայի գիտա-հետազոտական ինստիտուտները:

Ժողովրդական տնտեսության պատմության գծով այս տարվա առաջին կիսամյակում սեկտորն ավարտելու է «Հայկական ՍՍՌ արդյունաբերության զարգացման պատմությունը», «Հայկական ՍՍՌ գյուղատնտեսության զարգացման պատմությունը» և «Ռեսպուբլիկայի կոլտոգները Հայրենական պատերազմի նախօրյակին» աշխատությունները և այնուհետև սկսելու է երկու նոր խոշոր աշխատություն՝ «Կապիտալիզմի զարգացման պատմությունը Հայաստանում» և «Հայկական ՍՍՌ կոլեկտիվացման պատմությունը»:

Հայ տնտեսական մտքի զարգացման պատմության ուղղությամբ սեկտորը ձեռնարկել է «Հայ տնտեսական միտքը 19-րդ դարի 2-րդ կեսին» աշխատանքը:

Տնտեսական սեկտորի գիտա-հետազոտական այս աշխատանքներին մասնակցում են հզալի թվով գիտական աշխատողներ, որոնց թվում պրոֆեսորներ՝ Գ. Քոչարյանը, Ս. Լիսիցյանը, Հ. Թումանյանը, գիտությունների թեկնածուներ և ավագ գիտական աշխատողներ Ս. Խրիմյանը, Գ. Ալավերդյանը, Ա. Գարամյանը, Ս. Զորյանը, Մ. Շահբազյանը, Ստեփանյանը և ուրիշներ:

(Սովետական Հայաստան» № 80, 1946 թ.)

ԵՂԻՇԵԻ „ՎԱՐԴԱՆԱՆՑ ՊԱՏՄՈՒԹՅԱՆ“

Պրոֆեսոր — դոկտոր Ե. Տեր—Մինասյանը պատրաստում է 5-րդ դարի հայ նշանավոր պատմիչ Եղիշեի «Վարդանանց պատմություն» գիտական համեմատական բնագիրը: Այս նպատակով Հայկական ՍՍՌ Մինիստրների Սովետին կից Պետական Ձեռագրատանը (Մատենադարան) եղած մոտ 20

ԳԻՏԱԿԱՆ ՀԱՄԵՄԱՏԱԿԱՆ ԲՆԱԳԻՐԸ

ձեռագրերը մանրամասն կերպով համեմատվում են, որոնց մեջ պահպանված են Եղիշեի «Վարդանանց պատմության» բնագրերը: Բացի դրանից՝ այդ ձեռագրերում կան բազմաթիվ ձեռագիր ժողովածուներ, որոնց մեջ կան որոշ գլուխներ Եղիշեի պատմությունից:

Այս աշխատությունն ունի այն արժեքը, որ բնագրում եղած որոշ աղճատված տեղեր ու հատվածներ, նույնպես և սխալ բաներ կճշտվեն և մեր բանասիրական գիտությունը կունենա նղիշի պատմության համեմատաբար անաղարտ բնագիր:

Այժմ հրապարակի վրա եղած հայ պատմիչներ՝ Մ. Խորենացու, Ղ. Փարպեցու, Սե-

բեոսի, Հովհան Մամիկոնյանի, Ասողիկի «Հայոց պատմություն» գրքերի գիտական համեմատական բնագրերին Ե. Տեր-Մինասյանի այս աշխատությամբ ավելանում է նղիշի «Վարդանանց պատմության» գիտական համեմատական բնագիրը:

(«Սովետ. Հայաստան» № 81, 1946 թ.)

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՍՈՎԵՏԱԿԱՆ ԳՐՈՂՆԵՐԻ ՄԻՈՒՅՅԱՆ ԵՐԿՐՈՐԴ ՀԱՄԱԳՈՒՄԱՐԸ

Հայաստանի Սովետական Գրողների Միության նախագահությունը որոշում ընդունեց ս/թ սեպտեմբերին հրավիրել Հայաստանի Սովետական Գրողների Միության երկրորդ համագումարը: Համագումարում կլսվեն զեկուցումներ հետևյալ թեմաներով՝ Սովետահայ գրականությունը և նրա հետագա զարգացման խնդիրները, Հայ գրականությունը Հայրենական մեծ պատերազմի ժամանակաշրջանում, Սովետահայ գեղարվեստական արձակի զարգացման ուղիները և նրա հեռանկարները, Սովետահայ պոեզիան, Սովետահայ դրամատուրգիայի զարգացման պրոբլեմները, մանկա-պատանեկական գրականության հարցերը, գրական

բնագրատության վիճակն ու խնդիրները:

Համագումարում դրվում է նաև զեկուցում ժամանակակից արտասահմանյան հայ գրականության մասին:

Հայաստանի Սովետական Գրողների Միության նախագահությունը որոշեց համագումարին մասնակցելու համար հրավիրել արտասահմանյան հայ գրականության ականավոր ներկայացուցիչներին:

Համագումարին որպես հյուրեր մասնակցելու համար կհրավիրվեն նաև Մոսկվայի, Լենինգրադի, Ուլկոմիայի, Վրաստանի, Ադրբեջանի և եղբայրական մյուս ռեսպուբլիկաների մի շարք խոշոր գրողներ:

(ՀՀԳ)

ԵՐԵՎԱՆԻ ՆՎԻՐՎԱԾ ԿՈՄԻՏԱՍԻ ՀԻՇՏԱՎԿԻՆ

Ապրիլի 26-ին Հայաստանի Սովետական կերպարվեստագետների տան դահլիճում տեղի ունեցավ հուշերի երեկո, նվիրված Կոմիտասին:

Երեկոյին մասնակցում էին գեղանկարիչները, գրաֆիկները, քանդակագործները, որոնք եռանդուն կերպով պատրաստվում են մասնակցելու Կոմիտասի ծննդյան 75-ամյակի առթիվ հայտարարված Կոմիտասի լավագույն պորտրետի մրցանակաբաշխությանը:

Մեծանուն կոմպոզիտոր—երաժշտագետի մասին հետաքրքիր հուշեր պատմեց Կոմիտասի կյանքին ծանոթ դաշնակահարուհի Աղավնի Մեսրոբյանը: Նա բերեց մի շարք կարևոր փաստեր, օրինակներ այն մասին, թե ինչպես էր աշխատում Կոմիտասը, ինչպիսի ոգևորությամբ էր համարում ժողովրդական երգերը, և թե որքան շատ էր կապված նա ժողովրդի հետ:

(«Սովետական Հայաստան» № 101, 1946 թ.)

„Ի Մ Հ Ո Ւ Շ Ե Ր Ի Ց“

Հայպետհրատի հրատարակությամբ լույս տեսավ մեծանուն բանաստեղծ Ավ. Իսահակյանի «Իմ հուշերից» վերնագրով աշխատությունը: Այս աշխատության մեջ բանաստեղծը հետաքրքիր հուշեր է պատմում

Հովհ. Թումանյանի, Հովհ. Հովհաննիսյանի, Նար-Դոսի, Պերճ Պողոսյանի և հայ գրականության ու արվեստի մյուս ականավոր գործիչների կյանքի մասին:

Լ Ե ՈՒ „ՀԱՅՈՑ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆ“-Ը

ՀՍՍՌ Գիտությունների Ակադեմիայի պատմագրության ականավոր ներկայացուցիչներից մեկի՝ Լեոնի «Հայոց պատմություն»

երրորդ հատորը, բաղկացած 1119 էջից: Այս հատորն ընդգրկում է հայ ժողովրդի քա-

ղաքական, սոցիալ-տնտեսական և կուլտուրական կյանքը 16—18 դարերում:

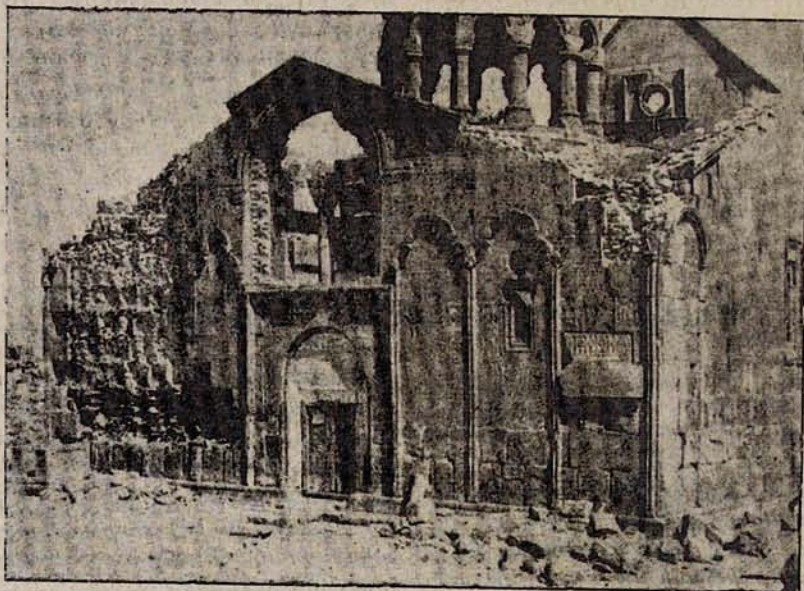
ՀՈՎՀԱՆՆԱՎԱՆՔԻ

ՎԵՐԱԿԱՆԳՆՈՒՄԸ

Քասախ գետի անդնդախոր կիրճի գեղադիր ձորափին կանգնած է միջնադարյան վանքից Հովհաննավանքը, որը կարծես լրացնում է շրջապատի բնության գեղեցկությունը: Դա տարբեր ժամանակներում կառուցված, բայց մի ընդհանուր ներդաշնակություն ներկայացնող ճարտարապետական հուշարձանների խումբ է: Միանեֆային բազիլիկայի տիպի հուշարձաններից մեկն ունի հնուքյան արևհայտ նշաններ, նրա պայտաձև և կամարները և մի շարք դետալներ անկասկած վկայում են այն մասին, որ նա

1918 թվին, մի փոթորկոտ անձրևային գիշեր փլվել է այդ սքանչելի շինության գմբեթը: Ներկայումս դրանք ավերակներ են, բայց այդ ավերակներն էլ վկայում են շենքի ունեցած գեղեցկության և մոնումենտալության մասին:

Հովհաննավանքի հուշարձանների խմբի մեջ ամենահետաքրքիրը ժամատունն է, որը իր օրիգինալությամբ զանազանվում է հայկական այդ տիպի կառուցումներից: Կառուցված է 1250 թվին վաչիի որդի Բուրդիշխանի կողմից:

Հովհաննավանք. արևմտյան ժամատունը (ԺԳ դար) նորոգելուց առաջ

կառուցվել է V դարուց ոչ ուշ, բայց նրա տարբեր մասերը հաճախակի վերանորոգվել են:

Բազիլիկայի կողքին երբեմն կանգնած է եղել վաչի իշխանի 1217 թվին կառուցած տաճարի մոնումենտալ շենքը: Սա համեմատաբար փոքր տաճար է, հետաքրքիր, սքանչելի քանդակակիր դետալներով. բոլոր չորս անկյուններում ունի երկհարկանի խորաններ. դեպի երկրորդ հարկում տեղավորված խորանները տանող միանգամայն օրիգինալ սանդուղքները հանդիսանում են հնագույն հայ ճարտարապետների կառուցողական արվեստի փայլուն նմուշ:

Պատմական Հուշարձանների պահպանության Կոմիտեն, ղեռ մինչ հայրենական պատերազմը, Հովհաննավանքում կատարել էր վերականգնման նշանակալից աշխատանքներ: Ամրացված են ժամատան սյուների հիմքերը, վերականգնված է արևմտյան պատի մի մասը, տանիքն ամբողջապես ծածկված է կղմինդրով, գլխավոր տաճարի արևելյան պատի մի մասը ամրացված է:

Ներկայումս Պատմական Հուշարձանների Պահպանության Կոմիտեն կատարում է գլխավոր տաճարի և բազիլիկայի արևելյան պատերի ամրացումն ու վերականգնումը:

ԳԱՂՈՒԹԱՅԱՅ ԿՅԱՆՔ

ԱՄԵՐԻԿԱԶԱՅԵՐԻ ՄԻՏԻՆԳԸ ՆՅՈՒՅՈՐՔՈՒՄ

ՆՅՈՒՅՈՐՔ, 29 ապրիլի (ՏԱՍՍ).—Հանգիստ գալով «Հայերի իրավունքների համար պայքարող ամերիկյան կոմիտե»-ի և ԱՄԷՐԻԿԱԶԱՅԵՐԻ «Հայկական Ազգային Խորհրդի» կողմից Կարնեգի Հոլլում կազմակերպված մասսայական միտինգում, ԱՄՆ-ի ներկայացուցիչների պալատի անդամ Սեյլերը (դեմոկրատ, Նյու-Յորք նահանգից) հայտարարել է, որ Թյուրքիայի հայկական նահանգները պետք է վերամիավորվեն Սովետական Հայաստանին:

«Միայն հայկական պրոբլեմի արդարացի կարգավորումը,—ասել է Սեյլերը,—կարող է ստիպել Թյուրքիային հրաժարվել Հայաստանի այն մասից, որտեղ Թյուրքիան ներկայումս տիրապետում է և որտեղ մեկ ու կես միլիոն հայեր անտուն, անպաշտպան վտարանդիների գոյություն են վարում: Թյուրքիայի հայկական նահանգները պետք է միավորվեն Սովետական Հայաստանի ազատ, անկախ ռեսպուբլիկայի հետ, արտասահմանում գտնվողներին պետք է հնարավորություն տրվի վերադառնալ իրենց հայրենիքը: Այդ են պահանջում մարդասիրության սկզբունքները և մենք չպետք է մոռանանք, որ մենք պարտք ենք հայ ժողովրդին համաշխարհային երկրորդ պատերազմի ժամանակ դեմոկրատիային, Միավորված Ազգերի գործին նրա նվիրվածության համար: Նրանք խիզախորեն մարտնչել են Միացյալ Նահանգների և Միավորված մյուս Ազգերի բանակներում: Հիսուն գնեթաւներ, ավելի քան մեկ քառորդ միլիոն հայ սպաներ և զինվորներ մարտնչել են Կարմիր Բանակի շարքերում»:

Թվելով Սովետական Հայաստանի նվաճումները, Սեյլերը նշել է, որ այնտեղ ապահովված է մայրենի լեզվով դպրոցների ստեղծումը, տաղանդների զարգացումը, տեղական ղեկավարների դաստիարակումը: Նա հայտարարել է, որ հայերը երախտապարտ են Սովետական Միությանը իրենց

անվտանգությունը պաշտպանելու համար, որը հնարավոր է դարձրել այդ առաջադրմությունը: Այդպիսի քաղաքականությունը միանգամայն հակառակ է եվրոպական մեծ տերությունների անտարբերությանը, որոնք դեռ առաջին համաշխարհային պատերազմից ի վեր չեն կարողացել լուծել հայկական հարցը:

Հանդես եկած սենատոր Տորին հայտարարել է, թե արդարությունը պահանջում է, որ Հայաստանը ազատագրվի Թյուրքիայի տիրապետությունից, ինչպես որ ազատագրվել են Սերբիան, Հունաստանը, Բուլղարիան և այլ երկրները: Համեմատելով Թյուրքիայի վերաբերմունքը հայերին՝ հրեաների նկատմամբ Հիտլերի վերաբերմունքի հետ, Տորին հայտարարել է, թե անհրաժեշտ է, որ Միավորված Ազգերի կազմակերպությունը իր համար պարզի, որ Թյուրքիան պատերազմի ժամանակ չեզոք էր մնացել սպառնալով պատերազմի մեջ մտնել Գերմանիայի կողմում, եթե զիջումներ չստանա, մինչդեռ հայերը լույս դաշնակիցներ են եղել, ինչպես առաջին, այնպես է երկրորդ համաշխարհային պատերազմում:

Այնուհետև հանդես է եկել Նյու-Յորքի քաղաքային խորհրդի անդամ Բասակը, որը հայտարարել է, թե չի կարելի թույլ տալ, որպեսզի Միավորված Ազգերի կազմակերպությունը դառնա նոր «սրբազան դաշինք», որը նպատակ ունի պահպանել գոյություն ունեցող ստատուս ռելոն: Այդ պատճառով Միավորված Ազգերի կազմակերպությունը պետք է ուղղի հայ ժողովրդի նկատմամբ եղած անարդարությունը, Թյուրքիայի հայկական տերիտորիան պետք է հանձնի Սովետական Հայաստանին: Իսաակը հայտարարել է, թե Սովետական Հայաստանը վրկայություն է հանդիսանում, որ Սովետական Միությունը պատրաստ է իր մեջ ապրող դաժնազան ժողովուրդներին լիակատար հնարավորություն տալ զարգացնելու իրենց

տնտեսությունը, կուլտուրան, քաղաքակրթությունը: Իսաակը կոչ է արել ԱՄՆ-ի պետական ղեկավարամենտին պաշտպանել հալ ժողովրդի պահանջները:

«Հայերի իրավունքների համար պայքարող ամերիկյան կոմիտե»-ի նախագահ Սմիտը բարձր գնահատական է տվել Սովետական Հայաստանի նվաճումներին, որը ինչպես նշել է Սմիտը, զգալի չափով աջակցել է հայկական հարցի լուծմանը, առաջարկելով ընդունել հայ զաղթականներին: Պատասխանելով այն հայտարարությանը, թե թյուրքական նահանգների հանձնումը կնք շանակեր տնտեսական և ստրատեգիական օգնություն ցույց տալ Սովետական Միությանը, Սմիտը հայտարարել է, թե Սովետական Միությունը չէ, որ ստեղծել է հայկական պրոբլեմը և որ «Հայերի իրավունքների համար պայքարող ամերիկյան կոմիտեն» կշարունակի պնդել, որպեսզի հայկական հարցը «մնա ղեմկրատիայի օրակարգում մինչև որ արդարացի լուծում ըստանա»:

Ծառերով հանդես են եկել նաև ներկայացուցիչների պալատի անդամ Սեյը, բողո-

քական եկեղեցիների Նյու-Յորքի Ֆեդերացիայի քարտուղար Սիրլին, հայտնի բնագետ խույզ Ստեֆանսոնը: Միտինգում նախագահում էր «Հայերի իրավունքների համար պայքարող ամերիկյան կոմիտե»-ի ղեկավար Սմիտը: Պատվավոր նախադասների թվում էին միտրոպոլիտ Վենիամինը, հայ եպիսկոպոս Ներսոյանը:

Միտինգին ներկա էր ավելի քան 2700 մարդ, այդ թվում Մասսաչուզետ, Նյու-Ջերսի և Պենսիլվանիա նահանգների հայկական ղեկագլուները: Նրանք խանդավառությամբ էին դիմավորում այն ելույթները, որոնցով պահանջվում էր, որպեսզի Միավորված Ազգերի կազմակերպության Անվտանգության խորհուրդը, ԱՄՆ-ի պետական ղեկավարամենտը պաշտպանեն թյուրքիայի հայկական նահանգները Սովետական Հայաստանին հանձնելը:

Այդ միտինգով ավարտվեցին Միացյալ Նահանգներում անցկացված մի շարք մասսայական ժողովներ, որոնք դիմել են Միավորված Ազգերին, հիշեցնելով, թե ավելի քան մեկ միլիոն հայեր թյուրքական ճրնջման հետևանքով դեռևս հայրենիք չունեն:

ԱՄԵՐԻԿԱԶԱՅԵՐԻ ՄԻՏԻՆԳԸ ՆՅՈՒ-ՅՈՐԳՈՒՄ

ՆՅՈՒ-ՅՈՐԳ, 30 ապրիլի (ՏԱՍՍ).— Ապրիլի 28-ին Նյու-Յորքում տեղի ունեցավ մասսայական միտինգ, որ կազմակերպել էին «Հայերի իրավունքների համար պայքարող ամերիկյան կոմիտե»-ն և «Ամերիկահայերի ազգային խորհուրդ»-ը: Միտինգի մասնակիցները միաձայն ընդունեցին հետևյալ բանաձևը.

«Նկատի ունենալով, որ հարյուր հազարավոր հայեր՝ թյուրքական ճնշման դոհեր՝ ներկայումս խիստ կարիքի մեջ ապրում են օտարերկրյա պետությունների տերիտորիաներում, մասնավորապես Մերձավոր Արևելքի և Միջերկրական ծովի երկրներում, որ զգալի թվով հայեր արդեն ցանկություն են հայտնել վերադառնալու հայրենիք, որ զաղթած հայերի հայրենիք՝ Սովետական Հայաստան վերադարձը հնարավոր է միայն այն բանից հետո, երբ Սովետական Հայաստանին վերամիավորվեն հայկական նահանգները, որ թյուրքերը բռնի կերպով լքել են Հայաստանից և որ թյուրքական կառավարությունը սերունդների ընթացքում դաժանորեն ճնշել ու կոտորել է հայերին և վարկաբեկել նրանց.

Հիշելով, որ ամերիկյան կառավարության քաղաքականությունը Վիլսոնի ժամանակնե-

րից ի վեր եղել է բարեկամության քաղաքականություն հայ ժողովրդի նկատմամբ, որ Վիլսոնը 1920 թվին իր արբիտրաժային որոշման մեջ նախատեսում էր Հայաստանին լիբերալիզմով թյուրքիայի դավթած հայկական նահանգները՝ Ղարսը, Արդահանը, Էրզրումը, Տրապիզոնը, Վանը և Բիթլիսը, որ հայ ժողովուրդը Հայկական ՍՍՌ-ում 25 տարվա ընթացքում մեծ առաջադիմության է հասել տնտեսական ու կուլտուրական տեսակետից և որ հայ ղինվորները Սովետական Միության բանակների շարքերում արիաբար պայքարել են հիտլերյան ֆաշիստների դեմ, իսկ ամերիկահայերը ԱՄՆ-ի ղինված ուժերի շարքերում.

Հաշվի առնելով, որ Միավորված Ազգերի կազմակերպության վրա, հանուն միջազգային խաղաղության ու անվտանգության շահերի պարտականություն է դրված՝ ուղղել միջազգային անարդարությունը, — մենք ամերիկահայերս Միավորված Ազգերի կազմակերպությանը միահամուռ կերպով կոչ ենք անում համակրական վերաբերմունք ցույց տալ և հայկական հարցը արագ լուծել համապատասխան այս բանաձևի առաջարկություններով»:

Բանաձևի պատճենները ուղարկված են

Միավորված Ազգերի կազմակերպության
բոլոր անդամներին, ինչպես նաև ԱՄՆ-ի

պետական քարտուղար Բիրնսին և ԱՄՆ-ի
պրեզիդենտ Տրումենին:

ԱՄՆ-Ի ՀԱՅԿԱԿԱՆ 16 ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԿՈՆՖԵՐԱՆՍԻ ԴԻՄՈՒՄԸ ՏՐՅՈՒԳՎԵ ԼԻՒՆ

ՆՅՈՒ-ՅՈՐԿ, 6 մայիսի (ՏԱՍՍ)։—ԱՄՆ-ի
հայկական 16 կազմակերպությունների կոն-
ֆերանսը դիմում է ուղարկել Միավորված
Ազգերի կազմակերպության գլխավոր քար-
տուղար Տրյուգվի Լին, կոչ անելով հայ-
կական հարցը մտցնել Անվտանգության
խորհրդի օրակարգի մեջ՝ հայ ժողովրդի
վաղեմի պահանջների կարգավորմանը նը-
պաստելու, նրա համար հայրենիքը վերա-
դառնալու, ազատության և անվտանգու-
թյան պայմաններում լավագույն կյանք
կերտելու հնարավորություն ստեղծելու նը-
պատակով: Դիմումի մեջ ասված է, որ ամ-
բողջ աշխարհում 4 միլիոն հայեր պահան-
ջում են, որ Սովետական Հայաստանն ըս-
տանա Ղարսը, Արգահանը, Էրզրումը, Տրա-
պիզոնը, Բիթլիսը և Վանը, որոնք պրեզի-
դենտ Վիլսոնի որոշմամբ պետք է տրվեին
Հայաստանին:

«Պատմության ընթացքում Հայաստանին
պատկանող տերիտորիայի ^{9/10} մասը դեռևս
մնում է Թյուրքիայի սահմաններում,— աս-
ված է դիմումի մեջ:—Սովետական Հայաս-
տանի ժողովուրդը անհամբեր սպասում է
իր հայրենակիցների վերադարձին արտա-
սահմանից, իսկ Հայկական ռեսպուբլիկայի
կառավարությունը պատրաստ է բոլոր մի-
ջոցներով նպաստելու նրանց հայրենիք վե-
րադառնալուն... Թյուրքիայի կատարած
սպանությունները և արտաքսումները չհա-
սան իրենց նպատակին՝ հայկական հարցի
«լուծմանը» հայ ժողովրդին ամբողջովին ո-
չընչացնելու միջոցով: Պատմական Հայաս-
տանը մաքրված է հայերից, սակայն այն
չի դարձել թյուրքական հող: Թյուրքա-
Հայաստանը ներկայումս սակավ է բնա-
կեցված և ամալի է: Եթե Թյուրքա-Հայաս-
տանը վերադարձվի հայերին, ապա կկոր-
կրվի վերջին 25 տարիների ընթացքում
Սովետական Հայաստանի ծաղկման ապրե-
ցույիչ պատմությունը և համաշխարհային
քաղաքակրթությունը կշահի այդ հանձնու-
մից»:

Կալիֆորնիայի հայ արքեպիսկոպոս Գալ-
ֆայանը նույնպես դիմել է Անվտանգության
խորհրդին, խնդրելով վերականգնել հայկա-

կան նահանգները՝ դրանք Սովետական Հա-
յաստանի կազմի մեջ մտցնելու միջոցով:
«Առաջին և երկրորդ համաշխարհային պա-
տերազմների ընթացքում միավորիչ լուղուն-
դը եղել է փոքր ազգությունների ազատա-
գրությունը,— նշում է Գալֆայանը:—Եթե
Հայաստանը նորից ղոճ դառնա մեծ տե-
րությունների ազատությանը ու մրցակցու-
թյանը, ապա մարդկությունը կհամարձակ-
վի՝ արդյոք այլևս խոսելու արդարության
մասին»:

«Նյու-Յորք թայմս» թերթում հրապարակ-
վել է «Հայերի իրավունքների պաշտպանու-
թյան ամերիկյան կոմիտե»-ի նախագահ
Սմիտտի ընդարձակ նամակը, որը հայտա-
բարում է, թե թյուրքերի կողմից հայերի
դեմ ուղղված հալածանքները արդեն վա-
ղուց վրդովմունք են պատճառել դեմոկրա-
տական և քրիստոնեական աշխարհին: Նա-
մակի մեջ ասված է, որ այն ժամանակ,
կրթ «Սովետական Հայաստանի հայերը ա-
րագ անցնում են կյանքի է՛լ ավելի բարձր
մակարդակի, Սիրիայում, Լիբանանում, Ե-
գիպտոսում և Հունաստանում ընչազուրկ
հայերը ապրում են ամենաողբալի պայ-
մաններում»:

Նշելով, որ ամենուրեք հայերը պահան-
ջում են հայկական տերիտորիան վերցնել
Թյուրքիայից, Սմիտտը գրում է. «Եթե արա-
բար, Ամերիկայի որոշ ազգեցիկ շրջան-
ներ առաքելում են այդ պահանջին, այն հի-
ման վրա, թե դա կծառայի Սովետական
Միության ստրատեգիական ու տնտեսական
շահերին: Այս փաստարկումը նշանակում է
մարդկայնության և արդարության պահանջ-
ները անտես առնել միայն այն բանի համար,
որ դրա հետևանքով պատահաբար օգնություն
ցույց կտրվի վերջին պատերազմում մեծ
դաշնակիցներից մեկին: Նման դիրքը չի
համապատասխանում այն դադափարներին,
որոնց համար պայքարում և մեռնում էին
ամերիկացիները, ռուսները, անգլիացիները
և հայերը: Հայկական հարցը ստեղծվել է
Թյուրքիայի անցյալ պատմության սև և էջե-
ռով և ոչ թե Սովետական Միության կող-
մից»:

ՀԱՅԵՐԻ ԺՈՂՈՎԸ ԴԱՄԱՍԿՈՍՈՒՄ

ԲԵՅՐՈՒԹ, 25 ապրիլի (ՏԱՍՍ).— Գամակոսում ապրիլի 23-ին տեղի է ունեցել հայերի ժողով, որտեղ Սովետական Հայաստանի մասին զեկուցումով հանդես է եկել Սովետական Հայաստանի կառավարության ներկայացուցիչ Նազարյանը: Զեկուցումը լսվել է մեծ ուշադրությամբ և հետաքրքրությամբ: Այդ ժողովից հետո շատե-

րը հայտարարել են, որ մինչև այժմ նրանց քիչ բան է հայտնի եղել Սովետական Հայաստանի կյանքի մասին և միայն այժմ նրանք միանգամայն պարզ պատկեր են ըստացել: Բոլորը հայտնել են իրենց բուռն ցանկությունը, որքան կարելի է շուտ վերադառնալ Սովետական Հայաստան:

ՀԱԼԵՊԱՀԱՅՈՒԹՅԱՆ ՓԱՌԱՇՈՒՔ ԸՆԴՈՒՆԵԼՈՒԹՅՈՒՆԸ ԿԻԼԻԿԻՈ

ՎԵՀԱՓԱՌ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻՆ

Մի քանի օրերի ի վեր ժողովրդի խոսակցության նյութն է Վեհափառին ալցելությունը: Սուրիական բարեխնամ կառավարությունը և Ազգային իշխանությունը գործի վրա են արժանի ընդունելություն ընելու համար:

21 մարտ հինգշաբթի կեսօրին դիմավորելու գացողներու օթոնները կմեկնին քաղաքեն: Քաղաքին բոլոր թաղերները նախորդ օրն իսկ վարձված են: Մի քանի Զեյթունցի հայրենակիցներով կեսօրն ետք, ժամը 1:30-ին կմեկնին քաղաքեն: Կհասնինք Ուրում—էլ—Զուլթա, կարգադիր հանձնախումբի կողմն ազգային մարմիններու համար որոշված վայր: Առտուան առատ անձրևներն վերջ, արևու ճառագայթներն նոր փայլ ու գեղեցկություն տուած են նորափոխյ արտերուն: Ամեն կողմ զուգորդալ կանաչ է: Գարնան այս հրապուրել կմղե մեզ ճամբան շարունակելու, կհասնինք 50 քմ. հեռու Թեֆթոյեղի մոտ: Օթոյն վար կիջնենք ավելի վայելելու համար բնությունը: Հին հուշեր շարժապատկերի պես կուգան ու կանցնին: Կբաղդատենք այսօրը երեկվա հետ: Սրտերնիս կուռի ապագայի պայծառ հեռանկարներով: Ի տես կանաչ արտերուն ծրագիրներ կշինենք Հայաստանի մեջ մեզի տրամադրվելիք հողերու մշակության համար: Երեսուն տարիներ առաջ մեզմե ոմանք ճիշտ այս օրերուն հետիոտն ու անոթի թուրք զորաց անարգանք ու սարսափին տակ տարագրության ճամբաներն էին բռնած: Այսօր մենք արդիական օթոյով մեր Վեհափառը դիմավորելու ենք եկած: Այս բոլորը որքան հայու աննկուն նկարագրին, նույնքան և ավելի պարտինք Սովետական Հայաստանի միջազգային դիրքին: Մինչ այդ հեռուն կերկին երեք օթոներ, առաջինը բաց դեղին, Վեհափառին

օթոն է, Հալեպեն հատկապես ուղարկված Տիար Երվանդ Տեմիրճյանի կողմն, որը իր անձնական օթոյով եկած է ընտանյոք բարեգալուստ մաղթելու: Վեհափառին օթոն կանգ կառնե: Աշահամբույրեն վերջ ճամբա կելլենք: Մաարայի, Քեֆեր Հալեպի արար դյուլացիությունը ճամբուն եզերքը հավաքված հարգանք կմատուցանե մեծ հյուրին: Վեհափառը կօրհնե զանոնք:

Ուրում—էլ—Զուլթայի խաչածե ճամբան անցնիլ անկարելի է, ժողովուրդ և օթո խճողված են ճամբու վրա: Թեմին առաջնորդ Գեր. Զարեհ վարդապետ իր հոտին կողմն բարեգալուստ կմաղթե. ոստիկան զորաց ջոկատ մը զինվորական պատիվներ կընծայեն: Վեհափառը կփոխադրվի մեծահարգ Զիքի պեկ Մուսերիսի կողմն դրված օթոն: Սուրիական կառավարությունն ու ժողովուրդը իրենց վայել ազնվությամբ գիտեն զնահատել Հայրապետն ու ժողովուրդներու բարեկամության, հատկապես արար և հայ եղբայրության առաքյալը:

Մտորսիքներու ու ոստիկան զորաց առաջնորդությամբ կկազմվի թափորը կարգադիր հանձնախումբի ծրագրով: 400-500 օթոներ, խիտ առ խիտ 4-5 քմ. երկարությամբ շղթա մը կազմած ճամբա կելլեն: Ամերիկյան գոլեճի հայ ուսուցչությունը քաղաքի մուտքին, դպրոցի շենքին առջև բարեգալուստ կմաղթե և կարժանանա Վեհափառին օրհնության: Տավուտի թաղին առջև, մասնավորապես կանգնած կամարի տակ, Վեհափառը կօրհնե նաև ժողովուրդը, որ մեծով պատկիով ճամբարներն են թափված: Հ. Մ. Մ.-ի սկառսները բարևի կլենան: Ծայրամասի հայ բնակչությունը շուգեր բաժնվիլ իր սիրելի հովուապետեն: Հետիոտն կառաջանան մինչև Նոր գյուղ, դանդաղեցնելով թափորին զնացքը: Նոր

գյուղի ասֆալտ ճամբուն վրա էլեքտրական լամբարներով և դարնանային առաջին կանաչներով զարդարված հսկա կամարին տակ ճերմակներու մեջ շղարշված անմեղ աղջնակ մը ծաղկեփունջ մը նվիրելով բարեգալուստ կմաղթե: Սպիտակ աղավնիներ բարեգալուստի ավետիսը եթերները կփոխադրեն, Հ. Մ. Ը. Մ.-ի նվագախումբը կհնչե ուժգին, մինչ փողոցն ու տանիքները լեցուած 40.000 ժողովուրդ մը կծափահարեն անդադար:

Բարձրախոսին առջև Հայրապետը կօրհնե ժողովուրդը, շնորհակալություն կհայտնե անոնց զգացումներուն համար և բարեմաղթություններ կընե արար ազգին: Մարտի հարափոփոխ երկինքը ավելի շուգեր համբերել ու հուզումով գերազդեցված ժողովուրդը կողողեն անձրևի կաթիլներով. թափորը Համիտիեն, Նեալեն, Թիլելեն, Պապկֆարաշեն ու Խանտիկեն անձրևի տակ սպասող տեղացի հազարավոր ժողովուրդներու ծափահարությանց ու բարեգա-

լուստի մաղթանքներով կհասնի Սալիզե: Վեհափառը հրաշափառով կառաջնորդվի եկեղեցի: Ազոթքեն վերջ գոհություն կուտա Աստծո, որ այս երկար ճամբայեն ապահով առաջնորդեց զինք իր սիրելի հոտին ի տես: Շնորհակալություն կհայտնե ամբողջ ճամբու ընթացքին իրեն հանդեպ ցույց տրված հարգանքին համար: Կնորդորե հավատարիմ մնալ հայաստանյան եկեղեցյալ ու արժանավոր զավակները ըլլալ անոր և հայրենիքին, որպեսզի նահատակաց հոգիներն ուրախանան: Հարանուանությանց և հոգևոր պետերուն հետ տեսակցելի վերջ, «Տեր կեցո դու զհայս»-ով կուղղվի առաջնորդարան:

Ժողովուրդն իմանալով, որ Հայրապետը տասը օր պիտի մնա Հալեպ, կմեկնի անհուն բերկրությանը, ձգնելով որ Վեհափառը հանդիս երկար ճամբու հոգնութենեն վերջ:

Ա. ՎԱՀԱՆՆՅԱՆ

(«Առաւօտ» մարտ 29 1946 թ.)

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՊԱՏԿԵՐԱՎՈՐ ՑՈՒՑԱՀԱՆԴԵՍԸ ՀԱՆԵՊՈՒՄ

Մարտի 22, ուրաթ օրը փակվեցավ Սովետ Հայաստանի պատկերավոր ցուցահանդեսը, կազմակերպված Սովետ Հայաստանի հետ Մշակութային Կապի Հալեպահայ Ընկերության կողմից:

Ցուցահանդեսը բացված էր մարտի 3-ին, բարձր հովանավորությամբ Հալեպի Սուհաֆրդ Ն. Վ. Իհսան Պեյ Շերիֆի:

Ցուցահանդեսի 15 օրվան տևողության ընթացքին այցելուների թիվը հասավ 80 հազարի:

Կրնանք ըսել, թե հայ շմաց, որ շայցիկը ցուցահանդեսը: Մեծ թվով արաբներ ևս այցելեցին զայն:

Ցուցահանդեսին ձգած տպավորությունը մեծ էր: Սուրիահայ գաղութը առաջին անգամ ըլլալով առիթը կունենար կենդանի

պատկերներով ճանչնալու իր սիրելի Հայրենիքին նվաճումները:

Ցուցահանդեսը նմանապես մեծ հիացմունք պատճառեց այցելուներուն, որոնք տեսան, թե հայ ժողովուրդը իրեն համար ինչ բարձր քաղաքակրթություն կստեղծե և ինչպիսի հառաջադիմություններ կարճաժամկետ, երբ իրեն կտրվին նպաստավոր պատմաներ:

Չմոռանանք ըսելու թե՛ գրեթե բոլոր Հալեպահայ դպրոցներու աշակերտները ամեն առտու իրենց ուսուցչական կազմով կայցելեին ցուցահանդեսը:

Փոքրիկներու խանդավառությունը չափ ու սահման չունեի, մանավանդ երբ կտեսնեին մայր Հայրենիքի իրենց եղբայրներուն ու բուրբերուն նախանձելի վիճակը:

(«Առաւօտ» մարտ 28 1946 թ.)

ՊԵԼՃԻՔԱՀԱՅ ԿՅԱՆՔ

Մեր Փարիզի պաշտոնակից «Ժողովուրդ»-ի մեջ կկարդանք.

Պելճիքայի հայ փոքրիկ գաղութը կբաղկանա ավելի քան հազար անձերի՝ որոնցմե մոտ յոթ հարյուրը կընակին Պրյուսել, մընացածը ցրված են Անվերս, Լիեժ, Շառլըռուայ նամյուր և այլ վայրեր՝ Քսանը

հինգ հոգիներե կազմված է, ընդհանուր բնակչությամբ, գաղութային ժողով մը, որը իր կարգին ընտրած է յոթ հոգինոց գործադիր վարչություն մը, տեղվույս ընթացիկ գործերը վարելու համար:

Գաղութիս մշակութային կյանքը հանձնված էր Երիտասարդաց և ուսանողական

միություններուն. բայց պատերազմեն ի վեր ուսանողներու նվազումով, նրիտասարգաց Միությունն է, որ ստանձնած է այդ դործը, որուն իրենց օժանդակությունը կրեին մընացած ուսանողները: Հակառակ տիրող դժվարին պայմաններուն, Միության ներկավարչությունը ամեն ճիգ կթափե գաղութին մեջ ազգային միջոցառում մը ստեղծելու Ան մասնավորապես կաշխատի Հայաստանը ճանչցնել և սիրցնել հայ հասարակության և մշակութային կապ հաստատել Մայր Հայրենիքին և, գաղութին միջև: Այդ նպատակին հասնելու համար ան կկազմակերպե տեղվույն հայ ակումբին մեջ պարբերաբար դասախոսություններ՝ հայ գրականության,

պատմության, գեղարվեստին և ազգային արժեքներուն շուրջ, գրական երեկույթներ և թատերական ներկայացումներ: Միությունը ունի իրեն սեփական գրադարանը, որուն կցված է նաև հանգուցյալ պրոֆ. Ն. Աղունցի մատենադարանը, սեփականություն գաղութային վարչության. Միությունը հաստատած է նաև զիշերային դասընթացը հայ լեզվի, գրականության և աշխարհագրության՝ չափահասներու համար: Իսկ փոքրերու ազգային դաստիարակությամբ կզբաղի Կարի-ներն ի վեր, այնքան նվիրումով ու ձեռնհասությամբ, ծանոթ ուսուցչուհի օր. Ը. Գովանճյան:

(«Միութիւն» հունվ. 6 1946 թ.)

ՃԱՎԱՅԻ ՆԱՅԵՐԸ

Մինկապուրեն մեղի ղրկված մասնավոր նամակն մը կբաղենք հետևյալը.

Չորս տարի է, որ Ճավայի մեջ (Սուրաբայա) դուրսն ունի լուր շունինք: Փոստ և հեռագիր գոյություն չունին ճարտական կոմիտեի և գրավման ընթացքին: Հազիվ ճարտաները պարտուեցան, Ճավայի բնիկներու դեմ սկսվեց պատերազմ, որու ընթացքին հոկտեմբերի 29-ին ունեցանք երեք հայ զոհեր:

Մենք 300 հոգի էինք Սուրաբայայի մեջ: Մինչև նոյեմբեր 7 մոտավորապես 150 հոգի

ազատվեցանք Սուրաբայայի պատերազմական շրջանին և ներկայիս կգտնվինք Մինկապուր, գաղթականի կյանքով, ամեն ինչ քերինս ձգած Սուրաբայա և իրարու հանդեպ կարոտը սրտերնուս:

Եվ նամակագիրը խնդրելով որ պատերազմի պատճառով քանի մը տարիներն ի վեր առաքումը դադարած «Արաքս»-ը վերսկսինք ղրկել իրեն, կխոստանա պարբերաբար նորություններ հաղորդել մեզի:

(«Արաքս» հունվար 12 1946 թ.)

Աղևսաճղրիա)

ՎԵՆԵՏԻԿԻ Ս. ՂԱԶԱՐ ԿՂԶԻՆ ՊԱՏԵՐՆԱԶՍԻ ԺԱՄԱՆԱԿ

Ս. Ղազար վանքը բնավ չէ փոխված: Կարծես պատերազմեն լուր չունի. կարմիր սուներով փոքրիկ կղզին է միշտ՝ օտարին թե հայուն համար: Հայաստանեն փրցված բոլոր մը հող, ուր կհանգչին Մխիթարներ, Բագրատիներն ու Ալիշաններ: Վանքին վարիչներն ալ ամենուն պես դժվարությանց հանդիպեցին, մանավանդ տնտեսական դեռնի վրա:

Վարժարանին հետ անոնք ալ դուռը փոխադրվեցան, իրենց հետ տանելով երկու հազարի չափ հայկական ձեռագիրներն ու գեղարվեստական դանձերը, որոնք հետո ետ բերվեցին կղզին:

«Բազմավէպ»-ը, որուն 1944-ի հարյուրամյակը հետաձգվեցավ, տարին երկու ան-

գամ միայն կհրատարակվի: Տպարանը նոր ընթերցարան մը սկսավ հրատարակել «Սեւան» անունով: Առաջին հատորը արդեն լույս տեսած է և քիչ ատենեն ուրիշ հինգ հատորներ ալ երևան կուգան, պատրաստ միջնակարգ ու բարձրագույն ընթացքներու ծրագրով:

Ավելի կարևոր գործ մը.— տպարանը սկսավ հրատարակել ծաղկաբազնի ծանոթ հեղինակներեն, բանաստեղծ, թե արձակագիր: Արդեն լույս տեսած են Վարդանան՝ երկու հատորներով, Թումանյան՝ նույնպես երկու հատորներով: Մոտերս լույս կտեսնեն Մեծարենց և ապա Ալիշան՝ աշխարհաբար թարգմանություններով:

(«Ալիք» 17 փետրվ. 1946 թ. Թեհրան)

ԱՇԽԱՐՀԻ ԱՍԵՆԱԳԵՂԵՑԻԿ ՔԱՐՏԵՍԸ ՀԱՅԵՐԵՆ ԼԵԶՎՈՎ

Ջանադան լեզուներով միլիոնավոր քարտեաներ հրատարակված են Գոլոմպուսի Ամերիկան գտնելեն մինչև այսօր: Բայց ասոնց մեջ զեղարվիստական գլուխ գործոց մըն է հայերեն ամենագեղեցիկ գիրերով պատրաստված քարտես մը, որ տրայադրված է 1695-ին Հոլանտայի Ամսթերտամ քաղաքը և որմե մեկ օրինակ կգտնվի այսօր Փարիզի Արքայական Մատենադարանը (Պիպլիոթեք Ռուալա), որ Ֆրանսական հեղափոխությունեն վերջ կոչված է Ազգային Մատենադարան (Պիպլիոթեք Նասիոնալ):

Ունի 1.50 մեթր բարձրություն և 1.30 մեթր լայնք և նույն մատենադարանին մեջ մաս կկազմե հոլանտական հին քարտեաներու հավաքածոյին ու կկրե 253-րդ թիվը: Անոր տակի արձանագրութենեն կերեի հետևյալ նախադասությունը.

«Սեթ մանեիֆիք բիես կռավե բուովին տը լա քուքսիոն Քլափոթի (Այս փորագրվալ շքեղ կտորը կուգա Քլափոթի հավաքածոյն):»

Այս քարտեանի փորագրիչները եղած են Սքոնպեր եղբարք, որոնք դժբախտաբար անձանոթ մնացած են քարտիսագիրներուցանկին մեջ, և սակայն պատրաստած են զայն Ամսթերտամ հաստատված խումբ մը հայերու հովանավորությամբ և տպագրված է նրեանցի Ոսկան վարդապետի տնտեսության տակ եկեղեցական, պատմական և աշխարհագրական բազմաթիվ գիրքեր հրատարակող հայ տպարանին մեջ: Այս քաղաքին մեջ է, որ 1660-ին Մատթեոս Դպիր Մարեցին հիմնած է տպարան մը, ուր տրայադրված է Ներսես Շնորհալիի (ԺԲ դար) «Յիսուս Որդի» տաղաչափական գործը:

Անբաղդատելի գեղեցկությամբ օժտված սույն կարևոր քարտեսը նախորդ համաշխարհային պատերազմի հայտարարության նախօրյակին ցուցադրված է Փարիզի Ազգային Մատենադարանի Աշխարհագրական բաժանմունքի վարչության կողմե: Անոր չորս անկյուններին յուրաքանչյուրը հատկացված է տարվույն չորս եղանակներին միայն: Չորս եղանակները ցույց տրված են դիցաբանական և ալլաբանական բաղձաթիվ անձերու խմբանկարներով, որոնց հոլանդի մարմիններուն և գեմբերուն արտակարգ գեղեցկությունը կարծեք կուտա թե այդ մարմինները եղած են Ռաֆայելի մը կամ Լեոնարդո տա Վինչիի մը վրձիններ:

Քարտեսը ցույց տրված է երկու հարթա-

գունդերով (բլանիսֆեր), որոնց աջ կողմինը Արեւելյան կիսագունդը (Եվրոպա, Ասիա, Աֆրիկե), իսկ ձախինը՝ Արեւմտյան կիսագունդը (Ամերիկա) կենդակացնեն:

Վերի աջ անկյունը զբաղած է Ամրան խմբանկարով, ձախը Ձմրան խմբանկարով: Աշնան խմբանկարը կգտնվի վարը՝ ձախ անկյունը, իսկ Գարնան խմբանկարը՝ անոր հակառակ անկյունը: Հարթագունդերուն վերի լայն միջոցին մեջ կգտնվին Հյուսիսահին և Հարավային կիսագունդերը, ուր կերեին համաստեղությունները՝ իրենց ալլաբանական պատկերներով:

Սույն կիսագունդերուն տակը կգտնվի արեգակնային գրությունը՝ հիներու ենթադրությամբ երկիրը իբրե կեդրոն՝ անոր շուրջը կարգով Լուսինը, Փայլածուն, Լուսաբերը, Արեգակը, Հրատը, Լուսնթագը, և նրեակը: Մինչ տասրվան ծանոթ Արեգակնային գրության կեդրոնն է Արեք, որուն շուրջը կգտնան Փայլածու, Արուսյակ, Նրկիր, Հրատ, Լուսնթագ, Նրեակ, Ուրան և Նիպտուն:

Դալով հարթագունդերուն տակի անկյուն, հոն գետեղված է գեղեցիկ շրջանակի մը մեջ հետևյալ հիշատակարանը.

«Նորոգ քանդակ գեղեցկավէպ

հանրանշան

Փոխաբերեաց Թօմա յետնորտ Ոստ վահանդան:

Քիչ վարը՝

Փորագրութիւն յոյժ ցանկալի,

ի ձեռն նղբարց Հարազատի,

Ատրիանու Բակոնդէի

Ն. Պետրոսի Քաջավարժի

Ընտ Ղուկասու Հրմտագունի

Նրկամբ բազմօք յայտածողի

Նղբօրորդի իմ Անդրանիկի

Պահեսցէ էն լիւրում ծոցի

Այսինքն Ատրիանոս և Պետրոս Գամիանոս Սքոնպեր Նղբարք, շինեցին կամ ըրին, Ամստերդամ, 1695:

Սույն հիշատակարանին անմիջապես տակը կա փոքրիկ շրջանակի մը մեջ պարսկաւորած ճիհանային (պարսկ. աշխարհացույց) բառը, որու տակը կգտնվին երկու փոքր հարթագունդեր, հար և նման վերի գունդերուն: Այս երկու հարթագունդերուն մեկը ցույց կուտա Մովսլային կամ Հարավային կիսագունդը, իսկ մյուսը՝ Հյուսիսային կամ Յամաքային կիսագունդը. առաջինին վրա տարածված են ծովերը, իսկ երկրորդին վրա՝ ցամաքները:

Վերջացնելի առաջ ավելցնեմ թե Գրոմ-պոսի Ամերիկան գտնելին մինչև Միացյալ Նահանգներու անկախության թվականը (1492—1776) Մարթին Պեհայիմի 1492-ին, Խուան տե լա Գոսալի 1500-ին, Տիեկո Մի-պեոուի 1529-ին, Մյունսթերի 1540-ին և աշխարհահռչակ քարտիսագիր Օրոթելիուսի 1570-ին հրատարակած քարտեսներուն ա-մենակատարյալն ու ամենագեղեցիկն է վե-րոհիշյալ հայ քարտեսը, որուն մեկ նմա-նահանությունը տեսա Փարիզ, Սեն գետին երկայնքին հին գիրքեր ու հին պատկեր ծախողներեն Վեբեր անուն ֆրանսացիին քով (որուն հին պատկերներ կծախեի) ֆը-րանսերեն լեզվով տպագրված Գրոմպոսի իսկական պատմությունը անուն գրքին ըս-կիղբը:

Ձկրցի հասկնալ, թե ֆրանսերեն գրքի մը սկիզբը ինչու՞ հայատառ քարտես մը կը-գրվեր: Երկար մտածումների վերջ այն եզ-րակացության եկանք, որ Գրոմպոսի գլու-տեն մինչև Միացյալ Նահանգներու անկա-խության թվականը, այսինքն 284 տարվան տպագրված վերոհիշյալ քարտեսներուն մեջ ամենաճշգրիտը Ամերիկաներու մասին և իրր գեղարվեստական գլուխ գործոց, անոր հավասարը ունեցած չլրլալուն պատճառով նախապատվություն տրված է անոր, որուն տպագրության շրջանին ալ արդեն տպա-գրվածները որեւէ կերպով չեն հավասարիթ իրեն:

(«Առաւօտ» հունվար 18 1946 թ.)

ՀԱՅՈՑ ՓԱՅԼՈՒՆ ՀԱՂԹԱՆԱԿԸ

Փետր. 9 փայլուն հաղթանակի օր մը եղավ Ֆիլատեղիոս հայերուն համար:

Փետր. 8-ին և 9-ին, ուրբաթ և շաբաթ իրիկունները, նախաձեռնությամբ Փենսիլ-վանիա Համալսարանի Մշակութային Ողոմ-պիականի վարիչ հմուտ գիտնական տոք. Կրյուպրի, ավելի քան քսան ազգեր ցուցա-դրեցին իրենց ազգ. մշակույթը — երգն ու պարը:

Այս տարի ևս հայերը մասնակցեցան, նախաձեռնությամբ ԿՈՒՈՒՆԿԻ:

Ցուցադրության հայոց բաժնի ղեկավար Տիկ. Հ. Գ. Գևորգյան, որ անդամ է նաև Փենսիլվանիա Համալսարանի Մշակութա-յին Ողոմպիականի Հանձնաժողովին և աս-կե առաջ միշտ Համալսարանի Ողոմպիա-կանին ցուցադրած է փր կազմած ՀԱՅ ՊԱ-ՐԱՆՄԻԻ Հայկական շնորհալի պարերը ու ապահոված հաղթանակ Հայոց համար, այս տարի հրավիրած էր Սյունի երգչախումբը, որ, գովեստով պետք է նշել, արդարացուց իր վրա դրված հույսերը և ՀԱՅ ԵՐԳԸ արժա-նապես ներկայացուց:

Ֆիլ. ՍՅՈՒՆԻ երգչախմբի կարող խմբա-վարն է ողբացյալ երաժշտագետի տաղան-դավոր որդին՝ ԳՈՒՐԳԵՆ, որ իր շափատվ-չուրյան մեջ կ'ընե իր ամբողջ հոգին ու կապրի ՀԱՅ ԵՐԳԸ: Իսկ ղաշնակահարու-հին է՝ ՍՅՈՒՆԻ ամենափայլուն աշակերտ-ներեն օր. Արաքսի Հովսեփյան և 40-ի մոտ

երկսեռ անդամներուն՝ մեջ են ՍՅՈՒՆԻ մյուս երկու ղավակները՝ Սիրան Սյունի Գաղանճյան և Արմեն, ինչպես նաև եղբո-րորդին՝ Միրզա: Այսպես երաժշտագետը ոչ միայն մեզի կտակած է ՀԱՅ ԵՐԳԸ, այլ նաև այդ երգը պանծացնող երգչախմբի վա-րիչ ու անդամներ:

Խումբը երգեց Գ. Սյունիի «Արիք Հայկա-զունք»-ը, «Ալագյազ»-ը, «Զինչ ու Զինչ»-ը, «Գայեք ամպեր»-ը, «Հորովել»-ը և «Հուն-ձք»-ը:

Խմբի հոգին էր և անոր փայլը բազմա-պատկեց մեր երիտասարդ երգիչը՝ Ճորճ Մաղմանյան, որ երգեց մեներգները՝ «Գա-յեք ամպեր»-ուն և «Հորովել»-ին: Ճորճն ու իր երգչուհի տիկինը ՍՅՈՒՆԻ երգչախմբի մեջ իրապես արժեքավոր ուժեր են և պետք է գնահատվին որպես աղակալներ:

Ողոմպիականի վերջավորության, Տոք. Կրյուպրի և Տոք. Փորթնոֆ շնորհավորեցին Հայ երգի հաջողությունն ու զայն ապահո-վող խմբավարն ու երգիչը: Այս երկու ար-վեստագետները իրենց հիացումն հայտնա-ծ են նաև իրենց գողտր նամակներով:

Այսպես, Ֆիլատեղիոս հայերը փետր. 9-ին հաղթանակ մը ևս արձանագրեցին Հայ Մշակութային համար, Փենսիլվանիա Համալսարանի Ըրվայն Օտիթորյումին մեջ: («Լուսնիկ» փետր. 15, 1946 թ. Ֆիլատեղիա)

ՀԱՅ ԵՐԳԸՈՒՀԻ ԱՄԵՐԻԿԱՆ ՕՓԵՐԱՅԻ ՄԵՋ

Ամերիկյան թերթերեն կիմանանք թե Նյու-Յորքի Մեթրոպոլիտեն օփերայի մեջ

ընդունված է տրամաթիկ սոփրանո օր. Ա-րուսյակ Տերմենճյան, որ ասկե քանի մը

ամիս առաջ իր երգով առաջինը հանդիսացած էր 75 երգչուհիներու մեջ: Այս հաջողութենէն ետք է, որ անիկա ավելի մարգած է իր ձայնը: Վերջերս Արթուրո Թոսքանինի

լսելի ետք անոր երգերը՝ ձայնագրի վրա, հրավիրած է զինքը և քանի մը կտոր երգել տված, որոնց մեջ նաև հայ երգեր: («Միուրիւն» հունվ. 13 1946 թ.)

ՀԱՅՐԵՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ԺԵՍՏ ՄԸ

Կիմանանք, որ վերջերս Բարիզի մեջ վախճանած ողբացյալ Հովհ. Զավրիսի աշխատ մատենադարանը Խորհրդային Հայաստանի զրկելու հայրենասիրական գեղեցիկ մտածումն է ունեցած: Այս օրերուն երբ մեր հայրենիքը մշակութային եւոտն կյանք մը կապրի և գաղութահայրության

առջև կբացվի լայն ներգաղթի հեռապատկեր մը, ցանկալի պիտի ըլլար որ ուրիշներ ալ հետեւին տիկ. Զավրիսի օրինակին: Մանավանդ որ մատենադարան մը լավագույնս կրնա օգտագործվի հայրենիքի մեջ և հավերժացնել նվիրատուին հիշատակը:

(«Միուրյուն» հունվ. 6 1946 թ.)

„ԱՐՄԻՆԵՐՆ ԹՐԻՊՅՈՒՆ“

«Արմիներն քրիպուն» — անգլերեն լեզվով Ամերիկահայ շարժաթերթ մըն է, որուն առաջին թիվը լույս տեսավ:

Իր առաջին խմբագրականին մեջ, ընթերցողներուն ներկայացնելով իր նպատակներու ուղեգիծը, «Արմիներն քրիպուն» ի միջի ալլոց կգրի.

«Մենք հետեւաբար պիտի մերկացնենք և պայքարինք ճնշման ու հետադիմության դեմ ամենուրեք աշխարհի մեջ, և մասնավորապես ուր որ ան կսպառնա Հայ ժողովուրդի խաղաղությանը, ապահովությանն ու բարօրությանը:

«Որպէս թերթ մը՝ որ հատկապէս Ամերիկայի մեջ անգլերեն կարդացող հայերուն համար կհրատարակվի, մենք պիտի ջանանք այս երկրին մեջ և արտասահման գտնվող հայոց ընկերային, մշակութային և քաղաքական գործունեությանց պատկերը ներկայացնել լիովին և ճշմարտորեն: Մենք պիտի ջանանք նաև մեր դեռատի ընթերցողները հետաքրքրել և դաստիարակել մեր ժողովրդի պատմությամբ և մշակութով, որպէսզի անոնք կարենան հանգամանորեն գիտակցել իրենց ազգային ժառանգությունը: («Լաքեր» հունվ. 8 1946 թ.)

ՇՆՈՐ ՀԱԼԻՆ ԱՆԳԼԵՐԵՆ

Ներսէս Շնորհալիի «Յիսուս Որդի»-ն անգլերեն թարգմանած է չափական արվեստով ձեն Ս. Վինկելթ, նախկին միսիոնարուհի մը, հայոց մեջ ծնած ու մեծացած, հայ լեզուն սիրող և հետևող դպրուստան: Այս թարգմանությունը, որ արդյունք է տարիներու աշխատանքի, շուտով լույս պիտի տեսնէ և պիտի ըլլա գեղատիպ ու լաթակալմ:

Ի գնահատություն ձեն Ս. Վինկելթի երկար տարիներու ծառայության, իբր դաստիարակ հայ պատանիներու և կարող

թարգմանիչ մը հայ գրական գործերու ու ժողովրդական պատմվածքներու, որոնցմէ մեկ մասը լույս տեսած է ամերիկյան պարբերաթերթերու մեջ, հանձնախումբ մը կազմված է այդ թարգմանության ծախսերը հոգալու համար:

Ձեն Ս. Վինկելթի ամուսինը, հանգուցյալ Հենրի Ք. Վինկելթ, ծանոթ է Կեսարիո հայոց իր քաջարի կեցվածքով 1895-ի Կեսարիո կոտորածին ու տարագրության շրջանին:

«ԱՊ.»

(«Ալիք», մարտ 29, 1946 թ. Թեհրան)

ՍԱՐՈՅԱՆ ԱՐԱՔԵՐԵՆՈՎ

Ժողովրդական «Ռիուալթ» էլ Կեյպ Մատենաշարը լույս ընծայած է Ուիլեմ Սարոյանի «Մարդկային կատակերգու-

թյուն» գրքի արաբերեն թարգմանությունը, կատարված Իսմայիլ Քամէլի կողմէ:

(«Ալիք», մարտ 29, 1946 թ.)

ՆՈՒՊԱՐ ՄԱԳՍՈՒՏՅԱՆ

Կ Ի Պ Ր Ա Ն Ա Յ Ք Ր Ո Ն Ի Կ

Մեծն Բրիտանիոյ պատկանչալ Կիպրոս կղզին մեջ կապրին շուրջ 4000 հայեր, որոնք իրենց հայրենասիրութեամբ ու եկեղեցասիրութեամբ ծանոթ են բոլոր հայ գաղութներուն:

Միջին դարերուն, երբ դրացի Կիլիկիոյ մեջ գոյութիւն ունէր Հայկական թագավորութիւն մը, ամբողջ 295 տարիներ (1080-1375), ստեպ Կիպրոս կայացելէին կաթողիկոսներ, եպիսկոպոսներ, վարդապետներ ու քահանաներ: Զանազան առիթներով Կիպրոս այցելած էին նուաճիսկ հայ թագավորներ ու իշխաններ, որովհետեւ Կիլիկիոյ վերջին 4 հայ թագավորները խնամիական կապ հաստատած էին Կիպրոսի ֆրանսիացի արքայական «Լուսինյան» տան հետ: Նուաճիսկ Կիպրոս կղզին հայկական թագավորութեան տված արքաներ, որոնց վերջինն էր Լեոն Զ. Լուսինյան (1374-1375), որ եղաւ Հայ Ազգին վերջին թագավորը: Անոր վախճանումն է վերջ, որ տեղի ունեցաւ 1393 թվականին, Բարիզի մեջ, Կիպրոսի թագավորները մինչև 1489 թվականը անվանապես կոչվեցան «Հայաստանի քաղաքներ»: Հասկանալի է, անշուշտ, որ «Հայաստան» այստեղ կնշանակէ «Կիլիկիա»:

Մինչև 15-րդ դարը Կիպրոսը ունէր երկու եպիսկոպոսական թեմ ու մի քանի հայագոյներ: Եկեղեցական առաջին կազմակերպութեան կենտրոնն էր, Յամակուտա քաղաքին հայոց «Կանչուր Սուրբ Աստվածածին» վանքը, ուր ներսեւ կամբրոնացի այցելած էր հունարեն լեզուն սորվելու համար: Այս վանքին կիսավեր եկեղեցին այժմ հայոց տրվեցաւ ու մոտ ատենին պիտի բաժնակարգվի:

Այժմ Կիպրոսի թեմը չունի իր առաջնորդը: Գլխավոր եկեղեցին Նիկոսիոյ «Սուրբ Աստվածածին» եկեղեցին է, որ նախապես լատինական տաճար մըն էր, ու կոչվէր «Notre dame de Tyre». Կիպրոսի մյուս գլխավոր քաղաքներն՝ Լարնաքայի ու Լիմասոլի մեջ գոյութիւն ունեն եկեղեցիներ: Խաչակիր երկու քահանա հայեր, այժմ կ'աշտոնավարեն Կիպրոսի մեջ: Մին Նիկոսիա, որուն հոգևոր հովիվն է Արթ. Տեր խորեն Ա. քահանա Գուլիկյան, իսկ երկրորդը Լարնաքա, որուն հոգևոր հովիվն է Արթ. Տեր Գրիգոր Պետրոսյան: Նրկու քահանաները բարեխրատ քարոզիչներ են ու ժրջան հոգևորականներ: Բայց Կիպրոսի թեմը (որ

կատկանի Մեծի Տանն Կիլիկիոյ կաթողիկոսութեան) անհրաժեշտորեն պետք ունի եպիսկոպոս առաջնորդի մը, շատ մը պատճառներով: Թեմին վերջին առաջնորդը եղած էր Պետրոս Սարաճյան Սրբազանը, որ վերջին եղած էր կաթողիկոս Տանն Կիլիկիոյ:

Նիկոսիային քիչ մը հեռու կ'առնվին «Մելքոնյան կրթական հաստատութեան» հոշակաւ շէնքերը: Այս կարևոր հաստատութեան վերջին ընդհանուր տնօրէնը եղած է Տոքտ. Հակոբ Թոփճյան, որ սեպտեմբեր 15-ին (1945) Լիբանան մեկնեցաւ, ինչպես որ կ'մատնաք Ն. Ս. Օ. Կիլիկիոյ Վեհափառ Գարեգին Ա. կաթողիկոսին հրավերին վրա:

Տոքտ. Հ. Թոփճյան, շրջանավարտ եղած էր էջմիածնի Գեարգյան ձեմարանէն, ուր Խրիմյան Հայրիկը ու ուսուցիչները մեծապես գնահատած էին զինք, իբր մին այն բազմաթիւ ուսումնատիպ երիտասարդներն, որոնք գիտութեան ծարավի ըլլալով՝ փութացած էին եվրոպական քաղաքակրթութեան ուստանները: Իր մասնադիտական բարձրագոյն ուսումը շարունակելու համար զնաց Գերմանիա (1899-1904) ու Հալլի հոշակավոր համալսարանին մեջ ուսանեցաւ փիլիսոփայութիւն, պատմութիւն, մանկավարժական գիտութիւն, լեզվաբանութիւն ու նուաճիսկ աստվածաբանութիւն. նուաճ համալսարանէն ստացաւ, «Տոքտոր փիլիսոփայութեան» ու «Մագիստրոս Գեղեցիկ դպրութեան» տիտղոսները: Տոքտ. Հ. Թոփճյան աշխատակցած է բազում հայերեն պարբերաթերթերու, սկսելով էջմիածնա «Արարատ»-են ու Թիֆլիսի «Արձագանք» և «Նոր դար» թերթերն: Աշխատակցած է նաև գերմանական թերթերուն ու միշտ լույս ընծայած է պատմագիտական հրաշալիքներ: Ունի գերմաներէն լեզվով գրված մասնավոր ուսումնասիրութիւններ ու գրքեր: Ասոնցմէ կարևորներն են «Հայ եկեղեցւոյ սկզբնավորութիւնը և հայ վանականութիւնը», «Հայաստանի քաղաքական և եկեղեցական պատմութիւնը Աշոտ Ա-ի և Սմբատ Ա-ի օրոք»:

Տոքտ. Հ. Թոփճյան, Կիպրոսի «Մելքոնյան կրթական հաստատութիւն» ծառայած է ութ տարիներ, ու իր օրերուն, հաստատութիւնը բարձրացած է երկրորդական վարժարանի:

Ս. ԷՋՄԻԱՇՆԻ ՀՈԳԵՎՈՐ ՃԵՄԱՐԱՆ

Հոգևոր ձեմարանը հայտարարում է ընդունելություն 1-ին և 2-րդ կուրսերի 1946—47 ուս. տարվա համար:

Առաջին կուրս կարող են ընդունվել 7-րդ, 8-րդ դասարանի կրթություն ունեցող տղաները, իսկ երկրորդ կուրս՝ 9-րդ և 10-րդ դասարանի կրթություն ունեցողները: Առաջին կուրս ընդունվողները ենթարկվում են քննության հետևյալ առարկաներից.—

Հայոց լեզու (բանավոր և գրավոր), ռուսաց լեզու (բանավոր և գրավոր) և մաթեմատիկա:

Երկրորդ կուրս ընդունվողները (բացի վերոհիշյալներից) նաև Հայ ժողովրդի պատմություն, ՍՍՌՄ-ի Կոնստիտուցիա և անդերին:

Իսկ լրիվ տաքնամյա ավարտածները՝ միայն Հայ եկեղեցու պատմությունից:

Հոգևոր ձեմարանը գիշերօթիկ դպրոց է. ուսանողներին տրվում է ձրի կրթություն և ամեն հարմարություն (հագուստ, սնունդ, գրենական պիտույք, անկողին):

Դիմումներն ընդունվում են մինչև օգոստոսի 21-ը ամեն օր ժամը 9—14-ը:

Դիմումի հետ պիտք է ներկայացնել 1) ինքնակենսագրություն, 2) ուսման վկայական, 3) ծննդյան վկայական, 4) 3 լուսանկար (3X4), 5) առողջության և ծաղկի պատվաստման վկայական:

Քննությունները սկսվելու են օգոստոսի 26-ին:

Դիմումները տրվում են Հոգևոր ձեմարանի վերատեսչի անունով (անձամբ կամ փոստով):

Հասցեն՝ Էջմիածին, Հոգևոր ձեմարան:

Խ Մ Բ Ա Գ Ր Ո Ւ Թ Յ Ո Ւ Ն Ը

ԸՆԴՈՒՆՈՒՄ Է ՀՈԴՎԱԾՆԵՐ ԹԵ ՍՈՎԵՏԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹՅՈՒՆԻՑ
ԵՎ ԹԵ ԱՐՏԱՍԱՀՄԱՆԻՑ

Խ Մ Բ Ա Գ Ր Ո Ւ Թ Յ Ը Ն Հ Ը Ս Ց Ե Ն

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՍՌ

ԷՋՄԻԱՇՆ, «ԷՋՄԻԱՇՆ» ԱՄՍԱԳՐԻ ԽՄԲԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

Армянская ССР, Эчмиадзин, Редакция журнала «Эчмиадзин»
Redaction of the magazin «Echmiadzin», Armenia, USSR

Պատվեր 990

ՀՍՍՌ Միության Կրթական և Հրատ. վարչության
№ 2 տպարան, Երևան

Վ Բ Ի Պ Ա Կ

Իջ 53-ի ձախ սյունի ներքևից հաշ-
ված 10-րդ տողում տպված է.—

բը և ազգի դավաճանների սև անունը
(տես

Պետք է լինի.

բը, ժառանգելով հավիտյանս հավի-
տենից հայրենիքի և ազգի դավաճան-
ների սև անունը (տես